

N. PETRINJAK: O UGOVORU S KATOLIČKIM ŠKOLAMA
BOJAN AREŽINA: TRNJE, NEDOVRŠENI GRAD
TEMAT: 10. FESTIVAL EUROPSKE KRATKE PRIČE

12 kn (HR), 2,5 km (BIH), €1,6 (SLO)

INFO

Jelena Ostojić 2, 47

DRUŠTVO

Dražesni svibanjski ponedjeljak
Nataša Petrinjak 3Profesura ili izgon?
Susanne Pernicka 4-5Kognitivni i mafijaški kapitalizam
Didier Lebert i Carlo Vercellone 6Istine, poluistine i neproverjene glasine
(2) Branko Malić 8-9

STRIP

www.komikaze.hr 7

SOCIJALNA I KULTURNA
ANTROPOLOGIJAU pohode "rent-a-kombijem"
mitskoj pradomovini Lidija Bajuk,
Boris Graljuk, Tibor Komar, Suzana
Marjančić, Jevgenij Paščenko i Tomo
Vinšćak 10-11

KOLUMNA

Papa u zemlji čangrizavih konobara
Nena Perković 13Pompeji: kraj svijeta
Neven Jovanović 45

SATIRA

Šest milimetara od Moskve
Igor Stojaković 14

VIZUALNA KULTURA

Pop art danas kao kriza identiteta
Marko Golub 15Grad kao stimulacija duhovnog nemira
Silva Kalčić 16Trnje, nedovršeni grad Bojan
Arežina 17-19(Ne)ostrasćena povijest 20. stoljeća
Silva Kalčić 20TEMA BROJA: 10. festival
europske kratke pričePriredili: Katarina Brajdić i Roman
Simić Bodrožić10 festivalskih godina
Katarina Brajdić 21

The best of Roman Simić Bodrožić 21

Razgovor s Frodeom Gryttenom
Katarina Brajdić 22Fantazije drugih ljudi
Arnon Grunberg 23

Pravda za jednoga Janes Kelman 24

Lola Annelies Verbeke 25

Starac i more Georgi Gospodinov 26

Otišao na pecanje
Philip Ó. Ceallaigh 27

KAZALIŠTE

Modlica za "velikanstvo"
Nataša Govedić 29Mislim, dakle, gdje sam?
Suzana Marjančić 30

REAGIRANJA

Dosta o Natašama!
Trpimir Matasović 31

GLAZBA

Dal niente al dente
Mersid Ramićević 32Spretno, vješte i domišljate... tražimo
Petra Pavić 33Solist naprijed, ostali stoj!
Trpimir Matasović 33

ESEJ

Seks i znanstvena fantastika
Cecilia Tan i M. Christian 34-35

PROZA

Ogledalo Samir Raguž 36-37

Fragment Ljiljana Filipović 38

KNJIGE

Potomak arhetipskog neprijatelja
Dario Grgić 39Skandinavski bosanski lonac
Nada Kujundžić 40-41Jedanaestogodišnja detektivka
Lea Horvat 42Sablasti još uvijek kruže
Boris Postnikov 43

POEZIJA

Ekskurzija vedrine Petar Matović 44

NATJEČAJ

Meteoropat Martin Sremec
Marko Gregur 46

Kosti su spremne Ivan Zrinušić 46

**Bespovratna
devastacija
i divlja
privatizacija
zajedničkog
dobra**

Na konferenciji za medije koja je održana 18. svibnja na Filozofskom fakultetu u Zagrebu, zajednički su nastupili zadarski i zagrebački predstavnici Inicijative i Sindikata "Akademska solidarnost" te delegatkinja plenuma Filozofskog fakulteta u Zagrebu kako bi se izjasnili o zahtjevu za odbacivanjem završnih nacrtu zakona o sveučilištu, znanstvenoj djelatnosti i visokom obrazovanju. U priopćenju za javnost stoji: "Akademska zajednica i danas, kao i u listopadu 2010., odbacuje prijedloge zakona iz područja znanosti i visokog obrazovanja, a MZOŠ opet odgovara sustavnim ignoriranjem i laganjem. Ignoriranje akademske zajednice konstanta je šestomjesečnog nastojanja MZOŠ-a na 'spašavanju' ovih zakona. Ministar ustroje na tome da se zakoni donesu iako su ih brojne institucije pojedinačno ili skupno - između ostalih i Senat Sveučilišta u Zagrebu - odbacile. Laži MZOŠ-a idu u dva smjera. Jedan je falsifikacija sadržaja zakona, primjerice tvrdnjama da se njima povećava autonomija sveučilišta ili da se uvodi besplatno visoko obrazovanje, premda se autonomija zapravo smanjuje, a besplatno obrazovanje ničim ne garantira. Drugi je smjer fabriciranje podrške zakonima. Tako MZOŠ iznova obmanjuje javnost svojim priopćenjima u kojima se lažno kiti institucijama, poimence tehničkim fakultetima ili Sveučilištem u Rijeci, koje su navodno podržale zakone. Međutim, dekani pet tehničkih fakulteta takvu su podršku promptno demantirali, kao i dekani sedam riječkih fakulteta. Na taj se smjer fabriciranja istine nadovezuju i najavljena gostovanja ministra Radovana Fuchsna na sjednicama pojedinih sveučilišnih senata. Turneja po sveučilišnim gradovima nije ništa drugo nego primjer grubog kršenja sveučilišne autonomije, a sve s ciljem utjerivanja podrške lošim zakonima. Za petak je najavljeno Ministrovo 'gostovanje' na Senatu Sveučilišta u Splitu, no uvjereni smo da će se kolege uspjeti oduprijeti pritisku te da će se usvojiti zaključak već usuglašen na pojedinim sastavnicama, ali i na Dekanskom kolegiju. Snažnu podršku će im pružiti studenti i nastavnici svih splitskih fakulteta koji će istodobno prosvjedovati ispred Sveučilišne knjižnice u kojoj će se održati sjednica Senata. Pozivamo MZOŠ da

prestane s ignoriranjem volje akademske zajednice i da hitno prekine proceduru donošenja zakona. Ako se to ne dogodi, najavljujemo da naš otpor više neće imati samo oblik izjava za javnost i demantija. Na izvanrednoj Skupštini održanoj 11. svibnja 2011. članovi Sindikata Akademska solidarnost jednoglasno su odlučili da će stupiti u štrajk ako Vlada RH prijedloge zakona uputi u Sabor. Svjesni sudbonosnosti trenutka i važnosti znanosti i visokog obrazovanja, postupit ćemo u skladu s tom odlukom kako bismo spriječili bespovratnu devastaciju i divlju privatizaciju još jednog zajedničkog dobra".

**Avantgarde Jazz
Festival**

Anat Cohen Quartet, predvođen izraelskom multiinstrumentalisticom i jednom od ponajboljih klarinetistica na svijetu, nastupit će, u sklopu 1. Avantgarde Jazz Festivala, 27. svibnja na pozornici Monte u starogradskoj jezgri Rovinja. Anat Cohen je danas podjednako poznata kao klarinetistica i saksofonistica. Dobitnica je nekoliko prestižnih nagrada i priznanja - Jazz Journalists Association je četiri godine zaredom proglašava najboljom klarinetisticom, a Down Beat je više godina uzastopce uvrštava na prvo mjesto klarinetista u usponu karijere, dok visoke pozicije zauzima i u kategorijama tenor i sopran saksofonista u usponu karijere. Prema izboru kritičara Down Beata 2010. godine osvaja prvo mjesto u čak tri kategorije - Jazz Artist Rising Star, Soprano Saxophone Rising Star, Clarinet Rising Star. Uz jazz glazbu počela je svirati u raznim glazbenim stilovima u kojima je klarinet dio tradicije, između ostalog u klezmer i brazilskoj glazbi, dixielandu te kolumbijskoj i venecuelanskoj folk glazbi. Nastupa diljem svijeta, uključujući najprestižnije jazz klubove poput Village Vanguarda i Jazz Standarda, surađujući s poznatim jazz glazbenicima. Djeluje u raznim sastavima, ansamblima i brojnim orkestrima, a vodi i vlastite skupine s kojima je snimila samostalne albume: "Place & Time" (2005.) koji je te godine u New Yorku bio proglašen najboljim debitanskim albumom, "Poetica" (2007.) na kojem

svira isključivo klarnet te "Noir" (2007.) što ga je snimila s orkestrom. JazzTimes je albume "Poetica" i "Noir" uvrstio u pedeset najboljih jazz izdanja 2007. Kao voda sastava 2008. izdaje svoj četvrti album, hvaljeni "Notes From The Village", a 2010. "Clarinet Live at the Village Vanguard". U Rovinj dolazi sa svojim Quartetom kojeg uz nju čine poznati glazbenici: pijanist Jason Linder, bubnjar Daniel Freedman i basist Joe Martin. Početak koncerta je u 21 sat. Avantgarde Jazz Festival ove će sezone okupiti neka od najznačajnijih imena svjetske jazz scene. Nakon Julian Lage Group i Anat Cohen Quarteta, 10. lipnja u hotelu Monte Mulini sa svojim triom nastupit će priznati orguljaš i klavijaturist, često nazivan praočem acid jaza, Dr. Lonnie Smith. U srpnju publiku očekuju čak tri vrhunska jazz koncerta. Prvi od njih održat će, 1. srpnja na travnjaku hotela Eden, New Gary Burton Quartet na čelu s Garyjem Burtonom, glazbenikom koji je predstavio svijetu stil sviranja vibrafona s četiri palice i popularizirao duet format u jazzu. Tjedan dana nakon New Gary Burton Quarteta, 8. srpnja, u bivšoj Tvornici duhana Rovinj uslijedit će koncert jednog od najpoznatijih pop i R&B pjevača, ujedno i vrhunskog jazz gitarista te višestrukog dobitnika Grammyja, Georgea Bensona, dok će Return to Forever IV, vodeća skupina jazz fusion pokreta 70-ih predvođena Chick Coreaom, nastupiti 17. srpnja u istom prostoru.

Ovogodišnje izdanje svjetskog festivala animacije koji se održava od 31. svibnja do 5. lipnja u kinima Europa i Tuškanac prikazat će sedam filmskih programa, s time da Veliko natjecanje broji devet naslova koji se natječu za Grand Prix. Animafestova će publika, između ostalog, imati priliku pogledati najnoviji film Phila Mulloya - *Dovidenja, gospodine Christie*, prvi srpski dugometražni animirani film, nagrađivani *Technotise: Edit i ja* Alekse Gajića, najnoviju uspješnicu studija Folimage - napeti triler *Život jednog mačka*, zatim

Chico i Rita - strastvenu ljubavnu priču koju su u ritmu latinoameričkih balada, bolera i rumba, ispričali Oskarovac Fernando Trueba i najpoznatiji španjolski dizajner Javier Mariscal, prvi kineski nezavisni animirani film *Piercing I* redatelja Liu Jiana i najskuplji švedski animirani film svih vremena, *Metroplia* Tarika Saleha. Iz programa Animafesta treba izdvojiti i tri velika animirana hita: *Iluzionist* Sylvaina Chometa, *Koralina i tajna ogledala* Henrya Selicka te *Simpsoni* Davida Silvermana, koji će biti prikazani. *Iluzionist* (*L'illusionniste*, 2010.) novi je film Sylvaina Chometa, proslavljenog redatelja kulturnog animiranog filma *Trojke iz Bellevillea* (*Les Triplettes de Belleville*, 2003.), koji je 2004. godine

nominiran za Oscara za najbolji animirani dugometražni film i najbolju pjesmu. *Iluzionist* se temelji na jedinom i dosad neobjavljenom scenariju majstora francuske kinematografije i komedije apsurdna Jacquesa Tatia, a priča je - poluautobiografska. *Simpsoni* Davida Silvermana osvojili su 2007. godine britansku Nacionalnu filmsku nagradu za najbolji animirani film i nominaciju za Zlatni globus iste godine. Nakon 18 godina pojavljivanja na malim ekranima najčuvjenija obitelj Springfielda konačno se našla na velikom platnu. Od redatelja *Predbožićne noćne more* (*The Nightmare Before Christmas*, 1993.), na kojem je surađivao s Timom Burtonom, dolazi najnovija dugometražna animacija, *Koralina i tajna ogledala* (*Coraline*, 2009.). Henry Selick miljenik je festivalske publike i žirija te dobitnik velikog broja međunarodnih filmskih nagrada, od kojih treba istaknuti Grand Prix Annecyja i nominaciju za nagradu Oscar za najbolji dugometražni animirani film. Na Animafest film dolazi predstaviti Mark Shapiro, voditelj brendova produkcijske kuće Laika. Shapiro će održati i *masterclass* o tome kako pobuditi interes šire javnosti za dugometražni animirani film te na koji način doprijeti do publike, odnosno baviti se pitanjima vezanim uz promocijske platforme i aktivnosti nakon

nastavak na stranici 47 -

DRAŽESNI SVIBANJSKI PONEDJELJAK

UPORNOST, KOJA SE RELIGIJSKIM SISTEMIMA NEUPITNO MOŽE PRIZNATI, DOSTIĆI ĆE SVOJ CILJ - NAŠ NOVAC, U KOLIČINAMA "KOLIKO TREBA", SLIJEVAT ĆE SE U RAZVOJ KATOLIČKIH (VJERSKIH) ŠKOLA, SVE MANJE ĆE BITI ULAGANO U DRŽAVNE (SVJETOVNE) OBRAZOVNE INSTITUCIJE

NATAŠA PETRINJAK

"Mi smo još uvijek u historiji. A baš u toj historiji, jedan učeni musliman, zvao se Džemaludin Čaušević, bio je reis bosanskih muslimana u teška vremena Prvog rata i poraća, piše 1935.: "Najbolje je da ono što je vjersko ide u džamije, crkve i vjeronaučne knjige pojedinih vjeroispovijesti, a nacija i nauka u našim školama, koja je određena za sve građane, treba da je čista od svega onoga što spada u bogomolje i pojedine vjeronaučne knjige." – podsjetio nas je Nerzuk Ćurak u tekstu objavljenom na portalu e-novine. I posljedično postavio pitanje: "Kakvu bi dobrodošlicu Mustafa Cerić i njegovi umreženi apoleteti priredili Džemaludinu Čauševiću da se kojim slučajem sa prethodnim citatom i ahmedijom na glavi ukaže u Bosni, ovih majskih dana što mirišu na prevrat!" Jer, reis ulema Islamske zajednice Bosne i Hercegovine Mustafa Cerić je par dana ranije zaprijetio da bi se Sarajevu moglo dogoditi "sarajevsko ljeto" po uzoru na arapske zemlje (što u velikoj mjeri otkriva i dimenziju pobuna u arapskim zemljama o kojoj se nedovoljno priča) zbog neslaganja s odlukom kantonalnog ministra obrazovanja Emira Suljagića da se predmet vjeronauka ne ocjenjuje i ne utječe na učenički prosjek ocjena.

JASMILA ŽBANIĆ – MOJE DIJETE ĆE MORATI DA VIŠE ZAGRIJAVA STOLICU IZ DRUGIH PREDMETA I JAKO RANO ĆE NAUČITI DA SE KAO "MANJINA" (BILO ZBOG SPOLA, NACIJE, RELIGIJE...) MORAŠ UVIJEK TRUDITI PUNO VIŠE –

RAJSKA OHOLOST Osuda te prijetnje nije nedostajalo, sam ministar Suljagić ponudio je svoju ostavku koja je odbijena i zaustavljena kompromisnim rješenjem – za učenike koji su je tokom ove školske godine pohađali nastavu vjeronauka ocjena će ulaziti u prosjek, a do početka naredne školske godine Ministarstvo je zaduženo i da definira listu alternativnih predmeta u osnovnim i srednjim školama KS-a i način njihovog realiziranja. Nastava vjeronauka, naravno, samo je vrh sante leda nemilosrdnog nametanja religijskih ideologija i sustava vrijednosti o kojima se piše i upozorava već više od dvadeset godina. Izvlačeći iz rukava argument neslobode prakticiranja religije u doba socijalizma, religijski moćnici svih *fela* obilato podržavani državnim vlastima otimaju (prije svega) materijalna bogatstva i tako kreiraju efikasnu platformu šutljive, ucijenjene svjetine. Ili, kako je to kratko zaključio kolega Ćurak: "Naravno, radi se o moći, samo i samo o oholoj moći; bilo bi u duhu najvećeg eku-menizma i međureligijskog razumijevanja

da je denumeracija znanja iz vjeronauke i ponizna deskripcija tog znanja pohvaljena od religijskih zajednica kao gesta vrijedna njihove podrške. Da, ali to bi već bio raj na zemlji, zar ne? A tamo gdje se cilja raj, promašuje se zemlja".

GLAS ZABRINUT MAJKE Nakon prijetećeg tjedna, tog pretposljednog svibanjskog ponedjeljka redateljica Jasmila Žbanić, u otvorenom pismu "Vladama svih nivoa" još je preciznije opisala diskriminaciju kojoj su svakodnevno izloženi ateisti: "Naime, mi ateisti, svaki mjesec kroz poreze, finansiramo vjeroučitelje, izdržavanje vjerskih zajednica, kulturne manifestacije vjerskih zajednica kao i obnovu i gradnju vjerskih objekata. Iako nas nikada niko za to nije pitao ili sa nama vodio dijalog, mi nevjernički, uporno, plaćamo nešto sa čim se ne slažemo." I moli sve te Vlade "da sve ateiste oslobodi plaćanja dijela poreza koji se - u bilo kojoj stavki, odnosi na vjerske izdatke, u bilo kojem materijalnom (i duhovnom) obliku. Ovakav zakon apsolutno i dalje ne bi riješio diskriminaciju kod djece, ali bi ateistima olakšao novčanik. Cinici će odmah reći da bi se broj ateista rapidno povećao, ali ja u to nikako ne vjerujem jer pravi vjernik bi za svoju vjeru žrtvovao i puno više od povećanja poreza za 10 posto." Slijedom svih dosadašnjih praksi neuvažavanja ateističkog pristupa svijetu i životu, a primjere kojih možemo (i već puno puta jesmo) nabrajati svakodnevno kako u BiH, tako i diljem svijeta, Jasmila Žbanić stojički utvrđuje i malu šansu za promjenom: "Ne podržavam uvođenje novog nameta građanima zbog nekog novog predmeta koji bi služio da izbalansira postojeće stanje. Radije ću prihvatiti da moje dijete bude u školskom dvorištu sa svojim prijateljima i da 'provjetrava' mozak, dok druga djeca 'deru svoje hlačice' na času vjeronauke (nadam se Monsinor nije mislio na 'ono' deranje hlačica i suknjica koje su mnogi vjeroučitelji primjenjivali na dječici). Moje dijete će morati da više zagrijava stolicu iz drugih predmeta i jako rano će naučiti da se kao 'manjina' (bilo zbog spola, nacije, religije...) moraš uvijek truditi puno više".

S velikom tugom i nelagodnom valja ustvrditi da nikakva razumna pomoć neće stići ni iz neposrednog susjedstva, kako sada politička matrica izgleda - niti iz ostatka Europe. Tog istog, pretposljednog svibanjskog ponedjeljka premijerka Hrvatske (tradicionalno nepitajući građane za mišljenje) s predsjednikom Hrvatske biskupske konferencije je potpisala Ugovor o katoličkim osnovnim i srednjim školama kojim im osigurava bezgranično i neupitno financiranje. Ili, njezinim riječima:

"Koliko treba!". Pozivajući se na legendarni Ugovor o suradnji između Republike Hrvatske i Svete Stolice iz 1996. na području odgoja i kulture, premijerka je, ne samo zbog osobnih vjerskih uvjerenja, potvrdila da novca ima ma koliko se uporno, kada je riječ o svjetovnim obrazovnim institucijama, mantra da ga nema, a slijedom čega se, usprkos nemalom protivljenju, forsira i izmjena Zakona o znatnosti, obrazovanju i visokom školstvu.

OTVORENI BUDŽET BEZ OTPORA Premijerka je, naravno, poduzela ciljanu udvorničku gestu – potpisivanje spomenutog Ugovora tempirano je pred sam dolazak poglavara katoličke crkve, ali samo s ciljem vatikanskog lobiranja za ulazak Hrvatske u Europsku uniju. Što samo po sebi i kao jedna od diplomatskih aktivnosti ne bi bilo sporno, da se iza vatikanskog obožavanja Hrvatske ne krije lobiranje za uvrštavanje kršćanskih korijena u europski ustav – jednom, kada i ako, Hrvatska bude u Europskoj uniji, oko 4 milijuna pokornih glasača nije za odbaciti. Fantastični uspjesi desničarskih političkih elita diljem Europe svakako potvrđuju silinu održanja i razvoja vjerskih, patrijarhalnih uzusa kojima se, sistemom spojenih posuda, lijepo (su)pohranjuje i kapitalistički ekonomski sustav. Upornost, koja se religijskim sistemima neupitno može priznati, s protekom još kojih dvadesetak godina dostići će svoj cilj – naš novac, u količinama "koliko treba", slijevat će se u razvoj katoličkih (vjerskih) škola, sve manje će biti ulagano u državne (svjetovne) obrazovne institucije koje će time izgubiti i na kvaliteti. Čak i one koje će ambiciozno povjerovati da se mogu održati na novom tržištu "samoodrživih" obrazovnih institucija, izgubit će bitku. Natjecanje je zamišljeno kao borba do samoistrebljenja, jer vjerske će institucije ponuditi lagodniji put. Za razliku od Bosne i Hercegovine, glasova iz navodno suprotstavljenih političkih opcija – nema. Mada i to znamo već dvadesetak godina.

Tog istog svibanjskog ponedjeljka iščekivao se i kraj večere ministara Europske unije; navodno su trebali izgovoriti konkretan datum mogućeg ulaska Hrvatske u uniju. Nisu rekli ništa, ili je večera bila preobilna, ili je predugo trajala, ili "prijateljstva" (termin kojim se vlastodržačko-diplomatska aktivnost tradicionalno obilježava u hrvatskim medijima) nisu dovoljno bliska i duboka. Premda je poljski premijer Tusk (a Poljska svakako jeste tvrdokorno katoličko jezgro) zatražio poseban pljesak za premijerku Hrvatske kao posebne gošće Europskog gospodarskog kongresa prije tjedan dana,

– FANTASTIČNI USPJESI DESNIČARSKIH POLITIČKIH ELITA DILJEM EUROPE SVAKAKO POTVRĐUJU SILINU ODRŽANJA I RAZVOJA VJERSKIH, PATRIJARHALNIH UZUSA KOJIMA SE, SISTEMOM SPOJENIH POSUDA, LIJEPO (SU)POTHRANJUJE I KAPITALISTIČKI EKONOMSKI SUSTAV –

čini se da ministri nisu bili osobito dirnuti argumentom "dara za dvadesetogodišnjicu hrvatske neovisnosti".

MOĆNICIMA RESURSI, SIROTI-NJI MOLITVA Kao ni očekivanjem Hrvatske dovršetka pregovora (premijerka je istaknula "s punim pravom") jer stvarnost opet ne sluša premijerku – gospodarski kolaps nikako da se određenog datuma, na određenom sastanku i prigodnom papiru pretvori u snažno gospodarstvo koje bi Hrvatsku učinilo poželjnom članicom unije. Premijerkini primjeri kojima bi ta tvrdnja trebala biti potkrijepljena, osim što potvrđuju da ništa kvalitetnog od Hrvata nema, daleko više bi trebalo zabrinuti i same građane Hrvatske. "U govoru" premijerka "je istaknula komparativne prirodne prednosti koje Hrvatska ima, osobito goleme količine pitke vode, kao i mogućnost proizvodnje ekološki poljoprivrednih proizvoda te Jadransko more, ali osobito je istaknula geostrateški položaj države zbog kojeg već ima ulogu u energetske povezivanju europskog sjevera i juga, a ubuduće će imati i veću". Već poslovlično se, dakle, nude resursi koje smo naslijedili, a niti riječi o eventualnim ljudskim znanjima i vještinama. Pojedincima, živim ljudima, onima koji u toj uniji sebi i drugima trebaju osigurati dostojan život. A i zašto, zapravo, važnije je izgleda znati dobro se pomoliti. Misle mnogi koji vladaju, a i htjeli bi još. **E**

PROFESURA ILI IZGON?

AKADEMSKO PODRUČJE BORBE: ANATOMIJA DESTRUKTIVNIH PROCESA NA AUSTRIJSKOM PRIMJERU

SUSANNE PERNICKA

Ako se u suvremenom društvu znanja i usluga govori o tendencijama individualizacije, opadanju socijalne organizacije radnika (Lash/Urry 1987; Offe 1985) i desolidarizaciji (Baethge 1991; Zoll 1996), onda znanstvenici mogu poslužiti upravo kao prototip takvih promjena. Budući da su visoko kvalificirani i usmjereni na rješavanje problema, individualistički nastrojani te u utrci za idejama i konceptima izloženi stalnoj konkurenciji sa svojim *peer*-ovima, znanstvenici su na glasu kao skupina zaposlenika koju je gotovo nemoguće kolektivno organizirati. I dok se uspjeh, a time i *tenure track* mjesta te stalni radni odnos na sveučilištu tumače kao rezultat velikog osobnog zalaganja i individualne nadarenosti, bilo kakva strukturna prepreka u sustavu pripisuje se nesposobnosti pojedinca. To ide tako sve dok barem dijelu jedne generacije polazi za rukom ostvariti sveučilišnu karijeru. No, najkasnije od Izmjene zakona o službenicima iz 2001., Zakona o sveučilištu iz 2002. (i njegove novele 2009.), uvođenja privatnog radnog prava i dijelom vrlo restriktivne prakse tumačenja ovih zakona od strane sveučilišnih uprava, sveučilišna se karijera ne garantira ni tom malom dijelu znanstvenika. Čak je i kolektivni ugovor, koji je uveden 1. listopada 2009., ovu situaciju uspio tek djelomično ublažiti. Prekarni radni uvjeti, smanjena vjerojatnost produženja ugovora i osobne zavisnosti [o šefu, suradnicima i sl., nap. prev.] uvelike formiraju opću sliku rada na sveučilištu, što se prvenstveno odnosi na one akademske discipline (društvene i humanističke znanosti) u kojima napuštanje akademskog polja znači znatan gubitak znanstvenog kapitala i bitnu redukciju primanja. Najnoviji pokušaji (samo)organiziranog otpora (npr. Zukunft der Wissenschaft – Budućnost znanosti; Plattform für Drittmittelangestellte – Platforma za zaposlenike plaćene iz drugih izvora; IG Externe LektorInnen und freie WissenschaftlerInnen – Interesna zajednica vanjskih lektora i slobodnih znanstvenika) izraz su jedne nove kolektivne samosvijesti – barem što se dijela znanstvenika tiče. Nedostatna sposobnost mobiliziranja kritične mase i manjak asertivnosti, nedovoljna pozornost javnosti i (opravdano?) zaziranje od tradicionalnih oblika zastupanja (sindikata, Društvo sveučilišnih nastavnika – ULV, Društvo sveučilišnih profesora – UPV; Zaposleničko vijeće – Betriebsrat)¹ svakako mute pogled usmjeren prema nekom održivom tipu zastupanja interesa, i ostvarenju istih.

– ČLANSTVA U PROFESIONALNIM ORGANIZACIJAMA, ZNANSTVENIM DRUŠTVIMA ITD. ČESTO SU STRATEŠKI PREDUVJET ZA TRAJNU REPRODUKCIJU ODREĐENE PROFESIJE ILI DISCIPLINE –

Što utječe na spremnost i sposobnost za kolektivnu artikulaciju interesa znanstvenika? Na koje se individualne i kolektivne izvore moći znanstvenici mogu osloniti? I na koji način navedene reforme utječu na mogućnost da se izbore za svoja prava? Ova i druga pitanja bila su predmetom istraživanja znanstvenog projekta² provedenog u razdoblju između 2007. i 2009. g. na Sveučilištu u Beču, i to u suradnji s Management Austria (KM-A) te uz potporu Austrijske zaklade za znanost (FWF). Za istraživanje na sveučilištima intervjuirano je osam zaposlenika i pet članova Zaposleničkog vijeća Sveučilišta u Beču (Universität Wien) i Tehničkog sveučilišta u Beču (TU Wien), a putem *online*-formulara ispitano je i daljnjih 602 zaposlenika i članova zaposleničkih vijeća. Istraživanjem su obuhvaćena sva austrijska sveučilišta iz područja društvenih, prirodnih i tehničkih znanosti.

POZADINA PROBLEMA Reformama Zakona o organizaciji sveučilišta (UOG) iz 1993. g. i Zakona o sveučilištu (UG) iz 2002. austrijsko je zakonodavstvo prihvatilo trend sveučilišnog menadžmenta (Seeböck 2002, 22), odnosno

novog javnog menadžmenta, koji se u Europi javlja 80-ih godina. Time je princip akademskog samoupravljanja zahvaljujući novim organizacijskim principima, odnosno logikama upravljanja postupno ustupio mjesto tržištu i hijerarhijskom tipu upravljanja. Sveučilišta su zadobila institucijsku autonomiju u vidu potpune pravne sposobnosti i u upravljanju ljudskim resursima i novcem, a utjecaj sveučilišnog menadžmenta drastično se povećao. Istovremeno je došlo do znatnih rezova u modelu sveučilišnog suodlučivanja (Sandner 2006, 280). Rektorat (rektor i prorektori) odsad uživa ekstenzivna prava u upravljanju sveučilištem. Transformacija državno upravljanih sveučilišta u autonomne pravne osobe s punom materijalnom i kaznenom odgovornošću, uređene po principima mikroekonomije, vodila je nadalje k tomu da se i na sveučilištu počeo primjenjivati Zakon o radu i s tim povezane Odrednice o kolektivnom suodlučivanju. Po toj su osnovi krajem 2004. g. na austrijskim sveučilištima kao organi suodlučivanja uspostavljena zaposlenička vijeća, koja su u velikoj mjeri odmijenila dosadašnji oblik javnopravnog zastupanja zaposlenika (tj. lokalne odbore, usp. Legat 2009; Eckardstein/Kohnlechner 2007, 5). Osim toga, Zakon o sveučilištu iz 2002. po prvi puta predviđa i mogućnost uvođenja kolektivnog ugovora. Kolektivni ugovor sklopljen između Krovne udruge austrijskih sveučilišta kao predstavnika poslodavaca i Sindikata javnih službi (GÖD) stupio je 1. listopada 2009. na snagu.

Navedene sveučilišne reforme dovele su do nastajanja vrlo heterogene strukture zaposlenika, koja se sastoji od asistenata bez perspektive daljnjeg rada na sveučilištu, zaposlenika na određeno, istraživača koji se moraju financirati iz drugih izvora i opadajućeg broja zaposlenika na neodređeno (pretežno redovnih profesora). Kolektivni ugovor, doduše, predviđa nova radna mjesta na kojima bi zaposlenik sukcesivno napredovao, kao i mjesta za koja nije predviđeno napredovanje u karijeri (Senior Scientist/Artist i Senior Lecturer), čime se unutarnja segmentacija tržišta rada donekle reducira. Međutim, time se ipak ne dokida dvojni ustroj sveučilišnog tržišta rada, koje obuhvaća skupine zaposlenika s mogućnosti napredovanja u karijeri i one bez te mogućnosti (v. dolje). Povrh toga, politika dodjeljivanja stalnih radnih mjesta tek donekle slijedi diktat izvrsnosti, i često predstavlja kombinaciju menadžerskih odluka (rektorat dodjeljuje radna mjesta; dekanat donosi strateške odluke) i sreće da se u pravo vrijeme bude prava osoba na pravom mjestu. Djelomični transfer procesa donošenja odluka na sveučilišne upravne gremije kao višu instancu svejedno je tek prividno oslabio utjecaj odluka koje donose instituti i na njima zaposleni profesori. Sveučilišta još funkcioniraju prema strukturi koja s obzirom na stupanj podjele rada podsjeća na mnoštvo zanatskih radionica ili individualnih proizvođača – profesora – kojima su pridruženi hijerarhijski podređeni suradnici (Hefler 2008, 103f.). Ovakav model radne organizacije utječe na pojedinačne perspektive napredovanja budući da profesori svoje (!) suradnike uvode u sveučilišno polje i pomažu im ostvariti poslovne kontakte, koji se po mogućnosti preoblikuju u akademski kapital (publikacije, sudjelovanje na konferencijama, članstva u znanstvenim udruženjima itd.) i odgovarajuću karijeru. Vremenska ograničavanja radnih ugovora ove su zavisnosti suradnika o profesorima dodatno zaoštrila jer si, kako jedan ispitanik navodi, 'rijetko tko može dopustiti da se za vrijeme izrade doktorata zavadi sa šefom. [...] Dakle, stvarno ste [...] na neki način porobljeni, držite jezik za zubima i puštate da Vas gnjave.'

LOGIKE UPRAVLJANJA I MOGUĆNOST ORGANIZACIJE ZNANSTVENIKA I ZNANSTVENOG RADA Opisani institucijski i strukturni uvjeti na sveučilištima usko su povezani s temeljnim logikama upravljanja znanstvenim radom, koje se odražavaju na

sklonost zaposlenika ka organizaciji. U upravljanju znanstvenim radom razlikujemo načelno dva oblika upravljanja, logiku profesije i tržišnu logiku (v. tablicu 1). Jedan daljnji oblik – birokratska logika – u usporedbi s dvjema navedenima ima bitno manju ulogu, ali je i ona posebice zbog spomenutog jačanja sveučilišnih upravnih struktura itekako relevantna (v. dolje).

Logika profesije (Freidson 2004) karakteristična je, primjerice, za klasične slobodne profesije, ali i za znanstvene discipline. Temeljni su znanstveni sadržaji teorijsko-apstraktni koncepti, koji se doduše dodatno razvijaju, ali zapravo uvijek na temelju priznatog kanona znanja. Profesorskoj je djelatnosti pretežno svojstveno samoupravljanje – a dijelom je i zakonski regulirana – pa se regulira autonomno od strane članova profesije, tj. znanstvene discipline, i to prema uvjetima stjecanja stručnih zvanja i statusa, modelima napredovanja itd. (riječ je, dakle, o odnosima insajdera i autsajdera). Profesije/znanstvene discipline time su izraz i rezultat socijalnih procesa zatvaranja (Weber 1980, 23; Parkin 2004a, 30). Pod socijalnim zatvaranjem Max Weber podrazumijeva proces kojim socijalne zajednice pokušavaju maksimirati svoje prednosti, i to tako što pristup privilegijama i šansama za uspjeh sužavaju na ograničen krug izabranih, primjerice habilitiranih znanstvenika ili redovnih profesora. Tako dolazi do monopolizacije društvenih i ekonomskih prilika. Članstva u profesionalnim organizacijama, znanstvenim društvima itd. često su strateški preduvjet za trajnu reprodukciju određene profesije ili discipline.

Za razliku od logike profesije *tržišna logika* regulira prije svega one oblike rada koji operiraju znanjima, dakle *nematerijalnim radom*, a koji je u cjelini u porastu. Tu se ubrajaju djelatnosti kao što su softversko programiranje, izvansveučilišna primijenjena istraživanja ili savjetovanja. Znanstveni sadržaji na kojima se temelje takve djelatnosti u načelu ne polaze od jasne apstraktno-teorijske podloge, tim više što se uvijek iznova generirana znanja mijenjaju ovisno o tržišnim uvjetima, potrebama klijenata, kontekstu itd. Ova područja karakterizira velika otvorenost prema autsajderima pa se konkurencija, ako je uopće moguće govoriti o regulaciji konkurencije, spomenutim principom društvenog zatvaranja može regulirati tek privremeno. Kad, primjerice, konzultantica neke tvrtke ili istraživač zaposlen u izvansveučilišnom primijenjenom istraživanju svojom specijalizacijom dosegnu status stručnjaka, onda im taj status privremeno priskrbljuje poziciju moći u odnosu prema poslodavcima ili konkurenciji. Ovakva osamljena pozicija u polju osigurava ipak tek privremenu prednost (npr. pri određivanju visine prihoda ili honorara, odabira poslovnih zadataka itd.) i u svakom je trenu izložena konkurenciji svježih pridošlica u polje. Kako bi se konkurencija minimirala, može se povrh individualnih strategija zatvaranja posegnuti i za (kolektivnim) strategijama organizacijske moći, kojima je – i to neovisno o pojedinačnoj poziciji moći – cilj izboriti se za opće minimalne vrijednosti (npr. minimalne nadnice).

U istraživanju rada polazi se od toga da se rad u socijalnim poljima koja intenzivno operiraju znanjima sve rjeđe direktno hijerarhijski kontrolira, i da se njime sve više upravlja putem kontrole rezultata te visokom radnom autonomijom i institucionalizacijom tržišnih odnosa. Međutim, hijerarhijska logika upravljanja na sveučilištima i dalje igra bitnu ulogu, posebice kad je riječ o odlukama koje se tiču perspektiva za daljnje napredovanje u zvanju ili obnavljanja postojećeg radnog ugovora.

LOGIKA PROFESIJE Primijenjeno na trenutačnu situaciju na sveučilištima, posebno se često susreću miješani oblici tzv. idealnih tipova, koji ovisno o skupini variraju pa se ne mogu svi zaposlenici izboriti za vlastite poslovne perspektive na isti način. Gore spomenuto dvojno sveučilišno tržište rada obuhvaća tako skupinu I, u koju ulaze zaposlenici kojima je osigurano stalno radno mjesto na sveučilištu (riječ je o dijelu administrativnog osoblja i zaposlenicima na neodređeno) te skupinu II, u koju spadaju zaposlenici

— PRETPOSTAVKA DA SE POTENCIJAL ZA MANIFESTNE KONFLIKTE SVEUKUPNO SMANJIO IZ RAZLOGA ŠTO ĆE ZAPOSLENICI NA ODREĐENO IONAKO NAPUSTITI TVRTKU ILI INSTITUCIJU, U PRAKSI SE POKAZALA NETOČNOM —

kojima je onemogućeno trajno zaposlenje (ugovori o radu na određeno vrijeme samo u iznimnim slučajevima traju do 12 godina, prema UG 2009) (v. tablicu 2).

U skupini I, u sveučilišnom polju, dominantna je logika profesije, koja se pak spomenutim jačanjem menadžmenta pretvara u deprofesionalizirajuću logiku. Dalje, skupina II nalazi se u stručnoj utakmici za malen broj postojećih radnih mjesta i za prelazak u skupinu I, ali njome i dalje vlada hijerarhijska logika jer su – pored profesionalnih kriterija – uvjeti zapošljavanja determinirani primarno zakonskim odrednicama. Ipak, kao što je već rečeno, gore navedene uvjete zapošljavanja ne uspostavljaju samo zakoni, nego odnedavna i resorno ministarstvo (BMWF – Bundesministerium für Wissenschaft und Forschung), i to putem programskih ugovora, uslijed čega menadžment pojedinih sveučilišta, koji svoje odluke donosi na temelju važećih uvjeta iz područja privatnog prava, tek u maloj mjeri odmiče od postojeće prakse ograničenja zaposlenja (mada bi to sada bilo moguće, a bilo je i prije nego je kolektivni ugovor stupio na snagu). Novi kolektivni ugovor, na snazi od listopada 2009. g., na taj način zapravo nije donio nikakve strukturne promjene, pogotovo i zbog toga što se odluke o broju i raspodjeli novih mjesta na neograničeno donosi u rektoratu, i to na osnovu programskih ugovora sklopljenih s BMWF-om.

Iz različitih logika upravljanja proizlaze različiti potencijali moći. Prva skupina iz profesionalne logike upravljanja vuče svoju strukturnu moć. Iza tih ‘zatvorenih vrata’ simbolički se kapital raspoređuje među insajderima (status s obzirom na određenu poziciju unutar polja). S druge strane, unutar skupine II na temelju raspoloživog znanja (ograničeno znanje i vještine) ne može se generirati ni individualna ni kolektivna moć. Jedini način da se generira moć jest putem udruživanja (tj. organizacije), a to se može ostvariti bilo putem tradicionalnih oblika zastupanja interesa ili putem samoorganizacije.

Propusnost među dvjema skupinama sve je donedavna bila gotovo nemoguća i još će se pokazati u kojoj mjeri novi kolektivni ugovor u tom pogledu omogućuje neke promjene. Većina pripadnika skupine II jedinu perspektivu za dugoročno zaposlenje vidi u stjecanju kvalifikacija za profesuru (putem habilitacije) i zatim natjecanju za profesorsko mjesto putem javnog natječaja. Inače im ne preostaje ništa do li istupiti iz akademskog polja. Da bi se poderala apsurdnost ovakve situacije, može se navesti srodan primjer iz gospodarske branše: ako zaposlenik šest (ili deset) godina nakon stupanja u radni odnos ne uspije postati članom uprave tvrtke u kojoj radi, on tu tvrtku mora napustiti, i to

neovisno o tome koliko joj je zbog svojih sposobnosti vrijedan. Nedostatna spremnost znanstvenika da se organiziraju vjerojatno je pretežno posljedica toga da se većina ipak nada dobiti jedno od rijetkih raspoloživih mjesta na neograničeno radno vrijeme.

ULOGA TRADICIONALNIH NAČINA ZASTUPANJA INTERESA Skupina ispitanih zaposlenika na određeno gotovo da

i ne razmišlja o nekakvoj kolektivnoj organizaciji (Udruženje sveučilišnih nastavnika – ULV, Udruženje sveučilišnih profesora – UPV, samoorganizacija) ili o pristupanju sindikatu, tim više što im za to s jedne strane nedostaje volje i vremena, a s druge strane postojeće vidove zastupanja interesa (Sindikata javne službe GÖD ili zaposlenička vijeća) smatraju slabo učinkovitim, i u pogledu zastupanja interesa zaposlenika jedva relevantnima. Mada se na temelju naših intervjua s članovima zaposleničkih vijeća, koji sjede u gremijima pojedinih instituta i fakulteta ili se pak nalaze na višim razinama zastupanja, svakako može zamijetiti solidarnost s ovim problemima, zbog gore navedenih uvjeta realne pojedinačne mogućnosti djelovanja uistinu su vrlo ograničene. Sindikatu je ipak pošlo za rukom isposlovati kolektivni ugovor, koji će politiku vremenskog ograničavanja ugovora u području vođenja ljudskim resursima na sveučilištima svejedno tek djelomično otkloniti (v. intervencije BMWF-a). U mikropolitikim borbama oko pitanja tko i kad smije raspisati i podijeliti mjesta s mogućnosti produženja ugovora, zaposleničko vijeće ponovno igra veću ulogu (npr. na Sveučilištu u Grazu: sudjelovanje zaposleničkog vijeća u tzv. vijećima za razvoj zaposlenog osoblja).

Ali i ona brojčano sve manja grupa znanstvenika iz skupine I, koja zapravo ima status državnog službenika, kojem je nemoguće uručiti otkaz, pokazuje – osim rijetkih iznimki – malenu spremnost na kolektivni angažman. S porastom životne dobi zapravo bi vjerojatnost da netko postane članom sindikata ili da se uključi u rad zaposleničkog vijeća također trebala rasti, no istina je da se na takva članstva gleda prije svega kao na osobnu prednost, dakle prema kriteriju privatne svrhovitosti. Tako da su glavni razlozi kontaktiranja s tim strukturama pitanja koja se tiču trajanja ugovora, porodiljnog dopusta, sukoba na radnom mjestu i sukoba oko radnih zaduženja.

Pretpostavka da se potencijal za manifestne konflikte sveukupno smanjio iz razloga što će zaposlenici na određeno ionako napustiti tvrtku ili instituciju, u praksi se pokazala netočnom (Legat 2009). Činjenica da pojedini profesori pozdravljaju visoku fluktuaciju osoblja kao popratnu pojavu reforme prava zaposlenika, kao i činjenica da je uslijed sveučilišne reforme oslabjela ponajprije pozicija svih zaposlenika na određeno, javna je tajna i mogla bi biti još jednim daljnjim razlogom za manjkavu solidarnost s nositeljima nekog drugog statusa, kao i za sklonost prosvjedima na sveučilištima.

ZAKLJUČCI Politika ograničavanja ugovora koja se prakticira posljednjih godina nije samo dovela k tomu da je više generacija kvalificiranih mladih znanstvenika – koje se često pogrdno naziva ‘asistentima za jednokratnu upotrebu’ – moralo napustiti sveučilište jer nisu imali perspektivu za daljnje zaposlenje u akademskom polju. Gubitkom znanstvenika koji su nakon šest godina rada na svojim disertacijama i habilitacijama stekli sposobnosti da samostalno

obrađuju istraživačke teme, dobivaju i vode projekte te njihove rezultate primjenjuju u nastavi, izgubljen je, gledano iz sveučilišnog, ali i općedruštvenog stajališta, vrijedan znanstveni i socijalni kapital. Član jednog austrijskog zaposleničkog vijeća ovaj problem zaoštrava na sljedeći način: ‘[...] ako se ovaj proces nastavi, imat ćemo još samo poglavice, ali bez Indijanaca. Imat ćemo, dakle, redovne profesore, tanak sloj od nekih 130 osoba, a onih 2000 koji su bili ispod njih i koji su nosili dobar dio rada u nastavi i takoreći podržavali cijeli pogon, otići će u mirovinu, njih jednostavno neće više biti. Zatim će tu biti doktorandi, koji će raditi s dvije trećine plaće [...]. Tko će onda voditi praktike i tko će mentorirati studentske radove [...] stvarno ne znam, tko će to biti?’

Više je nego upitno može li se kolektivnim ugovorom zaliječiti ovakva situacija. Ekstenzivna podjela mjesta tzv. Senior Lecturer-a koji imaju nastavnu obvezu sličnu onoj gimnazijskog profesora, mogla bi primjerice dodatno zaoštriti podjelu sveučilišnog tržišta rada na insajdere (znanstvenici koji imaju perspektivu za daljnji rad na sveučilištu) i outsajdere, zapriječiti povezivanje istraživačkog rada/razvoja umjetnosti i poučavanja, a sveučilišta degradirati na razinu viših škola.

Ovaj članak stoga pledira za to da se znanstvenike koji su obranjenom disertacijom, habilitacijom ili odgovarajućim publikacijama i nastavnim iskustvom stekli potrebne kvalifikacije, sukladno s tim kvalifikacijama uključi u *faculty*, kao što je to praksa na sveučilištima u SAD-u. Ti znanstvenici trebaju surađivati s redovnim profesorima i biti ocjenjivani prema istim kriterijima uspjeha kao i oni (npr. osiguravanje vanjskog financiranja, istraživačka suradnja, publikacije itd.). Time bi porasla vrijednost akademskog samoupravljanja (logika profesije) spram birokratske menadžerske logike, a olakšala bi se i pozicija redovnih profesora.

Organi zastupanja interesa zaposlenika, sindikati i članovi zaposleničkog vijeća, koji se smatraju predstavnicima svih zaposlenika na sveučilištu, mogli bi pridonijeti nadi-laženju trenutačno postojećih podjela tako što bi objedinili zajedničke interese znanstvenika i sveučilišnih nastavnika te se pokušali izboriti za te interese, neovisno o njihovu statusu kao insajdera ili outsajdera. ■

S njemačkoga prevela Ivana Perica.

Tekst Professur oder (r)aus? Widersprüche der Personalpolitik an Universitäten preuzet je iz: *Unilex. Informationen zu universitätsrechtlicher Theorie und Praxis* 1-2/201, str. 20-25.

Bilješke:

- 1 Kategorija sveučilišnih nastavnika, koja je objedinjavala sveučilišne profesore, emiritirane i gostujuće profesore, docente i asistente, prestala je postojati uvođenjem novog Zakona o sveučilištu iz 2002. Prema njemu se znanstveno i nastavno osoblje dijeli u profesore i široku kategoriju suradnika (op. prev.).
- 2 Detaljnije informacije o projektu dostupne su na internetskoj stranici www.knowledgework.co.at i u tiskanoj publikaciji Pernicka, S., A. Lasofsky-Blahut, M. Kofranek i A. Reichel (2010.): *Wissensarbeiter organisieren. Perspektiven kollektiver Interessensvertretung*, Berlin: Edition Sigma.

Literatura:

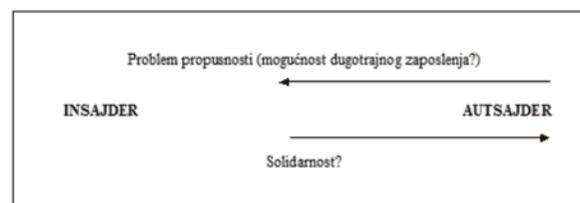
Baethge, Martin (1991), Arbeit, Vergesellschaftung, Identität – Zur zunehmenden normativen Subjektivierung der Arbeit. *Soziale Welt* 42 (1), 6-19.
 Eckardstein, Dudo i Stefan Kohnlechner (2007), Die Betriebsräte für das wissenschaftliche Personal an den österreichischen Universitäten – Bestandsaufnahme der gesetzlichen Neuregelung der Mitbestimmung. München i Mering.
 Freidson, Eliot (2004), Professionalism. The Third Logic. Cambridge.
 Hefler, Günter (2008), Das verkannte Symptom – Zur Persistenz der «Nachwuchsfrage» im universitären Feld. U: Juridikum, bilj. 2, str. 103-107.
 Lash, Scott i John Urry (1987), The End of Organized Capitalism. Oxford.
 Legat, Anneliese (2009), Bundespersonalvertretungswahlen. Aus der Praxis der Personalvertretung 2/2009.
 Offe, Claus (1985), Disorganized Capitalism. Contemporary Transformation of Work and Politics. Cambridge.
 Parkin, Frank (2004), Strategien sozialer Schließung und Klassenbildung, u Jürgen Mackert (ur.), Die Theorie sozialer Schließung. Tradition, Analysen, Perspektiven. Wiesbaden, str. 27-43.
 Pernicka, Susanne, Anja Lasofsky-Blahut, Manfred Kofranek i Astrid Reichel (2010), Wissensarbeiter organisieren. Perspektiven kollektiver Interessensvertretung. Berlin.
 Sandner, Günther (2006), Paradigmenwechsel? Hochschulpolitik seit dem Jahr 2000, u Emmerich Tälös (ur.), Schwarz-Blau. Eine Bilanz es «Neu-Regierens». Beč, str. 279-294.
 Seböck, Martha (2002), Universitätsgesetz 2002. Gesetzestext und Kommentar. Beč.
 Weber, Max (1980), Wirtschaft und Gesellschaft, 5., redigirano izdanje, Tübingen.
 Zoll, Rainer (1996), Modernization, Trade Unions and Solidarity, u Peter Leisink, Jim Van Leemput i Jacques Vilrocx (ur.), The Challenges to Trade Unions in Europe. Cheltenham i Brookfield, str. 77-87.

	Logika profesije	Logika tržišta	Birokratska logika
Znanja	Teorijsko-apstraktni sistem znanja, koji se stalno razvija – akademске profesije; znanstvene discipline	Novi proizvodi i procesi znanja koji variraju ovisno o kontekstu – nematerijalni rad (npr. savjetovanje, informacijska tehnologija, izvansveučilišno istraživanje)	Teorijsko-apstraktno znanje i novi proizvodi i procesi znanja
Oblici upravljanja odn. kontroliranje znanjem	Institucionalizirana autoregulacija (često zakonski regulirana)	Tržište (potrebe klijenata, kontekst, cijena itd.)	Menadžment; poduzetnička hijerarhija
(Tržišna) dostupnost	Obrazovanje se određuje autonomno ili zakonom; definirani oblici napredovanja (disertacija, habilitacija itd.)	Dostupnost je neograničena i mnogostrana, često na temelju akademske naobrazbe i usavršavanja	Odluke menadžmenta
Oblici moći visoko kvalificiranih pojedinaca	Postojano (tržišno) zatvaranje (moguće samo na kolektivnoj razini) npr. profesionalne organizacije, komore, znanstvena udruženja	Privremeno zatvaranje (individualno, npr. na temelju statusa stručnjaka) ili moć osigurana organizacijom (sindikati)	Moć osigurana organizacijom (npr. sindikati, samoorganizacija itd.)

Tablica 1: Idealnotipske logike upravljanja znanjem i visoko kvalificiranim radom

Perspektiva unutar organizacije	Skupina I: Dugotrajna pripadnost određenom sveučilištu (administrativno osoblje i drugi zaposlenici na neodređeno, redovni profesori)	Skupina II: Nemogućnost dugotrajne perspektive zapošljavanja (isključivo zaposlenici na određeno radno vrijeme)
Dominantna logika upravljanja	Logika profesije	Hijerarhijska logika (menadžment)
Moguće strategije zastupanja interesa	<i>Samoorganizacija i samokontrola</i> pojedine znanstvene discipline (iz čega, ovisno o poziciji, proizlazi strukturna moć i individualni simbolički kapital)	<i>Uruživanje koje povezuje zaposlenike različitih statusa i iz različitih disciplina</i> povećava kolektivnu moć spram moći odlučivanja koju posjeduje menadžment
Spremnost na organiziranje	U profesionalnim organizacijama visoka; u organizacijama koje povezuju zaposlenike različitih statusa niska	U organizacijama koje povezuju zaposlenike različitih statusa razmjerno visoka

Tablica 2: Dvojna segmentacija sveučilišnog tržišta rada

KOGNITIVNI I MAFIJAŠKI KAPITALIZAM

OPASNE VEZE IZMEĐU NJIH NE ODGOVARAJU ANOMALIJAMA, VEĆ UNUTARNJIM ELEMENTIMA AKUMULACIJE SUVREMENOG KAPITALIZMA KOJI NE MOGU BITI ODSTRANJENI POZIVAJUĆI SE NA POVRATAK MITSKOM, DAKLE ETIČKI I DRUŠTVENO ODGOVORNOM, KAPITALIZMU

DIDIER LEBERT I CARLO VERCELLONE

Kognitivni i mafijaški kapitalizam usko su vezani u procesu produktivne i financijske globalizacije kapitala. Kako bismo razumjeli taj spoj, korisno je krenuti od definicije tih dvaju koncepata, koja je često izvor nesporazuma. Konceptom kognitivnog kapitalizma označavamo novu historijsku fazu kapitalizma u kojoj se uloga intelektualnog i nematerijalnog rada predstavlja kao strateški element s gledišta stvaranja vrijednosti i dinamike konkurentnosti koje se sve više temelje na inovaciji. U tom smislu, ključni ulog valorizacije kapitala i oblika vlasništva ne počiva više na kapitalu i materijalnom radu, nego se izravno odnosi na ekonomsku i biopolitičku kontrolu kolektivnih uvjeta proizvodnje znanja i njegovih transformacija u kapital i u fiktivnu robu. Iz te dinamike proizlaze dvije ključne posljedice. Prva je povezana s načinom na koji uspon takozvanog nematerijalnog i intelektualnog kapitala ide ruku pod ruku s procesom financijalizacije ekonomije. Evaluacija tog kapitala koji je, kao što nam je pokazao Gorz, po naravi fiktivan, zapravo može biti samo potpuno subjektivni izraz anticipacije budućih profita od strane financijskih tržišta koja na taj način prisvajaju rentu.

— MAFIJAŠKI KAPITALIZAM IZRAŽAVA STRUKTURALNI KARAKTER METODA “PRIMITIVNE AKUMULACIJE KAPITALA” KOJE SU OMOGUĆILE POSTAVLJANJE UVJETA NUŽNIH ZA UZLET SAMOG KAPITALIZMA, U SVAKOM SLUČAJU DOSTA UDALJENIM OD MITOVA EKONOMSKE POLITIKE KOJA OD PRIVATNOG VLASNIŠTVA I KAPITALA PRAVI PLODOVE RADNIH NAPORA I ŠTEDNJE ČESTITIH POJEDINACA —

ZLOČUDNA OGRAĐIVANJA ZNANJA Druga pak posljedica proizlazi iz pritiska kojeg kognitivni kapitalizam vrši kako bi ojačao prava intelektualnog vlasništva, intenzivirao privatizaciju ili barem podređenost tržišnoj logici institucija *welfarea*, a to su istraživački i obrazovni sustavi te sustavi javnog zdravstva koji predstavljaju istinske pokretače ekonomije utemeljene na znanju. Ovdje je riječ o vrlo kontradiktornoj dinamici, jer parazitska logika kognitivnog kapitalizma može ići sve do točke iscrpljivanja najvažnijih pokretača ekonomije utemeljene na znanju. Dodajmo, nadalje, da kognitivni kapitalizam ne obustavlja produktivističku

logiku industrijskog kapitalizma niti logiku porasta materijalnih dobara. On ih rear-tikulira i osnažuje procesom globalizacije proizvodnje i logikom proždiranja i uništenja neobnovljivih prirodnih resursa koja povećava rizik uništenja bioraznolikosti i ekološke destabilizacije planete. Zato nova *ograđivanja znanja* idu ukorak sa i osnažuju ona stara ograđivanja koja su se odnosila na zemlju i ostala javna dobra čovječanstva. Te promjene rezultiraju novom međunarodnom podjelom rada koja ima za cilj osigurati zemljama članicama NATO-a dividende od intelektualnog vlasništva i od intenzivne proizvodnje u sferi znanja, zarobljavajući time ostatak svijeta u proizvodnji običnih dobara te opskrbi sirovinama i neobnovljivim resursima. Uzlet kognitivnog kapitalizma ide tako ukorak sa zločudnom tendencijom polarizacije razvojne geografije između regija i nacija. Naravno, ne nalazimo se pred jednoznačnim procesom: jednako kao što određene faze proizvodnje mogu biti premještene u razvijena područja, određene upravljačke i kreativne djelatnosti premještene su u južnije zemlje, poput Indije ili Kine, koje raspolažu znatnim zalihama intelektualne radne snage.

NASILNO ODVAJANJE – OSNOVA KAPITALIZMA

Logika komparativnih prednosti utemeljena na troškovima rada može se tako kombinirati s novom logikom kognitivne podjele rada i, dugoročno, destabilizirati hegemonijski položaj zemalja članica NATO-a. Ostaje ipak činjenica da među-narodna podjela rada koju je izmislio kognitivni kapitalizam riskira da veliki broj zemalja u razvoju, onih koje su najslabije snabdjevene kvalificiranom radnom snagom, osudi na “prisilno odvajanje”. U isto vrijeme, privatizacijske neoliberalne politike koje se vode u zemljama članicama NATO-a te tranzicija istočnoeuropskih zemalja takozvanog realnog socijalizma prema izrazito dereguliranom kapitalizmu, započele su primi-

tivnu akumulaciju kapitala golemih razmjera u srcu koje se nalazi često nasilna preraspodjela imovinskih prava. Na tom trulom tlu stvorenom razvojem kognitivnog kapitalizma i njegovom financijskom i neoliberalnom regulacijom svjedočimo pravoj ekspanziji – u njezinim najkласičnijim kao i najsuvremenijim oblicima – mafijaške akumulacije. Ali što točno treba podrazumijevati pod mafijaškim kapitalizmom?

Trebali bismo biti jako precizni, a da bismo to bili, korisno je sjetiti se marksističke distinkcije različitih modaliteta optjecaja novca. Mafijaški kapitalizam ne treba pomiješati (premda ih on može uključivati) s tradicionalnim, više ili manje

organiziranim, oblicima kriminaliteta koje razvoj nejednakosti bez sumnje podržava. U stvari, glavni cilj tih tradicionalnih oblika ilegalne aktivnosti uvijek je potrošnja (R-N-R), i malo je važno je li taj cilj ostvaren izravnom naplatom neke svote novca ili proizvodnjom i/ili prodajom neke robe. Mafijaški kapitalizam upisuje se u logiku kruženja novca kao kapitala i oslabljuje različite modalitete njegove akumulacije:

od kratkog kruženja N-N', karakterističnog za financijski kapital, do dugog kruženja trgovačkog kapitala N-R-N' i legalnog ili ilegalnog proizvodnog kapitala (N-R-P-R'-N'). Još fundamentalnije – a ova definicija već pridonosi objašnjenju njegovog aktualnog uzleta – mafijaški kapitalizam, prema nama, izražava strukturalni karakter metoda “primitivne akumulacije kapitala” koje su omogućile postavljanje uvjeta nužnih za uzlet samog kapitalizma: privatnih aroprijacija zemlje i eksproprijacija seljštva procedurama parceliziranja, transformiranja radne snage u fiktivnu robu, koncentriranja vlasništva i akumuliranja velikih svota kapitala takozvanim “ekstra-ekonomskim” i nasilnim mehanizmima, u svakom slučaju dosta udaljenim od mitova ekonomske politike koja od privatnog vlasništva i kapitala pravi plodove radnih napora i štednje čestitih pojedinaca.

IZVRSNOST EKO-MAFIJE To također znači da se mafijaški kapitalizam ne ograničava na valorizacijsku logiku utemeljenu na ilegalnim tržištima i proizvodima. On jednako tako, i napose, označava poduzetničku aktivnost koja, djelujući unutar formalne ekonomije, pribjegava sredstvima “izvan norme” (prijetnjama, nasilju i korupciji) pri reguliranju platnog prihoda i konkurentskih odnosa. Taj strukturalni i društveno organizirani karakter te interpretacije formalnog i neformalnog, dozvoljenog i nedozvoljenog, zakonitog i nezakonitog, predstavlja glavnu značajku onoga što nazivamo “mafijaškim kapitalizmom”. Konačno, mnogostruki faktori i dalje podržavaju oblike mafijaške akumulacije kao sastavnog dijela razvoja kognitivnog kapitalizma na svjetskoj razini i to jednako tako u središtu kao i na periferiji. Na periferiji, naročito na područjima podvrgnutim “prisilnom odvajanju”, mafijaški oblici akumulacije često predstavljaju ključno sredstvo ulaganja u međunarodnu podjelu rada i akumuliranja kadrog da podržava ostale trgovačke i netrgovačke aktivnosti. To je slučaj s dobro poznatim mafijama specijaliziranim na polju narkotika, ali također i s onim što danas nazivamo eko-mafije u kontekstu u kojem će ekološka kriza svim sredstvima pojačati pokušaje prisvajanja rijetkih i neobnovljivih izvora. Ti “ekološki” oblici prvobitne akumulacije idu ukorak s drugim modalitetima ekspropriacije zajedničkog, pri čemu ovaj

— MNOGOSTRUKI FAKTORI I DALJE PODRŽAVAJU OBLIKE MAFIJAŠKE AKUMULACIJE KAO SASTAVNOG DIJELA RAZVOJA KOGNITIVNOG KAPITALIZMA NA SVJETSKOJ RAZINI I TO JEDNAKO TAKO U SREDIŠTU KAO I NA PERIFERIJU —

posljednji predstavlja područje izvrsnosti (le terrain d'excellence) mafijaškog kapitalizma. Pozvat ćemo se primjerice na slučaj Rusije gdje se putem ilegalnih i nasilnih praksi preraspodjele imovinskih prava formirala nova postsocijalistička buržoazija, dinamikom koja podsjeća na dinamiku baruna-lopova u Sjedinjenim Američkim Državama u 19. stoljeću. Na drugoj razini, do toga je procesa došlo u razvijenim zemljama, poput Italije. Privatizacija javnih službi i upravljanje javnim dobrima zajedno s tržištem javnih radova tamo predstavlja jedno od privilegiranih mjesta širenja mafijaškog kapitalizma i njegove interakcije s kognitivnim kapitalizmom i političkom moći.

ZAJEDNIČKA AKUMULACIJA Kognitivni i mafijaški kapitalizam naposljetku tvore istinsku cjelinu u kojoj svaka razlika nestaje u tami svojstvenoj financijskim tržištima. U tom je okviru mafijaški kapitalizam imao priliku u određenim slučajevima pružiti značajan dio početnog kapitala potrebnog za osnivanje velikih poduzeća na području nematerijalnog i audiovizualnog. Kognitivni i mafijaški kapitalizam se naposljetku, uvijek preko financijskih tržišta i s neprestanim kruženjem, isprepliću u logici zajedničke akumulacije koju vode zajednički akteri i institucije. Naposljetku, možemo tvrditi da *opasne veze* između mafijaškog i kognitivnog kapitalizma ne odgovaraju anomalijama, već unutarnjim elementima akumulacije suvremenog kapitalizma, pri čemu ti elementi ne mogu biti odstranjeni, kao ni financijski derivati (čiji su sastavni dio), pozivajući se na povratak mitskom, dakle etički i društveno odgovornom, kapitalizmu. **E**

S francuskoga prevela Sana Perić.
U izvorniku objavljeno na internetskom portalu UniNomade.org, 2011.

ISTINE, POLUISTINE I NEPROVJERENE GLASINE (2)

**NATSAVAK ZEKSTA IZ
PROŠLOG BROJA O
SOCIOLOGIJI TEORIJA
ZAVJERE**

BRANKO MALIĆ

(...)

RITUALNO ZLOSTAVLJANJE Ono što je za našu temu zanimljivo jest pojam ritualnog zlostavljanja i način na koji je DeCamp došao do njega. Naime, riječ je o fenomenu koji se često spominje, ali se i dan danas smatra nedokazanim. Niti jedan slučaj ritualnog zlostavljanja kao takav nije završio kaznom za navodne počinitelje. DeCamp je ostao zabezjeknut opisima mučenja pa i ubijanja djece koje su mu opisali Paul Bonacci, Troy Bonner i Alisha Owen, sudionici i žrtve nasilja. No ono što ga je do kraja porazilo bila je svrha poradi koje je navodno nasilje provodeno. Riječ je bila o stvaranju poremećaja disocijacije identiteta putem uzastopnog traumatiziranja. Ovaj se poremećaj (Dissociative Identity Disorder) kao hipoteza veoma često sreće kod teoretičara zavjere (oni vole reći: kao činjenica). Za razliku od shizofrenije, koja se ponekad, sasvim površno, definira kao "rascjep ličnosti", ovaj poremećaj u prvom redu nije nasljedan ni prirodan, odnosno organski uzrokovan, nego ga se izaziva u umjetnim, laboratorijskim, uvjetima putem sustavnog i kontinuiranog izlaganja zlostavljanju i promatranju zlostavljanja u najranijoj dobi. Pretpostavka je da trauma koju to izaziva "isključuje" staru i stvara novu ličnost, čime žrtve nesvjesno štite vlastiti mentalni integritet. Emotivni šok na taj način ne uništava ličnost, nego je komada na fragmente, tzv. "pretince" (compartments), koji nisu svjesni jedan drugog. Prema teoretičarima zavjere svrha ovog postupka je stvaranje tzv. kontrole uma (mind control), odnosno stanja u kojem čovjek postaje potpuno u vlasti onih koji su ga traumatizirali. Na taj se način stvaraju mase pojedinaca koji mogu poslužiti za izvršavanje raznih zadataka, od seksualnih usluga do atentata, protiv njihove vlastite volje. Naime, sistematsko proizvođenje multiplicitarnih ličnosti može se kodificirati i pomoću riječi-okidača izazivati djelatnosti o kojima "glavna" ličnost nema nikakvog pamćenja. DeCamp nije postulirao postojanje takvog programa u SAD, ali je istražujući slučaj u Nebraski, i sudjelujući kasnije kao odvjetnik navodnih žrtava u ponovljenim procesima, naprosto došao do činjenica koje tome idu u prilog. Dodatnu vjerodostojnost njegovim tvrdnjama daje i dokumentarac o slučaju nazvan *Conspiracy of Silence*, koji je za TV program *National Geographics* u Nebraski snimila britanska filmska ekipa. U filmu, osim neposrednih sudionika, navodnih žrtava, i samog DeCampa, govori i njegov mentor pokojni William Colby, prethodnik Busha starijeg na mjestu direktora CIA-e, koji je inače tijekom vijetnamskog rata bio upravitelj njezinog istočnog, dakle najisturenijeg i vjerojatno najvažnijeg, ogranka. Nije riječ, dakle, o freakovima ili ekstremnim desničarima i antisemitima, nego o ljudima iz samog vrha operative američke državne administracije. Ono, međutim, što osobito daje na vjerodostojnosti DeCampovim tvrdnjama je činjenica da je dokumentarac povučen nekoliko dana prije najavljene TV premijere i tek je danas, putem interneta, postao javno dostupan. Kopija koju se može pogledati na *Google video*, je, prema DeCampu, prošvercana na jednoj jedinjoj video-traci, jer su sve ostale kopije uništene. Inače DeCamp se

**— POSTOJI LI DOISTA OKULTNA
AGENDA? KAKO GOD BILO,
HIPOTEZA O NJOJ PONEKAD SE
POKAZUJE SASVIM PLAUZIBILNOM,
BAREM KAO PREDMET
SOCIOLOGIJE —**

posvetio pravnom savjetovanju i zastupanju žrtava ovakvog oblika nasilja i njihovih obitelji, i poznat je u tom smislu i njegov angažman u slučaju glasovitog masakra u školi Columbine, kad je zastupao neke od obitelji žrtava.

Oba ova slučaja govore nam o ozbiljnim, obrazovanim pa i visoko pozicioniranim ljudima koji su praktički radeći svoj posao postali teoretičari zavjere. Ni Sutton, ni DeCamp nisu pošli od pretpostavke da je američka izvršna vlast u nekoj većoj mjeri izvan kontrole javnosti kao ni da su prominentne ličnosti unutar nje uključene u zavjeru šutnje. No na koncu, ako im je vjerovati, oni su tu naivnost skupo platili, jer obojica su u jednom trenutku doživjeli osobni bankrot i teške pritiske da od svojih istraživanja odustanu.

SPAJANJE TOČKICA No teoretičari zavjere koji su u samom početku svog promišljanja problema *a priori* postulirali njezino postojanje, predstavljaju sasvim drugačiju vrstu ljudi. U prvom redu, veliki broj njih ne samo što nema akademsko obrazovanje, nego prema njemu pokazuju i stanoviti prezir. Tako David Icke, vjerojatno najveća zvijezda među njima, ne skriva ponos nad činjenicom da nije završio srednju školu koju smatra manje-više uvodom u mentalni zatvor odraslih. Premda se po tom pitanju nije teško složiti s njim, osobito ako se ima na umu stroga klasna podjela njegove rodne Britanije, i porazno stanje školstva u zadnja dva desetljeća, u onom trenutku kad u svojim voluminoznim knjigama i višesatnim predavanjima počne sipati "činjenice" o povijesti, filozofiji, politici i umjetnosti, čak i umjereno akademski obrazovan čovjek osjetit će kako u njemu lagano počinje "kuhati". Naime, omiljeni Ickeov izraz, koji je uz mnoge druge, ušao u kanon suvremene teorije zavjere, jest "spajanje točkica" (*connecting of dots*). Temeljna značajka "popularne" teorije zavjere je postojanje plauzibilne sheme globalne zavjere i njezinih dubokih povijesnih korijena. Ukratko govoreći, povijesni razvoj nije slučajan niti spontano-teleološki, nego je, barem u posljednjih 200 godina, rezultat provedbe okultne agende čija je svrha ono što je u jednom od svojih javnih istupa George Bush stariji nazvao *Novi svjetski poredak*. Riječ je o skrivenoj svrsi globalizacije: stvaranju jedinstvenog i centraliziranog monetarnog, medijskog i društvenog poretka strukturiranog po uzoru na simbol piramide s odvojenim vrhom, u kojem će jedna mala, ali nepojmljivo moćna skupina *obitelji* koje vuku korijene iz drevnih vladarskih kuća upravljati potpuno izmanipuliranim i porobljenim mnoštvom. Ono što tu svakome tko nije potpuno odvojen od nekih zdravorazumskih načela zaključivanja smeta nije sam postulat – za njega itekako ima osnove i nisu teoretičari zavjere jedini koji ga postavljaju – nego metoda kojom ga Icke

— IZRAZ ritual abuse Ili satanic ritual abuse UVIJEK KAD-TAD ISKOČI PRED OČI ISTRAŽIVAČA TEORIJA ZAVJERE. ON SE ODNOSI NA RADNJE RITUALNOG ZLOSTAVLJANJA, OBIČNO S ANTI-KRŠĆANSKIM PREDZNAKOM, DJECE I MALOLJETNIKA —

i njemu slični argumentiraju. Spajanje točkica se odnosi na povezivanje informacija, datuma, imena, događaja i učenja putem kojeg se dobiva ono što bi Amerikanci nazvali *the big picture*, odnosno jedna smisljena i cjelovita slika svijeta i povijesti kao takvih. Treba li iole naobraženom čitatelju rastumačiti što tu ne štima? Pretpostavit ćemo da treba: svaki istinski profesionalac pa tako i akademski, zna da u jednom životu nije moguće biti stručnjak za više od jedne grane znanja. Studij filozofije, povijesti, ali i zanati vodoinstalatera ili električara, ako ih se ozbiljno shvati, po samoj svojoj prirodi traže odricanje od iluzije o univerzalnom čovjeku. Netko tko godine svog života posveti kopanju po arhivama da bi iznio plauzibilnu tezu o određenom povijesnom događaju ili ličnosti, zna koliko je nesigurno njegovo znanje i može nabrojati neizmjereno mnogo trenutaka kad mu je nešto *izgledalo* istinito, a pokazalo se da to nije. Spajanje točkica ima smisla u geometriji koja se bavi likovima na površini. Ali povijest, a osobito povijest ideja, nije ravna površina. Sama činjenica da je ranije spomenuti Hegel rabio metodu mišljenja proturječja ne znači, kao što to mnogi Ickeovi kolege misle, da je mislio u proturječjima. Nitko od njih nije ni pokušao čitati tog iznimno teškog mislioca pa ni nekog od njegovih brojnih interpretata te stoga niti ne znaju da je riječ o čovjeku koji je posljednji pokušao sastaviti veliku sliku povijesti, i da su njegovi uvidi, kao i njegovi jednako vrijedni promašaji, stavili u pitanje da je nešto takvo uopće moguće. Na tom mjestu brojni se, inače logički koherentni, sistemi teorije zavjere ruše kao kule od karata. Oni su zapravo produkt onoga protiv čega se, među ostalim, bore: globalne prezašćenosti informacijama. Internet, taj temeljni medij teorija zavjere, donio nam je novu kroničnu bolest: zamjenu informacije za znanje.

TEORIJE ZAVJERE "OPĆE PRAKSE" No informacija nije znanje. David Icke, prema riječima njegova hrvatskog izdavača, potpuno je lud, ali sve su njegove informacije točne. Naprotiv, sasvim je netočno da je lud, odnosno očigledno je da je riječ o prilično stabilnom pa i benevolentnom i inteligentnom čovjeku. Problem je u tome što su gotovo sve njegove informacije, ne samo netočne – odnosno polovične, što izlazi na isto – nego su potpuno pogrešno upotrijebljene. David Icke bi se sigurno smijao diplomantu povijesti ili filozofije koji minuciozno skrbi oko

**— TEMELJNA ZNAČAJKA
“POPULARNE” TEORIJE ZAVJERE JE
POSTOJANJE PLAUZIBILNE SHEME
GLOBALNE ZAVJERE I NJEZINIH
DUBOKIH POVIJESNIH KORIJENA —**

pravilnog citiranja i strepi da nije slučajno naveo krivi citat što će mu, ako je u rukama pravog mentora, smanjiti ocjenu. Ali pritom on ne može shvatiti da je jedini koji ima pravo govoriti o tim predmetima onaj koji je u stanju toliko im pažnju posvetiti. Simptomatično je da plauzibilne teorije zavjere dolaze upravo od takvih neovisnih stručnjaka, koji požrtvovno, uz velike osobne rizike koji idu od gubitka posla do gubitka života, ako je riječ o policijskim i vojnim krugovima, korak po korak otkrivaju zastrašujuće činjenice od kojih ih u njihovoj anonimnosti ništa ne štiti. Dovoljno je predočiti si u kakvom očajnom položaju se može danas naći intelektualac izbačen na ulicu, nakon što je godine proveo baveći se nečim što mu na njoj ne samo ne vrijedi ništa, nego ga čini još ranjivijim od većine. Ali samo takvi ljudi, dakle oni koji nešto doista znaju, a nisu za to samo čuli, mogu međusobnom suradnjom dokučiti ponešto o okultnim uzrocima globalnih društvenih pojava.

Problem kod teorija zavjere “opće prakse” jest i to što one nipošto ne moraju pružiti samo iluziju istine. Točno je da izraz “Novi svjetski poredak” često dolazi na usne pripadnika elita. Točno je, također, i da je zanimljivo to što sve one građanske i ine udruge protiv “govora mržnje”, “antisemitizma i revizionizma”, ne reaguju na taj povijesno i ideološki krajnje kontaminiran verbalni simbol, sasvim u rangu s njegovom slikovnom inačicom, kukastim križem. Točno je i to da je na djelu globalni obrazac erozije školstva, medijske manipulacije i jedno sveopće pojačanje restriktivnih zakona koji reguliraju javno ponašanje kao što je, primjerice, nedavna zabrana pušenja u javnim prostorima. Točno je, recimo, i da su najbogatije obitelji svijeta već stoljećima jedan gotovo nepromijenjen klub, čiji se članovi već dugo zanose eugenikom, i koje se

obnavljaju nasljeđivanjem. Točno je i da su neki ekskluzivni geopolitički klubovi kao Trilateralna komisija njihova izravna tvorba. Na koncu, točno je i to da u logici moći globalizirani svijet nekako po prirodi znači i centralizirano-kontrolirani svijet. No, na žalost, pored sve točnosti, tu nema istine.

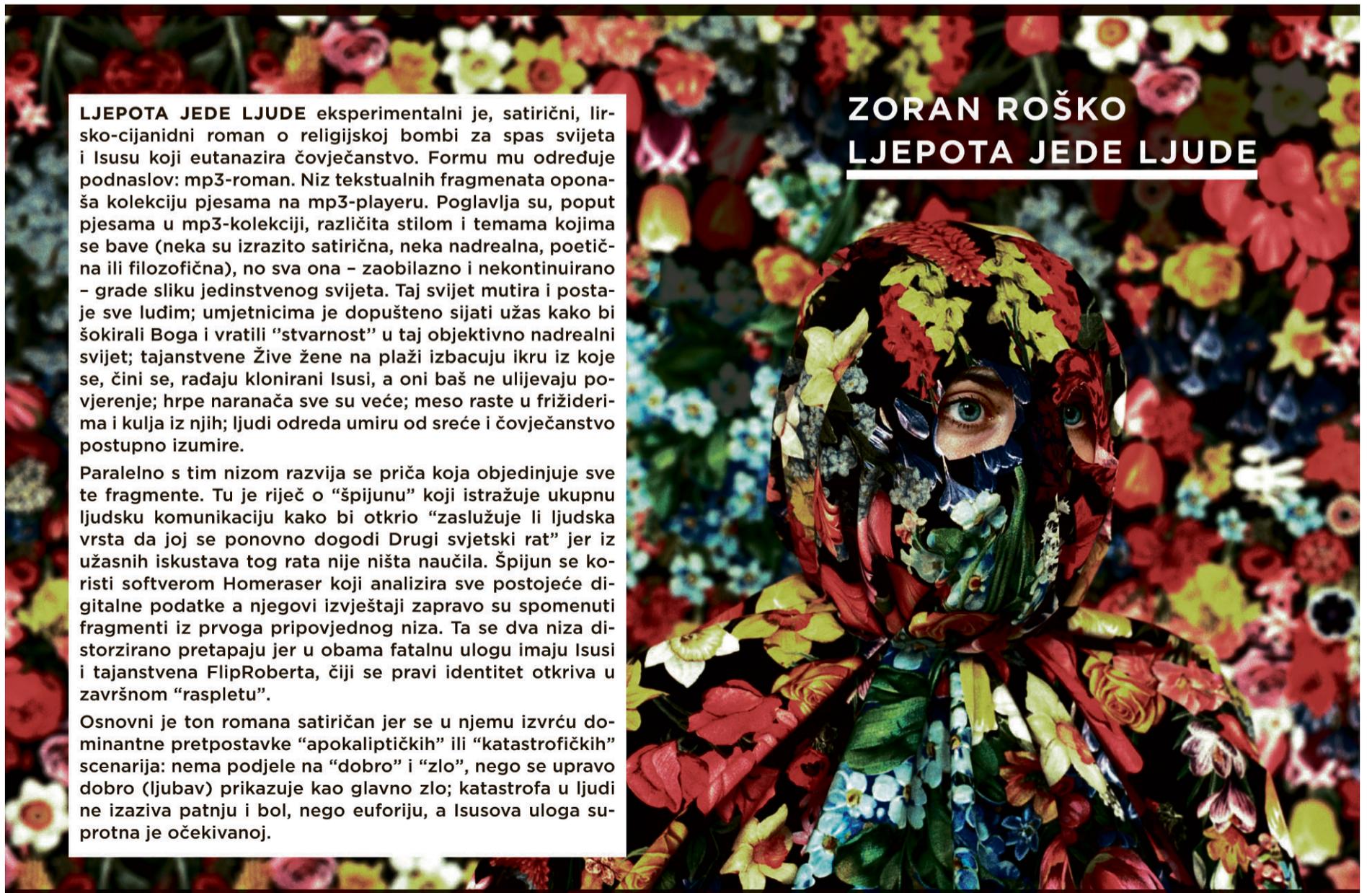
Jer istinitost nije svojstvo informacije, nego sinoptičkog znanja koje je usko povezano s osobom koja ga stječe i iznosi. A takvo je znanje pojedincu dostupno samo zahvaljujući koncentraciji i ograničenju na pojedini predmet. Jedino na taj način znanje dobija na težini, tom poslovičnom atributu istine. Dobro bi bilo sve brojnim Ickeovim sljedbenicima skrenuti pozornost na to da obuhvatnost znanja nužno ovisi o suradnji i kompetenciji te da su njegova “otkrića” o pravoj ljudskoj prirodi baština milenija religijskih i filozofijskih tradicija kojima nisu trebale proteze kvantne mehanike da bi znali kako bit čovjeka nije tijelo. Jednako tako oni bi morali biti svjesni da “zavjerenički” pogled na povijest, a osobito povijest religija, u njihovim krugovima veoma popularan, nije nikakvo “otkriće”, nego ponavljanje teza hegelijanske ljevice i biblijske kritike druge polovice devetnaestog stoljeća. Primjerice, popularna teza da je evandeoska drama zapravo astrološki sistem postavljena je već više puta, tako da je C.G. Jung tridesetih godina prošlog stoljeća u svom radu rabio već postojeće filološke i teološke studije o ovom problemu. Ovakve bi se primjere moglo ponavljati do u beskonačnost.

NEKA LEGITIMNA PITANJA Na koncu, može li sociologija teorije zavjere biti sociologija zavjere? Sudeći po djelima Suttona, DeCampa i mnogih drugih njima srodnih istraživača i profesionalaca, zavjera je društvena činjenica. Ako je to slučaj, onda je neka pitanja moguće i plauzibilno postaviti. Može se, recimo, zapitati zbog čega se hrvatski školski sustav dan danas naziva “prosvjetnim” pa bi naši pedagozi trebali onda biti lučonoše ili “luciferi”. Zbog čega se napokon ne ukloni taj prilično redikulozni arhaizam? Također, da se vratimo na početak, možemo

se zapitati zbog čega odiozni simbol piramide s odvojenim vrhom u našem glavnom gradu tako dobro odslikava stanje u kojem danas živimo, a nikog nema da nas u to razuvjeri? Zbog čega, recimo, ni dan danas nisu dostupne arhive tajne službe bivše države, o čemu smo se nedavno mogli uvjeriti na slovenskom primjeru? Kako je moguće da je toliki broj njezinih službenika još uvijek prisutan u javnom životu ili, neometano i neistraženo, bez obzira na minuli rad, vodi svoje privatne živote? I na koncu, iz kojeg razloga institucije suverene države implementiraju mjere koje joj oduzimaju istu tu suverenost? *Cui bono?*

Sve su to legitimna pitanja, a njih ima još. Štoviše, ona se danonočno ponovno postavljaju, i odgovori na njih se kontinuirano ne dobivaju. Znači li to da su pogrešno formulirana? Ili su možda adresirana pogrešno? Jer sasvim je moguće da javno istaknuti nosioci vlasti u Hrvatskoj znaju o politikama koje provode jednako malo, ako ne i manje, nego čovjek s ulice. Postoji li doista okultna agenda? Kako god bilo, hipoteza o njoj ponekad se pokazuje sasvim plauzibilnom, barem kao predmet sociologije. Po svemu sudeći, dok promatramo sve brže odvajanje moći od građana diljem zapadnog svijeta, ne bi bilo neobično da se ona s vremenom pretvori i u njezinu metodu. **E**

OGLAS

LJEPOTA JEDE LJUDE eksperimentalni je, satirični, lirsko-cijanidni roman o religijskoj bombi za spas svijeta i Isusu koji eutanazira čovječanstvo. Formu mu određuje podnaslov: mp3-roman. Niz tekstualnih fragmenata oponaša kolekciju pjesama na mp3-playeru. Poglavlja su, poput pjesama u mp3-kolekciji, različita stilom i temama kojima se bave (neka su izrazito satirična, neka nadrealna, poetična ili filozofična), no sva ona – zaobilazno i nekontinuirano – grade sliku jedinstvenog svijeta. Taj svijet mutira i postaje sve luđim; umjetnicima je dopušteno sijati užas kako bi šokirali Boga i vratili “stvarnost” u taj objektivno nadrealni svijet; tajanstvene Žive žene na plaži izbacuju ikru iz koje se, čini se, radaju klonirani Isusi, a oni baš ne ulijevaju povjerenje; hrpe naranača sve su veće; meso raste u frižiderima i kulja iz njih; ljudi odreda umiru od sreće i čovječanstvo postupno izumire.

Paralelno s tim nizom razvija se priča koja objedinjuje sve te fragmente. Tu je riječ o “špijunu” koji istražuje ukupnu ljudsku komunikaciju kako bi otkrio “zaslužuje li ljudska vrsta da joj se ponovno dogodi Drugi svjetski rat” jer iz užasnih iskustava tog rata nije ništa naučila. Špijun se koristi softverom Homeraser koji analizira sve postojeće digitalne podatke a njegovi izvještaji zapravo su spomenuti fragmenti iz prvoga pripovjednog niza. Ta se dva niza distorzirano pretapaju jer u obama fatalnu ulogu imaju Isusi i tajanstvena FlipRoberta, čiji se pravi identitet otkriva u završnom “raspletu”.

Osnovni je ton romana satiričan jer se u njemu izvrću dominantne pretpostavke “apokaliptičkih” ili “katastrofičkih” scenarija: nema podjele na “dobro” i “zlo”, nego se upravo dobro (ljubav) prikazuje kao glavno zlo; katastrofa u ljudi ne izaziva patnju i bol, nego euforiju, a Isusova uloga suptorna je očekivanoj.

**ZORAN ROŠKO
LJEPOTA JEDE LJUDE**

U POHODE “RENT-A-KOMBIJEM” MITSKOJ PRADOMOVINI

U OKVIRU PROJEKTA *Sakralna interpretacija krajobraza, KOJI VODI DR. SC. TOMO VINŠČAK S ODSJEKA ZA ETNOLOGIJU I KULTURNU ANTROPOLOGIJU FILOZOFSKOG FAKULTETA IZ ZAGREBA, ORGANIZIRAN JE OD 10. DO 15. SVIBNJA OVE GODINE STRUČNI I ZNANSTVENI POSJET UKRAJINI*

LIDIJA BAJUK, BORIS GRALJUK, TIBOR KOMAR, SUZANA MARJANIĆ, JEVGENIJ PAŠČENKO, TOMO VINŠČAK

JEVGENIJ PAŠČENKO: UZAJAMNOST KAO UVJET Predočeni bi naslov trebao dati odgovor na pitanje kako je uspjelo ostvariti davno postojeću ideju – hrvatsko-ukrajinski znanstveno-istraživački most – koja je godinama sazrijevala u središtu hrvatske ukrajinistike, Katedri za ukrajinski jezik i književnost Filozofskog fakulteta u Zagrebu. Bilo je jasno da je komunikacija između hrvatskih i ukrajinskih znanstvenih institucija posve neophodna. Međutim, kako pronaći sugovornike?

Nesumnjiva je zasluga Tome Vinščaka i Tibora Komara s Odsjeka za etnologiju i kulturnu antropologiju istoga fakulteta u vrsnoj pripremi i ostvarenju puta, dosta napornog – okvirno 2500 kilometara. Grupa je predstavljala – svaki u svojoj domeni – vlastito viđenje ukrajinsko-hrvatskih poredbi ili pak vlastite modele proučavanja predmeta. Sve zajedno činilo je uzajamnost – u predočavanju istraživanja i pozivanju na dijalog.

Ukrajinska je strana na znanstvenoj konferenciji *Etnogeneza Hrvata i Ukrajina* predstavila svu širinu svoga prostora – od originalnih pristupa, interpretiranja problema etnogeneze do konkretnih, solidno utemeljenih proučavanja. Sve zajedno je stvorilo zajednički *krug* ideja, autora – kao svojevrstan amblem uzajamnosti, bez čega bi bila nemoguća daljnja djelatnost. Svakako naglasimo da je Bojkivs'ke etnološko društvo na čelu s predsjednikom Ljubomyrom Sikorom glavni realizator navedenoga projekta. Naime, Bojki je naziv za jednu od značajnih etnoloških kultura po Karpatima i Galiciji. Ljubomyr Sikora je izuzetno vrijedan, plemeniti čovjek, autor niza projekata, publikacija, znanstveno-prosvjetnih akcija, i u njemu pronalazimo upravo značajnog partnera za sve daljnje projekte.

Dakle, etnolozi su se tako prvi odazvali na poziv zagrebačke ukrajinistike, a sada su na redu jezikoslovci, povjesničari, arheolozi, povjesničari umjetnosti i književnosti te drugi. U okviru navedenoga pri knjižnici Filozofskoga fakulteta u Zagrebu nastojimo ostvariti interdisciplinarnu knjižnicu ukrajinskih znanstvenih dosezanja. Obilje s kojim je naš ozbiljan partner u Lavovu – akademski Institut narodoznanstva – obasuo hrvatske goste svojom literaturom, samo je jedna od potvrda. Vjerujemo da će se te knjige postupno staložiti u knjižnici kao grunt za buduće generacije koje će se poradovati novim otkrićima na polju hrvatsko-ukrajinske uzajamnosti koja je bila postignuta ovom burnom ekspedicijom svibnja ove godine. Pred nama je kalendar daljega hoda kroz godine kao neumitni zakon uzajamne suradnje na predočenoj plodnoj gruntu.

TOMO VINŠČAK: “BILI ILI BIJELI HRVATI” U okviru projekta *Sakralna interpretacija krajobraza*, koji osobno vodim, organiziran je od 10. do 15. svibnja ove godine stručni i znanstveni posjet Ukrajini. Hrvatski znanstvenici sudjelovali su na međunarodnom skupu *Etnogeneza Hrvata i Ukrajina* koji je 11. i 12. svibnja održan u Drogobyču i Truskavcu. Naši domaćini i organizatori skupa bili su članovi Bojkivs'kog etnološkog društva na čelu s predsjednikom Ljubomyrom Sikorom, glavnim organizatorom znanstvenog skupa. Naziv Bojki, kao što je to već spomenuo Jevgenij Paščenko, označava jednu od etničkih skupina koja živi u Zakarpatju i Galiciji, a po jeziku i kulturi imaju velike sličnosti s Hrvatima. Poneki od njih se i danas deklariraju kao “Bili ili Bijeli Hrvati”.

Veliku podršku našem putu u Ukrajinu dali su Katedra za ukrajinski jezik Filozofskog fakulteta iz Zagreba, Institut za etnologiju i folkloristiku, kao i Medimurska županija. Pripreme za naš odlazak trajale su više od godinu dana, a na kraju se iskristalizirala skupina od osmero znanstvenika/ica raznih struka koji su se otisnuli na taj dalek i pomalo zagonetan put. Lidija Bajuk, poznata hrvatska etnografinja, spisateljica i studentica doktorskog studija na Filozofskom fakultetu u Zagrebu, održala je zapaženo izlaganje *Mitski motivi u hrvatskim tradicijskim napjevima iz Medimurja*, a pritom je pred sudionicima skupa izvela nekoliko tradicijskih medimurskih pjesama koje su izazvale oduševljenje kod naših domaćina. Skupini se pridružila i Suzana Marjanić iz Instituta za etnologiju i folkloristiku iz Zagreba, koja je iznijela vlastita istraživanja naše mitološke baštine, kako u povijesnom tako i u suvremenom kontekstu. Pridružio nam se i Boris Graljuk, profesor arheologije, podrijetlom Ukrajinac, koji je dobar poznavatelj zapadnoukrajinskih tema, kako onih kulturno-povijesnih tako i onih suvremenih, društveno-političkih. Njegovo je izlaganje tematiziralo komparativne pokazatelje istočnih toponima u Karpatima i na prostoru Hrvatske. Jedan od glavnih organizatora i inicijatora našega puta u Ukrajinu – Jevgenij Paščenko, izvanredni profesor na ukrajinistici na Filozofskom fakultetu u Zagrebu, u svome se izlaganju usmjerio na probleme hrvatske etnogeneze u ukrajinskom kontekstu.

Svoje mjesto u skupini našao je i poznati glumac Vid Balog, student, ili po ukrajinskom “aspirant” doktorskog studija etnologije i kulturne antropologije na Filozofskom fakultetu u Zagrebu koji je prezentirao rad pod naslovom *Vjerovanja Hrvata kajkavaca u natprirodna bića i njihove poveznice s ukrajinskim i istočnoslavenskim folklorom predajama*. I na kraju, tu su bila tri djelatnika Odsjeka za etnologiju i kulturnu antropologiju Filozofskog fakulteta – Goran Pavel Šantek, pročelnik spomenutoga Odsjeka, koji je govorio o zajedničkim elementima u tradicijskoj kulturi Hrvatske i Ukrajine te Tibor Komar, asistent i student doktorskog studija navedenoga Odsjeka, koji je zajedno sa mnogom prezentirao rad pod naslovom *Ostaci stare slavenske vjere na hrvatskom tlu*, a koje je bilo popraćeno slikovnim materijalom snimljenim na području Hrvatske od Istre do Konavala. Pored hrvatskih, na skupu je sudjelovalo desetak ukrajinskih znanstvenika. Kroz izlaganja hrvatskih i ukrajinskih znanstvenika utvrđene su brojne analogije i podudarnost hrvatske i ukrajinske građe, o kojima je do sada naša, kao i ukrajinska znanstvena javnost, šutjela.

Pri završetku znanstvenoga skupa shvatili smo da je hitno potrebno uspostaviti znanstvenu i istraživačku suradnju hrvatskih i ukrajinskih stručnjaka. Tom projektu dali smo ime *Ukrajinsko-hrvatske paralele* i žarko se nadamo da će one zaživjeti u dogledno vrijeme. Kontakti koji su uspostavljeni među znanstvenicima daju nadu u uspjeh cijelog projekta.

Knjižara u Truskavcu.

— NA KRAJU, SJEDAĆI U ZAGREBU I PRISJEĆAJUĆI SE SVEGA, OSTAJE NEJASAN OSJEĆAJ DA SE, IAKO SU DIVNI LJUDI I ŽIVE U PREKRASNOJ ZEMLJI KOJA NIJE VIŠE IZA ŽELJEZNE ZAVJESE, UKRAJINCI IPAK NALAZE IZA NEKE VRSTE PLASTIČNE, SAVITLJIVE ZAVJESE —

Najviše nas je razveselilo gostoprimstvo koje smo uživali za našeg boravka u Ukrajini. Ponekad nam se činilo da nikuda i nismo otišli jer gdje god bismo došli, osjećali smo se kao doma, svoji na svome. Bez ukrajinskih paralela nije moguće utvrditi kulturnu i etničku povijest hrvatskog naroda. Svatko tko želi biti dobar hrvatski etnolog, muzikolog, folklorist ili historičar, morao bi upoznati Ukrajinu i njezinu bogatu baštinu. Mi smo samo malo zavirili u nju, a sada nam predstoje konkretna istraživanja, zajedno s ukrajinskim kolegama.

Po završetku znanstvenoga skupa otputovali smo u središte Galicije – Lavov – gdje smo proveli dva nezaboravna dana. Tu smo bili gosti akademskoga Instituta narodoznanstva, što je Jevgenij Paščenko prethodno spomenuo. Naš domaćin i odličan poznavatelj Lavova i njegove okolice bio je grkokatolički svećenik Orest Vilčjyns'kyj, koji izvrsno govori hrvatski jezik; naime, bogosloviju je završio u Zagrebu. Ono što nam je on u dva dana uspio pokazati u Lavovu i njegovoj okolini od neprocjenjive je vrijednosti. Otac Orest, kao što će spomenuti i Lidija Bajuk u svome osvrtu na ovo terensko istraživanje, odličan je poznavatelj povijesnih i suvremenih zbivanja u Ukrajini, a posebno mu je zadovoljstvo skupljanje tradicijske i predajne baštine svoga rodnog kraja. Bilo je fascinantno kada nam je pokazao mitske gore koje pripadaju slavenskim bogovima Perunu i Velesu te biljke za koje i danas Ukrajinci vjeruju da posjeduju čudesnu i čarobnu moć. Dogovorena je buduća suradnja na konkretnim istraživanjima koja će se provoditi u Ukrajini i Hrvatskoj kako bismo naše dvije zemlje konačno približili. Slobodno možemo reći, lako je spojiti ono što je samo po sebi isto.

— UKRAJINSKA GRANICA, SUPROTNO OPĆEM POIMANJU, ZAPRAVO JE UDALJENA SAMO 650 KM OD ZAGREBA TE SE TA DIONICA VRLO BRZO MOŽE PREVALITI. NO, ULAZAK U TU, PO VELIČINI NAJVEĆU EUROPSKU ZEMLJU, NITI DANAS NIJE TAKO JEDNOSTAVAN. IAKO SMO PRIPREMILI GRUPNU VIZU I SVE OSTALE POTREBNE DOKUMENTE, PRELAZAK PREKO PET KONTROLNIH PUNKTOVA (DVA VOJNA, DVA POLICIJSKA TE JEDAN CARINSKI) IPAK ZAHTIJEVA NEŠTO VIŠE VREMENA —

BORIS GRALJUK: ETNOGENEZA HRVATA I UKRAJINA Doseoba Slavena, a među njima i Hrvata, na prostore sjevernog jadranskog priobalja i južne Panonije osnova je povijesti hrvatskog naroda. Još je sredinom prošlog stoljeća Miho Barada ustvrdio: "O rješenju problema seobe ovisi shvaćanje ne samo početnih nego i kasnijih faza hrvatske povijesti".

U traganjima za pravilnim odgovorima tko su Hrvati, odakle su doista doselili, u kojem realnom povijesnom kontekstu, kojim pravcem i kada, dosadašnja hrvatska historiografija već cijelo stoljeće i više nastoji dati odgovore. Međutim, i hrvatsku arheologiju i hrvatsku etnologiju pa tako i dijalektologe i druge pomoćne discipline tek očekuje rad na velikom prostoru između Dnjestra i Tise – poglavito Karpatskog gorja, od kuda se smatra da je bila jezgra pokretanja domicilnog stanovništva na prostore nekadašnjih rimskih provincija Panonije i Dalmacije.

Upravo se ovih dana vratila grupa vodećih hrvatskih etnologa sa sedmodnevnog međunarodnog skupa i studijskog obilaska zapadnoukrajinskih pokrajina Zakarpatja i Galicije gdje su se mogli neposredno upoznati s postignućima ukrajinskih etnologa i njihovih pogleda i davanja znanstvenih odgovora na pitanje etnogeneze Hrvata.

Posebno su bila fokusirana pitanja iz domene bogate zaostavštine pretrkršćanske – stare slavenske mitologije, etnomuzikologije, ojkonimije, tradicijskog graditeljstva... gdje su uočene, kroz izlaganja hrvatskih i ukrajinskih znanstvenika i na terenu, brojne analogije s hrvatskom građom, a do sada neiskorištavanim u znanstvenoj prezentaciji.

Upravo je ova grupa i hrvatskih i ukrajinskih etnologa podvukla potrebu nezaobilaznosti međusobne suradnje i međusobnog upoznavanja s postignućima etnološke znanosti i dogovorila u najskorije vrijeme mogućnost susreta i nastavak rada na nekom od projekata u Hrvatskoj.

TIBOR KOMAR: GLAS I ETNOLOGA I VOZAČA Pripremajući se za putovanje u Ukrajinu, nisam ni slutio da će sve što ćemo vidjeti na putu biti prilično drugačije od očekivanog. U našoj maloj ekipi od osam znanstvenika/ica i aspiranata/ica (*studenata doktorskog studija* – po ukrajinski) raznih disciplina, zapala me uloga vozača koju sam s veseljem prihvatio, budući da mi takva putovanja automobilom na duge staze nisu nimalo strana. Ukrajinska granica, suprotno općem poimanju, zapravo je udaljena samo 650 km od Zagreba te se ta dionica vrlo brzo može prevaliti. No, ulazak u tu, po veličini najveću europsku zemlju, niti danas nije tako jednostavan. Iako smo pripremili grupnu vizu i sve ostale potrebne dokumente, prelazak preko pet kontrolnih punktova (dva vojna, dva policijska te jedan carinski) ipak zahtijeva nešto više

vremena. Prvo što se doživi na bolan način kada se uđe vozilom u Ukrajinu, kvaliteta je cestovne infrastrukture. Iako smo na to bili upozoreni, teško je uopće opisati muke s kojim se vozač, naviknut na – kako se sada čini – besprijeborne hrvatske ceste, suočava kada mora odlučiti želi li žrtvovati ovjes iznajmljenog kombija nauštrb vremenske uštede ili pak s uzdahom ubaciti u prvu brzinu i lagano početi zaobilaziti kratere sljedećih tristotinjak kilometara. Sve to i ne bi bilo neobično kada ne bismo bili svjesni činjenice da je Ukrajina (zajedno s Poljskom) domaćin Europskog nogometnog prvenstva 2012. godine te se očekuje da za dvanaest mjeseci stotine tisuća navijača i turista navale tim istim cestama. Trenutačno je situacija takva da smo na našem putu od preko tisuću kilometara po ovoj zemlji prešli samo desetak po novom asfaltu. Očito se domaćinima ne žuri, a prometnicama i dalje najčešće vlada neuobičajena mješavina konjskih zaprega i BMW-a X5 koji si međusobno križaju putove.

Loša ekonomska situacija građana vidljiva je na svakom koraku, a najzanimljiviji primjer smo susreli na zadnjoj benzinskoj postaji prije ulaska u EU gdje smo se postavili natočiti gorivo i zamolili radnika da ga natoči do vrha. Budući da u naš kombi stane otprilike 80 litara goriva, bili smo u čudu kada je on prestao točiti nakon 30 litara pa smo ponovili neka toči do vrha. Opet je stao na 40 litara i tek smo onda shvatili da se čovjek boji natočiti svih 80

litara jer nije siguran hoćemo li imati dovoljno novaca za platiti – naime, cijena tih osamdesetak litara dizel goriva iznosi koliko i njegova cijela mjesečna plaća. Napunio je kombi tek kada smo mu pokazali dovoljno novca.

Nije lako ni izaći iz Ukrajine. Čekanje od tri sata dok se provjere svi dokumenti te informativni razgovor s carinicom koja ne vadi čačalicu iz usta dok postavlja pitanja nije baš uobičajen prizor. Nakon toga, ulazak u Poljsku kroz schengenski režim čini se kao igra za djecu. No, poslovično hrvatski, tu smo pokušali uštedjeti nešto vremena i igrati na kartu samilosti te se prošvercati u kolonu označenu "EU/CH" umjesto "Ostali", uvjeravajući poljskog carinika da samo što nismo u EU, ali da tehnički ipak nismo, jer fali nam samo tamo neko, malo poglavlje. Sumnjičavo je bacio pogled na naše putovnice, i nije progutao udicu. Nakon pola sata, pokušali smo isti trik s drugim, koji je, vidjevši da čekamo zaista dugo, ipak oslobodio prolaz i pustio nas u dugo priželjkivanu "EU" kolonu. Na kraju, sjedeći u Zagrebu i prisjećajući se svega, ostaje nejasan osjećaj da se, iako su divni ljudi i žive u prekrasnoj zemlji koja nije više iza željezne zavjese, Ukrajinci ipak nalaze iza neke vrste plastične, savitljive zavjese.

LIDIJA BAJUK: STVARNO OKRUŽENJE MIT-SKE ARKADIJE U eseju *Zavičaj kao slagalica*, objavljenom u *Izazovu tradicijske kulture, svečanom zborniku za Zoricu Vitez* (Zagreb, 2009.), u kojem se prisjećam upoznavanja i susretanja s istaknutom etnologinjom Zoricom Vitez, pisala sam o upornom traganju za svojim ishodišnim zavičajem iz kojeg sam iskoračila u svijet, neprekidno ga iznova gradeći i sastavljajući od zvuka, stiha, misli, mirisa, dodira, boje...

Potaknuta promišljanjima etnomuzikologa Vinka Žganca i skladatelja Josipa Štolcera Slavenskog o sličnosti zapadnoukrajinskih tradicijskih napjeva s medimurskima, kao i višegodišnjim traganjem za vlastitim korijenima, zahvaljujući ukrajinstu Jevgeniju Paščenku te kolegama Goranu Pavelu Šanteku i Tomi Vinščaku, pridružila sam se maloj ekipi znanstvenika i stručnjaka ukrajinstva, etnologa, folklorista i povjesničara na stručno-znanstvenu ekskurziju u Drogobyč, Truskavec' i Lavov. Svojim sam izlaganjem na temu *Mitski motivi u hrvatskim tradicijskim napjevima iz Medimurja*, kao i neslužbenom izvedbom nekoliko hrvatskih obrednih napjeva, uspjela zainteresirati ukrajinsku znanstvenu i stručnu javnost za hrvatsku etnomuzikološku glazbenu baštinu. Već i nasumičnim pregledom prikupljenih notografiiranih pjesmarica (zapadno)ukrajinskih tradicijskih napjeva, pronašla sam nekoliko ukrajinsko-hrvatskih glazbenih

parnjaka! Razgovarajući o obredno-običajnoj praksi Galicije i Zakarpatja s Ljubomyrom Sikorom, predsjednikom Bojkivs'koga etnološkoga društva koja je zajedno s Katedrom za ukrajinstiku i s Odsjekom za etnologiju i kulturnu antropologiju Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu 11. i 12. svibnja ove godine organizirala Međunarodnu znanstvenu konferenciju *Etnogeneza Hrvata i Ukrajinaca*, te s Orestom Viljčyn'skym, grkokatoličkim svećenikom i odličnim govornikom kajkavkohrvatskoga, neočekivano sam se našla u stvarnom okruženju mitske Arkadije, osobne i etničke, za kojom intuitivno tragam puna dva desetljeća!

Opire se starovjera *Panna* svojim florealno-ornitološkim carstvom u sjenovitim galicijskim lugovima i plodotvornim zakarpatskim vodotočjima, u hrvatskim i ukrajinskim kajkavizmima, u gradbenome "horvatskom vuglu" i pripadajućim mu unutrašnjem, najmanje jednom "ženskom kutu", u državotvornoj heraldici i sakralnim freskama, mozaicima i ikonama, u tradicijskim svadbenim napjevima i stvaralaštvu ukrajinskog književnika Ivana Franka – sveudilj prkoseći ratničkom trozubu, odmetnutim sinovima, osvajačkim konjicama i nepreglednim grobištima. *Lele, lele, lelesen'ko!* (*Леле, леле, лелесенько!*)

Najzad, srdačno zahvaljujem iznimnim našim ukrajinskim domaćinima te Medimurskoj županiji i županu Ivanu Perhoću koji su mi omogućili da u Zapadnoj Ukrajini ponovno uronim u svoje, medimursko djetinjstvo.

SUZANA MARJANIĆ: GALICIJSKI DIVLJI ZAPAD ILI KONJI, KRAVE, PSI I MAČKE Upravo nekako u isto vrijeme kada je ostvarena prva suradnja između Hrvatskog društva likovnih umjetnika i Nacionalnog društva slikara Ukrajine, koja je započela izložbom *Draw!ng Outline*, i koja se pritom mogla razgledati od 5. do 15. svibnja ove godine u prostorima Nacionalnog društva slikara Ukrajine u Kijevu, prema Ukrajini – i to njezinom Divljem zapadu – kako sâmi Ukrajinci, kako to navodi Michael Palin u svom debeljuškastom turističkom vodiču po Ukrajini, vide i osjećaju Galiciju, zaputila se i naša mala ekspedicija u "rent-a-kombiju". S obzirom na vlastita animalistička promišljanja, prva vrlo jaka zapažanja u tim galicijskim mekim prostranstvima (svjesna sam romantizma) otvorile su konjske zaprege kao i plugovi na kojima su još uvijek (teško za povjerovati) upregnuti konji. Dakle, riječ je o prizorima koje danas više nije moguće vidjeti ni u najsiromašnijim krajevima "opljačkane naše" – recimo u Posavini, gdje se konji danas rabe samo u rekreativne – turističke (isto tako eksploatorske) svrhe. Nadalje, sâm je Truskavec', gdje smo bili smješteni u sorealističkom hotelu (drugačije se u ovo malo redaka ne može opisati) – a pritom je svega nekoliko renoviranih katova otvoreno za goste – prepun otužnih prizora napuštenih pasa i mačaka koji danonoćno ispruženi leže ispred trgovina mješovitom robom (s upečatljivim ćirilničnim natpisom "Produkti"), očekujući nekog dobromjernog "Godota" da im udijeli štogod za dnevno spašavanje. Dakle, Truskavec', ipak srećom (moram pridonijeti) bez zapadnoga koncepta šinteraja, najpoznatije je ukrajinsko mineralno lječilište (ili kako se to lijepo kaže u turističkim vodičima tipa Bradt Travel Guides – *spa town*), a nekoć je slovio kao priželjkivana destinacija sovjetske elite. Prvi dan spomenute konferencije održao se u Drogobyču, gdje je, moram spomenuti, rođen Bruno Schulz, i pritom sam tim kratkim jednodnevnim boravkom u Drogobyču (s obzirom da se drugi dan konferencije održao u Truskavcu) imala povremeno u mislima (koliko mi je to "dozvoljavala" nezaboravna pojava srčanoga gospodina Ljubomyra Sikore "peruničaste" kose) Schulzovu fantazmagoričnu zbirku *Prodavaonice (dućani) cimetove boje*, kao i njegovu tragičnu smrt na jednoj od ulica Drogobyča. Završno, u ovome prilogu – svakako bih spomenula kako smo nakon konferencije u petak (13. svibnja; u nedostatku osjećaja za vrijeme nisam bila svjesna da je riječ o "petku trinaestom", i to bolje posjetili Styljs'ko koje neki arheolozi i povjesničari uzimaju kao dokaz postojanja jednog od najvećih utvrđenih gradova Hrvata istočnokarpatskog područja, i to u 9. stoljeću. I tako smo tom arheološkom kontraverzom okončali konferencijski boravak u Truskavcu i Drogobyču, nakon čega smo se široke, preplavljene toplinom, *slavenske duše* uputili prema Lavovu... No, o boravku u tom najljepšem, kako ga neki nazivaju ukrajinskom gradu, već je ponešto rekao Tomo, Jevgenij Paščenko, a i draga Lidija. Eto... i uslijedio je povratak u "svakodnevnu našu". *Do pobačennja* (Doviđenja). ■

ANIMAFEST 2011

SVJETSKI FESTIVAL ANIMIRANOG FILMA
 ANIMAFEST ZAGREB
 DUGOGOMETRAŽNO IZDANJE / 31. SVIBNJA - 5. LIPNJA 2011.
 KINO EUROPA, KINO TUŠKANAC WWW.ANIMAFEST.HR

KINO EUROPA / EUROPA CINEMA

	31.05. UTO/TUE	01.06. SRI/WED	02.06. ČET/THU	03.06. PET/FRI	04.06. SUB/SAT	05.06. NED/SUN
16:00					SIMPSONI / THE SIMPSONS MOVIE D. Silverman, US, 2007, 87' ***	METROPIA T. Saleh, SE, 2009, 86'
18:00		DOVIDENJA GOSPODINE CHRISTIE / GOODBYE MISTER CHRISTIE P. Mulloy, UK, 2010, 78'	ZIVOT JEDNOG MAČKA / A CAT IN PARIS J. L. Felicioli, A. Gagnol, FR/BE, 2010, 62' ☺	RUZNO PAČE / THE UGLY DUCKLING G. Bardin, RU, 2010, 74' ☺	KERITY KUĆA BAJKI / ELEANOR'S SECRET D. Monféry, FR/IT, 2009, 76' ☺	ILUZIONIST / THE ILLUSIONIST S. Chomet, FR/UK, 2010, 82' ☺
20:00	19:30 SVEČANO OTVORENJE / GRAND OPENING ILUZIONIST / THE ILLUSIONIST S. Chomet, FR/UK, 2010, 82'	CHICO & RITA F. Trueba, J. Mariscal, T. Errando, ES/UK, 2010, 94'	PIERCING I L. Jian, CN, 2009, 74'	MOJ PAS TULIP / MY DOG TULIP P. Fierlinger, S. Fierlinger, US, 2009, 83'	DODJELA NAGRADA / AWARD CEREMONY + PREZIVJETI ŽIVOT (TEORIJA I PRAKSA) / SURVIVING LIFE (THEORY AND PRACTICE) J. Švankmajer, CZ/SK/JP, 2010, 105'	GRAND PRIX
22:00	TECHNOTISE EDIT I JA / TECHNOTISE EDIT AND I A. Gajić, RS, 2009, 86'	HEAVY METAL G. Potterton, CA, 1981, 86'	PINK FLOYD THE WALL / ZID A. Parker, UK, 1982, 95'	YELLOW SUBMARINE / ZUTA PODMORNICA G. Dunning, UK/US, 1968, 90'	MIDORI-KO K. Kurosaka, JP, 2010, 55'	GRAVITACIJA JE BILA POSVUDA / GRAVITY WAS EVERYWHERE BACK THEN B. Green, US, 2010, 75'

→ **BESPLATNE PROJEKCIJE / FREE ENTRANCE** **VELIKO NATJECANJE / GRAND COMPETITION** **SVJETSKA PANORAMA / WORLD PANORAMA** **KINO ZA UŠI / CINEMA FOR THE EAR** **POSEBNE PROJEKCIJE / SPECIAL SCREENINGS** **DJEČJI PROGRAM / CHILDREN'S PROGRAM** ☺
 *** PRIMJERENO DJECI / SUITABLE FOR CHILDREN

KINO TUŠKANAC / TUŠKANAC CINEMA

	31.05. UTO/TUE	01.06. SRI/WED	02.06. ČET/THU	03.06. PET/FRI	04.06. SUB/SAT	05.06. NED/SUN
11:00	ANIMAFEST ZA NAJMLADE / ANIMAFEST FOR KIDS 60' ☺	ZIVOT JEDNOG MAČKA / A CAT IN PARIS J. L. Felicioli, A. Gagnol, FR/BE, 2010, 62' ☺	ANIMAFEST ZA NAJMLADE / ANIMAFEST FOR KIDS 60' ☺	KERITY KUĆA BAJKI / ELEANOR'S SECRET D. Monféry, FR/IT, 2009, 76' ☺	ANIMAFEST ZA NAJMLADE / ANIMAFEST FOR KIDS 60' ☺	KERITY KUĆA BAJKI / ELEANOR'S SECRET D. Monféry, FR/IT, 2009, 76' ☺
13:00	ANIMIRANI UMOVI / ANIMATED MINDS A. Glynne, UK, 24' ☺	ANIMIRANI UMOVI / ANIMATED MINDS A. Glynne, UK, 24' ☺	RUZNO PAČE / THE UGLY DUCKLING G. Bardin, RU, 2010, 74' ☺	FIMFARUM - TREĆA SREĆA / FIMFARUM - THE THIRD TIME LUCKY V. Pospíšilová, K. Dufková, D. Súpup, CZ, 2010, 75' ☺		ANIMIRANI UMOVI / ANIMATED MINDS A. Glynne, UK, 24' ☺
16:00				DUGA / THE RAINBOW J. Marušić, HR, 2010, 74' ***	CARTOON D'OR 76'	SIMPSONI / THE SIMPSONS MOVIE D. Silverman, US, 2007, 87' ***
18:15	MAJSTORI ANIMACIJE / MASTERS OF ANIMATION Paul Driessen I	MAJSTORI ANIMACIJE / MASTERS OF ANIMATION Paul Driessen II	MAJSTORI ANIMACIJE / MASTERS OF ANIMATION Paul Driessen III	17:00 PREDAVANJE / LECTURE + KORALINA I TAJNA OGLEDALA / CORALINE H. Selick, US, 2009, 96' ***	FIMFARUM - TREĆA SREĆA / FIMFARUM - THE THIRD TIME LUCKY V. Pospíšilová, K. Dufková, D. Súpup, CZ, 2010, 75' ☺	MAJSTORI ANIMACIJE / MASTERS OF ANIMATION Paul Driessen I
20:15	DOVIDENJA GOSPODINE CHRISTIE / GOODBYE MISTER CHRISTIE P. Mulloy, UK, 2010, 78'	METROPIA T. Saleh, SE, 2009, 86'	TECHNOTISE EDIT I JA / TECHNOTISE EDIT AND I A. Gajić, RS, 2009, 86'	GRAVITACIJA JE BILA POSVUDA / GRAVITY WAS EVERYWHERE BACK THEN B. Green, US, 2010, 75'	PIERCING I L. Jian, CN, 2009, 74'	MAJSTORI ANIMACIJE / MASTERS OF ANIMATION Paul Driessen II
22:15	ZAGONETNI PREDZNACI LEONA PROZAKA / THE MYSTERIOUS PRESAGES OF LEON PROZAK C. Santa, CO, 2009, 67'	MIDORI-KO K. Kurosaka, JP, 2010, 55'	CHICO & RITA F. Trueba, J. Mariscal, T. Errando, ES/UK, 2010, 94'	ZAGONETNI PREDZNACI LEONA PROZAKA / THE MYSTERIOUS PRESAGES OF LEON PROZAK C. Santa, CO, 2009, 67'	MOJ PAS TULIP / MY DOG TULIP P. Fierlinger, S. Fierlinger, US, 2009, 83'	

→ **BESPLATNE PROJEKCIJE / FREE ENTRANCE** **VELIKO NATJECANJE / GRAND COMPETITION** **SVJETSKA PANORAMA / WORLD PANORAMA** **POSEBNE PROJEKCIJE / SPECIAL SCREENINGS** **MAJSTORI ANIMACIJE / MASTERS OF ANIMATION PAUL DRIESSEN** **DJEČJI PROGRAM / CHILDREN'S PROGRAM** ☺
 *** PRIMJERENO DJECI / SUITABLE FOR CHILDREN

POPRAATNA DOGADANJA / SPECIAL EVENTS

	31.05. UTO/TUE	01.06. SRI/WED	02.06. ČET/THU	03.06. PET/FRI	04.06. SUB/SAT	05.06. NED/SUN
		12:00 OTVARANJE IZLOŽBE 'OD SKICE DO ANIMACIJE' / EXHIBITION OPENING FROM SKETCH TO ANIMATION	10:00 - 18:00 WORKSHOP CO-PRODUCTION, PRESENTATION AND PITCHING (Mike Robinson) *	09:30 - 13:00 WORKSHOP PITCHING FROM THE VIEWPOINT OF THE BROADCASTER DISTRIBUTOR AND INVESTOR (Joan Lofts) *	09:30 - 12:30 REGIONALNI FORUM ZA RAZVOJ PROJEKATA / PITCHING FORUM *	12:30 RADIONICA ANIMIRANOG FILMA ZA DJECU / ANIMATION WORKSHOP FOR CHILDREN
					ANIMAFEST U VAŠEM KVARTU KERITY KUĆA BAJKI / ELEANOR'S SECRET D. Monféry, FR/IT, 2009, 76' 11:00 MCUK, 12:00 CEKATE i Kulturni centar Dubrava	
		15:00 RAZGOVORI S AUTORIMA / MEET THE AUTHORS	15:00 RAZGOVORI S AUTORIMA / MEET THE AUTHORS	15:00 RAZGOVORI S AUTORIMA / MEET THE AUTHORS	15:00 RAZGOVORI S AUTORIMA / MEET THE AUTHORS	

→ **BESPLATNE PROJEKCIJE / FREE ENTRANCE** **KINO TUŠKANAC / TUŠKANAC CINEMA** Tuškanac 1 **GALERIJA ULUPUH / ULUPUH GALLERY** Tkalčićeva 14 **MEDIJATEKA FRANCUSKOG INSTITUTA / FRENCH CULTURAL INSTITUTE MEDIATHEQUE** Preradovičeva 5 **KULTURNI CENTAR DUBRAVA, MCUK, CEKATE** * NA ENGLJSKOM JEZIKU / IN ENGLISH ONLY

Čudna šuma

PAPA U ZEMLJI ČANGRIZAVIH KONOBARA

**BRANITI UGLEDNOG I
POSLOVIČNO RASIPNOG
GOSTA OD NADRKANIH
KONOBARA U ZEMLJI
UGOSTITELJSTVA I
TURIZMA ELEMENTARNA
JE PATRIOTSKA DUŽNOST
SVAKOG GRAĐANINA**

NENAD PERKOVIĆ

“...eno Papa, na čelu mu kapa,
nisam ga prepozno kak se s okolinom
stapa,

di si Papa bok buraz bok! on mi kaže to
je šok!

čovjek nema dobar zamah, vječno radi
krivi skok

uvijek zaboravlja rok, misli da je Bog,
nekad previše je strog, želi imat više svog,

želi uzet tvog, želi uzet dedinog
veli Deda ne dam svog, ne dam malog
jedinog

ne brini se za mene Papa nek si uzme,
nek ga drži

da bi došao do srži mora biti puno brži”

Štanga (*Ni medu, ni zeku*)

Grad Rim zaraduje znatne dodatne
svote svakog vikenda ili blagdana
zahvaljujući vjerskom turizmu, a mi se po-
našamo kao čangrizavi konobari što sjede
u praznom restoranu, a kad uđe zalutali
gost, pušu i kolutaju očima.

Jednom u svakih pet godina posjeti nas
Papa, a mi umjesto da “okrenemo pinku”,
kao sav normalan svijet, mi kao ona baba
otočanka iz vica: a šta dolaze ti furešti smet-
tat i lancune šporkavat, šta samo ne pošal-
lju novce? Dvjesto tisuća hodočasnika u
Zagrebu trebalo bi i potrošiti štogod u ta
dva dana, ali naši čangrizavi konobari ate-
izma raspisali se o troškovima i “pljački”
pa plaćaju skupe jumbo plakate s kojih
upozoravaju na rasipništvo. Iz koje su mrkle
vukojebine ti zatucanci ispali? Ako svaki
hodočasnik potroši bar 200 kuna pa puta
koliko ih ima... Bozanić tvrdi da ukupni
troškovi organizacije nisu veći od 14 mili-
juna kuna. *Do the math, morons.*

NASA i/ili Europska svemirska agen-
cija koriste marketinški Papu za dvade-
setak minuta razgovora s astronautima, a

**— I MENI, KAO I
NJIMA, KAO I MNOGIM
GRAĐANIMA IDE NA ŽIVCE
MNOGA NEPOTREBNA
PARADA PA TAKO I
CRKVENA, I JA DIJELIM
MIŠLJENJE DA BI BILO
KOREKTNO DA VJERSKE
ZAJEDNICE ŽIVE OD
MILODARA, IMAO BIH
I PITANJE ILI DVA ZA
NASLJEDNIKA SVETOG
PETRA NA KOJE BIH VRLO
RADO ČUO ODGOVOR,
ALI TO SIGURNO NIJE
PITANJE: “A ŠTA SI KOJI
K. DOLAZIO?”. PITANJA
NEPRISTOJNIH KONOBARA
NISU RELEVANTNA
PITANJA —**

naši sveznajući konobari lijeni su pokazati
malo profesionalnog gostoprinstva jedne
turističko-ugostiteljske države – jebiga, Ra-
tzinger im je antipatičan. Da je simpatičniji,
još bi i digli dupe, ali nije, eto, *bad luck*.
Potpuno isto kao kad turist iz Srbije do-
živi neugodnost na nekoj rivi jer je naručio
kafu i mleko.

Taj racionalni pristup naprosto odušev-
ljava. Ziher, Streha, Štanga i Zub, likovi iz
Normalnofobije najpreciznije moguće su ga
ilustrirali u svojoj pjesmici dijelom citiranoj
na početku ovog teksta. Da bi došao do srži
nadrkani i lijeni konobar bilo kojeg *-izma*
uključujući i ateizam, morao bi biti puno
brži, no to jednostavno ne ide. Spor je, men-
talna i fizička situacija mu je naprosto takva.
Gosti najave gužvu za vikend u restoranu,
a on gunda: bit će troškova za namirnice, a
tip koji svira na gaži je antipatičan... Jebiga
buraz, jesi konobar ili nisi?

KONOBAR ILI NE KONOBAR?

Problem jest upravo u tome. Kad kono-
bar ne želi biti konobar, uslijed čega i jest
čangrizav, on zaista ne misli za sebe da je
konobar, on misli da nije, iako baš taj po-
sao radi. Vjerojatno je u svojoj uobrazilji
umjetnik, ili slobodni mislilac. To može biti
dosta zaribano, jer ako čovjek koji se našao
u situaciji biti konobarom ne može to odra-
diti kako spada (kad već nešto radiš, radi
kako treba, ili nemoj uopće raditi), nema
nekog posebnog razloga zašto bi bio sposo-
ban biti mislilac. Stvar rezultira nadrkanim
slobodnim misliocem, ekvivalentno kono-
baru, koji ne zna o čemu bi mislio, a ima
poteškoća i kako. Doluta li mu slobodna
misao u prostor mišljenja, najradije bi da
nije ni dolazila, smjesta se oneraspoloži i
postane razdražljiv i čangrizav. Opet troši
dragocjene resurse.

Ideja da bi Papin posjet mogao doni-
jeti zaradu uopće mu nije pala na pamet,
premda je racionalna i sasvim, čak vulgarno
materijalistička. Nije mu pala na pamet jer
je lijen na mozgu, jer je lijen intelektualac
potpuno jednako kao što je lijen konobar
koji gunda gostima. I poput svih lijenčina,
više energije će potrošiti na izbjegavanje
nego na koristan rad, u ovom slučaju mišlje-
nje. Tako neće pomisliti da je to što blebeće
o troškovima iracionalno, da je njegova
antipatija iracionalna, što normalan čovjek
sam sa sobom časkom razriješi i ide dalje –
ako sam konobar, bit ću valjan konobar dok
sam konobar – ne, on se nepotrebno pjeni,
uvjeravajući pritom i sebe i nas ostale, sra-
moteći se čak i javno u medijima, kako je on
racionalist, a svi ostali ljudi i izmanipulirani
od čičice u srednjovjekovnom ruhu. Drugim
riječima, “čovjek nema dobar zamah, vječno
radi krivi skok”.

ANTIPAPINSKI ŠOPINGHOLIČARI

Jasno, taj animozitet prema Crkvi nema ni-
kakve veze s lovom. Troškovi posjeta samo
su jedini mršavi adut kojeg se konobari
slobodnog intelekta mogu dosjetiti. Jed-
nako kao i dotacije države vjerskim zajed-
nicama općenito. I meni, kao i njima, kao
i mnogim građanima ide na živce mnoga
nepotrebna parada pa tako i crkvena, i ja
dijelim mišljenje da bi bilo korektno da

vjerske zajednice žive od milodara, imao
bih i pitanje ili dva za nasljednika svetog
Petra na koje bih vrlo rado čuo odgovor,
ali to sigurno nije pitanje: “A šta si koji k.
dolazio?”. Pitanja nepristojnih konobara
nisu relevantna pitanja, a negostoljubivost
općenito znak je uskogrudnosti. Čangri-
zavost prema Papi psihološki je problem.
Potrošit će mnogo novca kako bi pokazali
da netko drugi nepotrebno troši novce, čak
i kad ih ne troši nego ulaže u potencijalnu,
uz malo truda vrlo izvjesnu zaradu. Kao
neki antipapinski šopingholičari, trošit će
pare, vrijeme, energiju i medijski prostor
da od toga ne bi imali ništa. Tužit će Papu
za genocid jer je protiv kondoma, iako bi
bilo dosljednije, po toj logici, kad bi tražili
zabranu pokusa u atomskoj fizici.

Braniti Papu od bespotrebno uzrujanih
i ne baš bistrih nevjernika nije moj posao,
nije potrebno, a ni uvjerljivo, tim prije što
bih još do prije koje stoljeće vjerojatno i
sâm balansirao opasno blizu lomače kao
vrlo sumnjivi heretik.

Ali braniti uglednog i poslovično rasi-
pnog gosta od nadrkanih konobara u ze-
mlji ugostiteljstva i turizma, to je već ele-
mentarna patriotska dužnost svakog gra-
đanina. **E**

ŠEST MILIMETARA OD MOSKVE

**DALJE NISAM
ISTRAŽIVAO. NASLUTIO
SAM KAMO TO VODI.
NARAVNO DA BIH,
NAILAZEĆI NA IZVORE
JOŠ OPSKURNIJE
PROVENIJENCIJE,
UDALJENOST
POSTAJALA JOŠ I
MANJOM, SVE DOK
KOBNA BROJKA,
NAPOSLJETKU, NE BI
PREŠLA U NEGATIVU**

IGOR STOJAKOVIĆ

Sve piše u knjigama. Ako se stvarnost i zgusne do razine iznemoglosti, knjige su tu da je razduplaju, razgranaju, razvijaju do šesdesete dimenzije.

Čovjek u visokom dvorcu Philipa K. Dicka roman je iz žanra alternativne povijesti. Što bi bilo da su Sile osovine pobijedile u Drugom svjetskom ratu i zavladaše većim dijelom svijeta, uključujući SAD?

Protagoniste tog romana policentrične strukture muči, naravno, život u totalitarnom društvu, bez slobode i temeljnih ljudskih prava, ali – kao usput i bez nekog specijalnog razloga – bave se i predviđanjem vlastitih mikrobudućnosti metodom Ji-Ding, kineske *Knjige promjena*. Metoda je presložena da bih je ovdje razlagao. Uključuje postavljanje pitanja o razvoju određene situacije u budućnosti, zatim prebiranje stabljika stolisnika (ili pak bacanje novčića) kako bi se precizno odredilo koje to poglavlje *Knjige* posjeduje proročanski potencijal u odnosu na zadano pitanje. U šokantnom finalu jedan od protagonista – Juliana Frink – otkriva kako su svi oni na neki način fulali kompletnu regularnu stvarnost kakvu propisuje *Knjiga promjena*, stvarnost lišenu nacističkog predznaka. (Ostaje nejasno jesu li tome i sami pridonijeli projekcijom vlastitih stremljenja prilikom procesa proricanja.)

Alternacija suprotnog predznaka događa se pak pripovjedaču u priči *Uhvati taj cepelin!*, Fritza Leibera. On živi u svijetu u kojem nacisti nisu došli na vlast čak ni u Njemačkoj; do kraja priče čitatelj uvida kako je pripovjedač zapravo Hitler glavom, Hitler koji se u izmijenjenim povijesnim okolnostima nije pretvorio u monstruma već u solidnog građanina.

*** Sjetio sam se svega toga kad sam u Hansenovoj *Povijesti Drugog svjetskog rata iz sata u sat* pronašao podatak kako

Wermacht krajem 1941. godine, na vrhuncu operacije Barbarossa, stigao na 30 kilometara od Moskve, nakon čega je u nastavku rata bilježio uglavnom poraze. A jako sam se dobro sjećao svog prastarog pučkoškolskog udžbenika u kojem je stajao podatak kako su nacističke, istina, dobro organizirane horde stigle tek na 50 kilometara od sovjetskog glavnog grada. Isti sam podatak našao i u *Britannici*, kao i *Katoličkoj dodekapediji*.

No, dao sam si truda i istraživao još. Rezultati su bili zapanjujući: Sulzberger, primjerice, navodi kako je udaljenost iznosila 28 kilometara, dok njegova tajnica u jednom od svojih intervjua za *Daily Mirror* spominje brojku 22.

No cifra ide dalje i cifra ide dolje! U *Trojnoj spomenici* Georgija Žukova, Miše Kranjskog i Save Kovačevića Wermacht je stigao na nevjerojatnih 8 kilometara od Moskve.

Dao sam si još više truda i istražio novinska izvješća tog doba: njemačke novine navode brojku 5, američke Bitku za Moskvu nisu popratile na odgovarajući način, a i u sovjetskim je glasilima nemoguće pronaći suvislu informaciju. U britanskim sam pak tiskovinama pronašao nešto što me frapiralo: Elem Bates, ratni dopisnik ipsvičkog *Candling Buzzona* tvrdi kako su njemačke snage stigle na samo 6 milimetara od Moskve prije nego li su odbačene Žukovljevom protuofenzivom!

*** Dalje nisam istraživao. Naslutio sam kamo to vodi. Naravno da bih, nailazeći na izvore još opskurnije provenijencije, udaljenost postajala još i manjom, sve dok kobna brojka, naposljetku, ne bi prešla u negativu, a nacisti osvojili nesretnu Moskvu.

Jer poznato je kako riječ o jednoj od odlučujućih bitaka Drugog svjetskog rata. Poznato je, još – a to isto je potvrdio i sovjetski čovjek u Tokiju, čestiti

Richard Sorge – da bi u slučaju njemačkog osvajanja Moskve Japan prvo objavio rat SSSR-u, a tek potom Americi. I moguće je da bi se ostvario zlokoban scenarij sovjetskog pa američkog poraza i širenja totalnog faši-naci-militari užasa po svim dijelovima svijeta... (Ne kažem da svijet sada nije užasan, ali to što je užasan proizlazi iz neporecivih aksioma ugrađenih mu u temelje; hoću reći, užasan je sam po sebi, a ne zbog patohistorijske megalosenzične neuroze Zla...)

*** Nisam, dakle, istraživao dalje. Neka bude ovako kako jest. 6 milimetara – 6 milimetara. I to je nešto. Zapravo, i nije nešto, ali svijet kakav jest – skučen, difuzan, koleričan, ispresavijan do bola – brani se na tom prostoru, na tih 6 milimetara. Nije to ni tako malo. ■

POP ART DANAS KAO KRIZA IDENTITETA

IZLOŽBA POP ART IS NOT DEAD POLAZI OD ANGLOSAKSONSKOG POP ARTA KAO REFERENTNOG UPORIŠTA HRVATSKE SUVREMENE UMJETNOSTI, UMJESTO DA ONA NEPOSREDOVANO UPIJA VLASTITU MASOVNU KULTURU

MARKO GOLUB

Pop art is not dead, Galerija Klovićevi dvori, Zagreb, od 28. travnja do 12. lipnja 2011.

Malo koja domaća galerijska institucija tako marketinški promišlja vlastiti program kao Galerija Klovićevi dvori. Marketing, koji privlači mase, i marketing, koji često, iako ne nužno, toliko prolazi kroz sve pore izložbenih projekata da ponekad dovodi do konceptualnih pa i sadržajnih nespo-razuma. Aktualna izložba *Pop art is not dead* nije tu iznimka te nosi sve dobre i loše strane takvog pristupa izložbenoj produkciji. Dakle, s jedne strane uvijek je zanimljivo vidjeti različite umjetničke radove u novim kombinacijama i kontekstima. Također, bilo bi krajnje cinično napadati izložbenu koncepciju zbog toga što je pronašla učinkovit način da se određene autore brendira tako da postanu privlačniji i bliži širokoj publici. S druge strane, sloboda igranja s kompleksnim referencama, kao što je u ovom slučaju "pop art", nosi sa sobom pregršt nevolja.

Izložba okuplja šesnaest umjetničkih pozicija među kojima će se uistinu naći podosta primjera recikliranja ikona potrošačkog društva, poigravanja s medijskim klišeima i kolažiranja iz ikoničkog kataloga popularne kulture, s različitim predznacima. Međutim, jedina zaista zajednička karakteristika svih zastupljenih

— UMJETNOST KOJA ISKAZUJE KRITIKU DRUŠTVENIH STEREOTIPA ČESTO JE U SVOJOJ TOBOŽNJOJ KRITICI VEĆI KLIŠEJ OD KLIŠEJA KOJI REPRODUCIRA —

radova zapravo je kolorističko šarenilo. U prizemlju i podrumu Galerije Klovićevi dvori atmosfera je radosna, gotovo infantilna. Ta infantilnost pozitivna je kvaliteta radova Denisa Kraškovića, a zabrinjavajuća svugdje gdje se miješa s pretencioznošću.

KIČ KOJI MEŠETARI ISPRAZNOŠĆU Ako se od pop arta nešto moglo naučiti, onda je to senzibilitet za takozvanu nisku kulturu i kulturu svakodnevice, osjetljivost na sadašnjost i afirmacija stanja bombardiranosti medijskim i reklamnim slikama. Historijski pop art zaista je pripustio u umjetnost i njezino referentno polje raskošan i nametljiv svijet što je postojao svuda onkraj samozabavljene elitne kulturne mašinerije. Kako ponoviti i odgovoriti na tu poziciju danas iznimno je problematično pitanje, vrlo jednostavno zato jer se pukim njezinim ponavljanjem nekritično banalizira stanje odnosa između visoke i niske kulture i umjetnosti. Drugim riječima, govoriti o pop artu u kontekstu sadašnje umjetničke produkcije znači govoriti o krizi identiteta, gdje nije posve jasno što je epigonsko naslanjanje na etabliran umjetnički fenomen, a što autentična gesta. Historijski pop s tim nije imao problema, posuđivao je i krao i istovremeno bio autentičan, jer je krao na pravom mjestu – s druge strane zrcala.

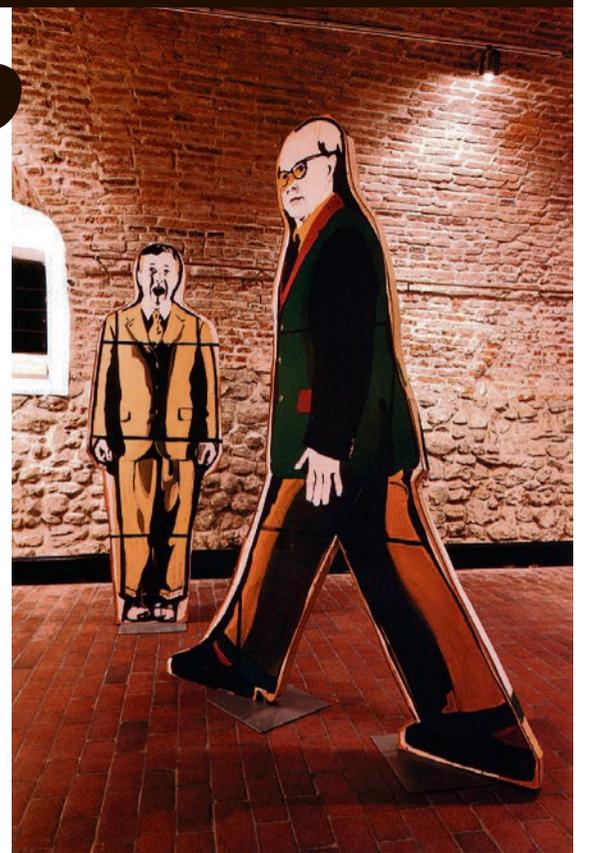
Pljuska koju je pop art prije pola stoljeća dao elitnoj umjetnosti još se žari na njezinom obrazu, iako je njegova distancirana ironija, usmjerena na obje strane kulturnog spektra, u međuvremenu izgubila svoju britku oštricu. Primjerice, biti "camp" ili "trash" iz razloga jer je to danas opravdana umjetnička pozicija znači vratiti se u kontekst kiča, i to ne onog benigno slatunjavog, već onog koji mešetari ispraznošću. Na toj nezgodnoj liniji još se od devedesetih kreće umjetnica Nikolina Ivezić, ujedno i koautorica cijele izložbe. Njezine sliko-skulpture ili slikoreljefi i dalje nose sa sobom onaj specifičan tip humora koji izaziva usiljen osmijeh jer nije naročito smiješan, kao i onaj tip kritike društvenih stereotipa koji nije naročito kritičan jer je u svojoj tobožnjoj kritici veći kliše od klišeja koji reproducira. Drugu, izrazitije konceptualnu krajnost na izložbi predstavlja možda Robert Šimrak s ciklusom *Fragile* iz sredine devedesetih. *Fragile* je djelo iznimno elokventno i u njemu ima svega: od fine i

odmjerene produkcije tipične za ovog umjetnika, preko citiranja Hergéovog stripa *Tintin* kao elementa masovne kulture, do hladnog apliciranja "cijene" u dolarima na svaki od kartonskih paketa kao slikarskih objekata. Šimrak je uobičajeno koncizan, i još uvijek jednako uobičajeno nerazumljiv.

MEDIJSKO ŽUTILO Od mladih umjetnika u selekciji se nalazi Rene Bachrach Krištofić, koji reciklira praktički sve slike što su mu nadohvat ruke: naslovnice knjiga koje čita, lijevke koje je prisiljen piti, omote omiljenih nosača zvuka. U novije vrijeme posegnuo je i za obiteljskim arhivom, a za njegov rad još uvijek je teško reći je li izrazito osoban ili je upravo u tom smislu izrazito kalkulantki, no ipak u svojoj raspršenosti i fragilnosti ima više duha nego većina drugih autora na izložbi. Na jednom od tih malih formata naći će se precrtana sličica Yoshitomo Nare, glasovitog predstavnika, uvjetno rečeno, "japanskog pop arta" ili neo-pop arta devedesetih.

Kad smo kod toga – zašto japanski umjetnici neopterećeno i neposredovano upijaju vlastitu masovnu kulturu, a njihovi hrvatski kolege moraju imati čvrst referentni oslonac u zapadnoj povijesti umjetnosti da bi uopće progovorili, ostaje svojevrsna enigma. *Mail art* razglednice Željka Badurine, primjerice, najslabije su kad se izravno oslanjaju na površna tumačenja Warhola, a znaju biti urnebesne upravo kad njihov autistični humor zaobide artistske predumišljaje. Po tko zna koji put izložene plošne oslikane figure Gilberta & Georgea u radovima Snježane Ban ni u ovom kontekstu ne nadilaze razinu banalne dosjetke na račun medijskog senzacionalizma oko prošlogodišnje izložbe britanskog umjetničkog dvojca. Snježana Ban nije jedina koja pretendira na kritički stav o medijskom žutilu. Ona, kao i većina ostalih, nije ni dorašla fenomenu koji tobože želi kritizirati.

To je samo jedan od temeljnih problema koncepcije ove izložbe, koja uopćava i nastoji u gotovo svemu vidjeti kritiku masovnih medija, konzumerizma, erozije vrijednosnog sustava i posvemašnje trivializacije društva i kulture. Vidi je i tamo gdje je uopće nema, ili tamo gdje ona toliko promašuje da i sama postaje subjektom trivializiranja. Drugi problem je

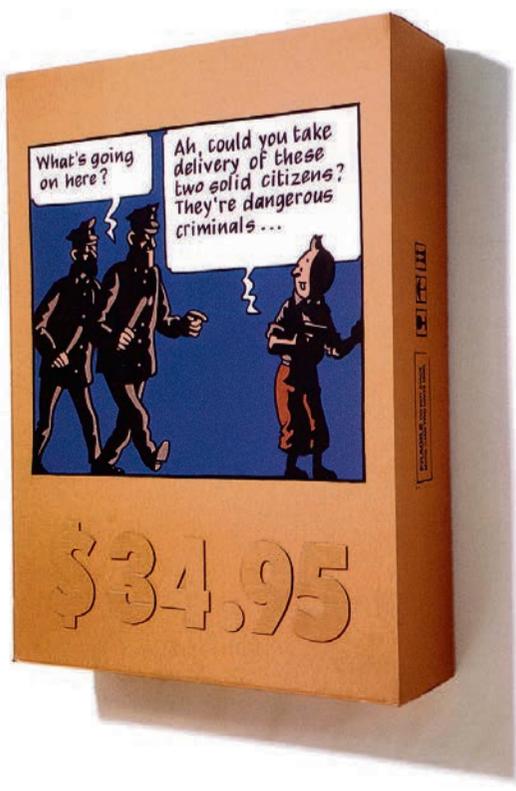

— GOVORITI O POP ARTU U KONTEKSTU SADAŠNJE UMJETNIČKE PRODUKCIJE ZNAČI GOVORITI O KRIZI IDENTITETA, GDJE NIJE POSVE JASNO ŠTO JE AUTENTIČNA GESTA —

pokušaj da se odabrana, relativno recentna umjetnička produkcija, sagleda kao pokazatelj kontinuiteta zanimanja za popularnu kulturu i anglosaksonski pop art kao referentno uporište kod hrvatskih autora. Da nije toliko glasna u tome, i da se manje fokusirala na "savršene" sličnosti i polumrtve parafraze, mogla je to biti sasvim dobra izložba. ■

Emitirano u *Triptihu* III. programa Hrvatskoga radija

GRAD KAO STIMULACIJA DUHOVNOG NEMIRA

KNJIGA S PODRUČJA SEMIOTIKE KNJIŽEVNOSTI I URBANE ANTROPOLOGIJE PREPRIČAVA KAKO JE U KNJIŽEVNIM, UGLAVNOM DOMAĆIM DJELIMA REPREZENTIRAN GRAD, GRADSKI ŽIVOT I URBANO ISKUSTVO

SILVA KALČIĆ

Krešimir Nemeć, akademik i predstojnik Katedre za noviju hrvatsku književnost na Filozofskom fakultetu u Zagrebu, kroz niz impresija i navoda iz djela moderne i suvremene književnosti na hibridan znanstveno-publicistički način daje jedan od mogućih definicija "grada", u knjizi na čijoj naslovnici je pseudo-ekspresionistička (*Neue Sachlichkeit*) slika koja potenciranom panoramskom perspektivom i zbijenom prostora slike sugerira gradski imaginarij euforičnog kretanja masa i brzine, odnosno procesualnosti fenomena grada, njegove *simultanosti različitosti*. Također, u svojoj semiotici grad ima montažnu estetiku, brze izmjene slika poput slobodnih asocijacija – koje Freud uspoređuje s pokušajem da se opiše krajolik u prolaznom vlakom, uz nužnu pa i dominantnu prisutnost teksta kao slike, *lettering*.

— NAZIV NEMECOVE KNJIGE SLIJEDI BARTHESOVU METAFORU GRADA KAO TEKSTA —

S iznimkom Dubrovnika, kao urbane strukture duga trajanja, naša književnost uglavnom preferira selo i pastoralne ugođaje, smatra Nemeć. Prema Kamovu, gradsko gledanje stimulira duhovni nemir, dok seosko "buljenje" proizvodi prazninu; za jednog Ivicu Kičmanovića-Mužeka selo je pak prostor socijalne sreće: svi se međusobno poznaju i pozdravljaju. Budući da je grad prostor u kome se najjasnije očituje opozicija priroda-kultura, velikim brojem književnih djela dominira urbanofobija i želja za bijegom iz urbanoga prostora koji se često prisposobljuje mitskim nemanima i artikulira biblijskim metaforama Sodome i Gomore. Osjećaj usamljenosti u gomili jedna je od temeljnih karakteristika urbanoga života. U književnim djelima novijega datuma motivski se i fenomenološki javljaju urbani nomadizam, život u suburbiji, odnosi centra i periferije (prema Raymond Ledrutu, za topologiju grada i uopće za razumijevanje različitih urbanih praksi ključna je opreka centar – ne-centar; za Barthesa centar je "čvrsta jezgra", prostor razmjene socijalnih i erotskih aktivnosti, "erotičnost" shvaćajući u najširem smislu riječi) te šoping-centri kao novi označitelji tranzicijskoga grada koji su za Deborde "kapitalistička nužnost zadovoljena u urbanizmu".

U knjizi je spomenut i fenomen kavane, mjesta urbane mitologije, na kojemu možeš biti sam, ali svoju samoću možeš dijeliti s drugima, odnosno biti kod kuće izvan kuće. Kavana je, uz salon, i u nas, a po uzoru na Beč, u modernizmu bila topos građanske društvenosti, slobode, uljudenosti i otvorenosti, kao demografski klub u koji se ulazi

za cijenu jedne kave. O tome Nemeć citira Stefana Zweiga u *Jučerašnjem svijetu*: "Plativši, svaki gost može sjediti satima te diskutirati, pisati, kartati, primati poštu i, iznad svega, listati gomile novina i magazina". Danas možemo ustanoviti da je fenomen kavane u Zagrebu gotovo nestao, zajedno sa smjenom građanskog masovnim društvom. U knjizi *Čitanje grada* spominje se Šenoino viđenje fizionomije Zagreba kao grada koji je od lijepog no zanemarenog dječaka izrastao u finog momka, no grad koji "ne ima pravoga karaktera, da je prava pravcata mješanica, sag sašiven od mnogo krpica, koketa, puna raznih sitnih dražesti, koje opet slikaru ne mogu služiti modelom, miješano pilo kojemu ne možeš označiti pravoga teka". Dakle, po Šenoj, "gradovi imaju fizionomiju kao i ljudi, imaju svojih karakterističnih biljega kojim se razlikuju od drugih". Matoševim riječima, Zagreb je zahvaljujući Šenojnim *Zagrebuljama*, konačno postao gradom.

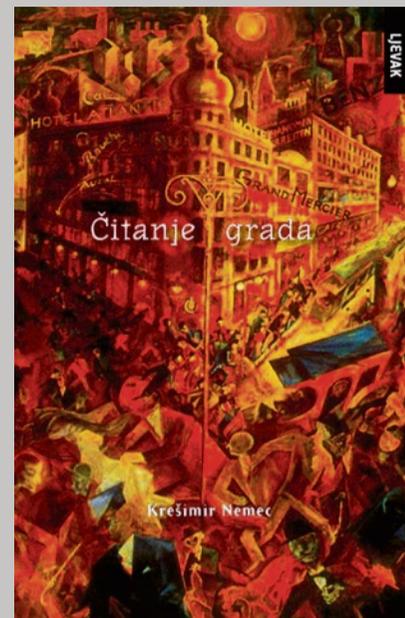
FLANERIZAM A. G. Matoš koristi pojam artizam kako bi istaknuo potrebu za emancipacijom umjetnosti od svih neumjetničkih sadržaja, a vezuje se uz flanerizam. Odnosno, Matoševa misao nastavlja se na Balzaca za kojega je flaniranje uživanje, "gastronomija oka", ronjenje pogledom do dna tisuće života. Ulica i gomila pouzdani su lijekovi protiv dosade, reći će Matoš za kojega je pariški *boulevard* svijet za sebe i najbolji teatar. Poseban je naglasak u Nemećovoj knjiži stavljen na Pariz kao arhetipski moderni grad, "kokota svijeta". Autor citira Barthesa, za kojega je Eiffelov toranj "neizbježan znak" kojemu njegov jednostavan, osnovni oblik daje status "beskonačnog koda". Ovisno o zahtjevima naše imaginacije, može biti simbol Pariza, modernosti, komunikacije, znanosti, 19. stoljeća, rakete, debla, dizalice, falusa, munje ili insekta. U kontekstu Barthesove semiologije, Eiffelov toranj postaje čisti *označitelj*, tj. forma u koju ljudi mogu neprestano upisivati *značenje* (koje oni po volji izvode iz svojeg znanja, snova, svoje podsvijesti), a da to značenje nikada ne bude konačno ili fiksirano. Dakle, upravo u Pariz vezana je tema i fenomen flanerizma: prema Matošu, za razliku od prolaznika koji zna kamo i zašto ide, *flâneur* je umjetnik, a "svrha mu je flaniranje – *l'art pour l'art*". Zanimljivo je, oko 1840. u Parizu je nakratko zavladao bizarna moda držanja kornjače (franc. *tartue*), kao kućnog ljubimca. Kornjaču biste izvodili u šetnju prateći njezin spori korak u novom arhitektonskom programu arkade, kako biste vizualno naglasili da ne žurite, odnosno da

ne radite – zato što ne morate, ili zato što ne želite (kao figura boema). Flanerizam je, kao filozofski i antropološki fenomen, bitan za razumijevanje modernog i suvremenog urbaniteta i društvene proceduralnosti; odnosno, figura *flâneura* ključna je u razumijevanju modernoga grada, po mišljenju Waltera Benjamina. Flanerizam je prije estetska no kognitivna kategorija, aktivirajući Kantovu definiciju "bezinteresnog svidanja", no, u širem razmatranju pojma, flanerizam je preteča i nastavak avangardne tradicije zauzimanja za društvenu dimenziju umjetnosti poimajući je kao društvenu kritiku, odgovarajući hegelovskom obliku umjetnosti kao otkrivanje oblika duha. Flanerizam, svojevrsan poziv na negiranje svijeta svojom individualnošću, ključan je za razumijevanje reifikacijskih procesa opulentnog društva.

AKVARIJ UMJESTO MORA Grad, dakle, izaziva reakcije od fascinacije do nelagode. Kod naših književnika realista prelazak junaka iz ruralne sredine u urbanu redovito je interpretiran kao degeneracija, navodi Nemeć. Kovačić je, po Flakeru, idejni sljedbenik Rousseaua, za kojega je grad izvor svih zala. Zaista, Jean-Jacques Rousseau (*Sanjarije usamljenog hodača/Rêveries du promeneur solitaire*, nedovršeni autobiografski zapisi objavljeni 1782.) je prvi povezoao hodanje i čovjekov društveno-politički identitet s "iskrenošću" i "moralnim životom" seljaka, *versus* "lijenosti" urbanih elita koje jašu ili sjede. Takva ideja postaje ishodištem land-arta 1970-ih, prema koncepciji umjetnosti kao hodanja, na primjer u spiralnim krugovima ili cik-cak linija Hamisha Fultona.

Naziv Nemećove knjige slijedi Barthesovu metaforu grada kao teksta. Marketingški displeji kao turistička atrakcija čine pejzaž zavodništva i uspostavljanja kontrole, gdje reklamno šarenilo predstavlja preobraženi oblik utopističkih ideja grada. Na kaotično iskustvo modernog grada, mjesta "intenzifikacije nervne stimulacije" (*Nervenleben*), prema Georgu Simmelu, individualna odgovara blaziranošću, ravnodušnošću prema vrijednostima i osjećaju pripadnosti zajednici pa čak i obezvređivanja cijelog izvanjskog svijeta radi samoočuvanja; što je (tj. njega, pojedinca) paradoksalno vodi do

**— U KNJIZI SE SPOMINJE
ŠENOINO VIĐENJE
FIZIONOMIJE ZAGREBA
KAO GRADA KOJI
JE OD LIJEPOG NO
ZANEMAREN OG DJEČAKA
IZRASTAO U FINOG
MOMKA, NO KOJI "NE IMA
PRAVOGA KARAKTERA" —**

Krešimir Nemeć, *Čitanje grada/ Urbano iskustvo u hrvatskoj književnosti*, Biblioteka Otvorena knjiga, Naklada Ljevak, Zagreb, 2011.

osjećaja vlastite bezvrijednosti. Za Nemeća, grad je prostor u kojemu čovjek ostvaruje kontrolu nad prirodom, nasilje nad okolišem, što simbolizira akvarij umjesto mora u *Titu Dorčiću* Vjenceslava Novaka. Za Tina Ujevića, kojega Nemeć neizostavno spominje, citirajući Ujevićev zapis iz 1965., "Jedan grad može da bude s mnogo razloga prilika da se zaviri u jednu dušu, i varoši nijesu samo apstraktne točke na geografskim kartama, već su vrlo često mjesta puna značaja za dušu".

Za Nemeća je grad utjelovljen Zagrebom, kojemu se u knjizi stalno vraća s obzirom na činjenicu da je dominantno mjesto radnje u hrvatskoj književnosti; spram Beča kao paradigmi metropolisa i Pariza, danas možda kao paradigmi megalopolisa, mitskom mjestu spajanja arhitekture i čovjeka na nove, kompleksne načine i proširene komunikacijske obrasce. Krleža daje metaforu Zagreba kao "dvokatnoga grada", što podrazumijeva određen način života, mentalitet, model, formu socijalne organizacije i usporen ritam svakodnevice. I Matoš zaključuje kako je dosadni mali grad najgora moguća sudbina za strastvenu *flâneura* i zato nedostatak pravih poticaja iz zagrebačkog miljea nadoknađuje estetskim lutalaštvom hrvatskim krajolicima. Maestro će, u Marinkovićevom *Kiklopu*, iz pozicije antimodernista reagirati na otuđujuću urbanu i mehaniziranu civilizaciju tako de će se najprije ispriječiti na putu električnog tramvaja, kao misao "jača od straha pred njegovom gvoždarijom", a onda i grotesknim suicidom izazvanim mokrenjem na žice električnog dalekovoda. ■

TRNJE, NEDOVRŠENI GRAD

NAKON DRUGOG SVJETSKOG RATA TRNJE JE BILO NASELJE S DEFINIRANOM STRUKTUROM I KULTUROM, KOJE JE KAO TAKVO BILO TEŠKO PREKRITI BETONSKIM SOLITERIMA MODERNIZMA TE GA JE RAZVOJ GRADA "PRESKOČIO" I NASTAVIO SE NA JUŽNOJ OBALI SAVE

BOJAN AREŽINA

Portret Trnja, naselja koje se prvi put spominje u 16. stoljeću da bi se tek se u 20. stoljeću počelo smatrati integralnim dijelom Zagreba, kao inverzna slika ušminkanog Donjeg grada s druge strane pruge

Vizija razvoja Zagreba kakvog poznajemo danas uvelike je zacrtana u urbanističkim planovima proizašlima iz međunarodnog natječaja kojeg je 1930. godine raspisao Urbanistički odjel grada Zagreba, osnovan dvije godine ranije. Iz 52 rada koja su pripjela na natječaj mnoge su ideje iskorištene u konačnoj Direktivnoj regulatornoj osnovi koja je dovršena 1936. godine, a koja je odražavala funkcionalističke nazore mnogih zagrebačkih arhitekata tog vremena. Posebna je pozornost posvećena Trnju, dijelu grada južno od pruge, koje je Zagrebu pripojeno 1927. godine za vrijeme gradonačelnika Vjekoslava Heinzela. Trnje će, kako je u godinama prije Drugog svjetskog rata odlučeno, postati novi dio Zagreba, na kojemu će biti primijenjene ideje funkcionalističkog grada, za čiji su uvoz u Zagreb najzaslužniji arhitekti Vlado Antolić i Ernest Weissmann, suradnici Le Corbusiera te suautori i potpisnici *Atenske povelje* Međunarodnog kongresa moderne arhitekture (CIAM) 1933. na temu "Funkcionalni grad".

NOVI GRAD U tom pogledu osnova iz 1936. predviđala je ortogonalnu reorganizaciju zatečenog prostora kroz njegovo presijecanje s po tri velike horizontalne i vertikalne prometnice. Ona je prije rata i ozakonjena, no iako je Drugi svjetski rat spriječio da se ona u potpunosti provede, osnovni koncept, a pogotovo naglasak na ortogonalnom rasteru, bit će zadržan pa će kasniji planovi i rješenja biti veoma slični toj osnovi. U praksi je Trnje ipak poprimilo vrlo horizontalni karakter, s posebno naglašenim jakim prometnicama zapad-istok, Ulicom grada Vukovara i Slavonskom avenijom, dok je kao jedina doista jaka vertikala ostala samo Ulica Hrvatske bratske zajednice. Za taj kontinuitet je vrlo značajno i to da su na poslijeratnim planovima radili neki od stručnjaka koji su radili i na osnovi iz 1936. godine – Antolić je, na primjer, postao ravnatelj Urbanističkog instituta Hrvatske – tako da su zadržane neke ideje, ali uz prilagodbu novoj društveno-političkoj situaciji i socijalističkoj ideologiji, odnosno nestanku kapitalističke dihotomije javno-privatno i razlikovanja pripadajućih sadržaja.

Trnje je, dakle, označeno kao novi dio grada, novi Zagreb prije Novog Zagreba, iako s bitnom razlikom. Dok je socijalistički grad s južne strane Save sve donekad zapravo bio samo dormitorij, "najveća spavaonica na svijetu", Trnje je otpočetak zamišljeno kao kompletan grad sa popratnim sadržajima. Taj donedavno periferni dio grada u godinama nakon Drugog svjetskog rata dobio je, između ostalog, zgradu Narodnog odbora (danas Gradskog poglavarstva), Palaču pravde, novu Nacionalnu i sveučilišnu biblioteku, novu koncertnu i kino-dvoranu, zgradu Radio-televizije, a na samoj obali Save sagrađena je i zgrada Centralnog komiteta SKH. Dakle, očito je postojala tendencija preseljenja mnogih bitnih institucija iz sve tješnjeg prostora starog dijela grada u nova prostranstva južno od pruge.

Međutim, projekt urbanizacije Trnja nikad nije priveden kraju. U međuvremenu je Novi Zagreb dovršen kao relativno kompletno i samostalno naselje, iako je odluka o prelasku Save donesena mnogo kasnije od one o prelasku pruge. Trnje je danas četvrt koju karakterizira izrazita proturječnost između modernih, novoizgrađenih zgrada i prometnica te ostataka (polu)divlje gradnje, a ti dijelovi nisu jasno odijeljeni, već međusobno izmiješani poput *tigrove kože*. Dovoljno je pogledati kartu Trnja da se shvati kako ortogonalni raster ulica nije do kraja primijenjen te da linije starih trnjanskih prometnica, koje su spajale tadašnji Zagreb sa savskom obalom i tako davale Trnju jedan vertikalni karakter, nisu ispravljene, već su uglavnom zadržale svoj nepravilni smjer. Tek ih se ponegdje pokušalo ispraviti, kao na primjer u slučaju Miramarske ceste, no i takvi su postupci ostali samo donekle provedeni pa se negdje iza novoizgrađenih zgrada uvijek mogu pronaći *batrljci* tih starih cesta.

Trnje je prostor u obliku nepravilnog trapezoida, omeđen prugom sa sjeverne te Savom s južne strane, a Savskom i Držičevom ulicom na stranama. Službena Gradska četvrt Trnje sastoji se još i od dva kvarta istočno od Držičeve – Sigečice i Kanala – koji ponešto narušavaju skladan trapezoidan oblik. Riječ je o vrlo starom naselju – prvi se put spominje u 16. stoljeću – ali ga se tek u minulom stoljeću doista počelo smatrati integralnim dijelom Zagreba. Sve do tada Trnje je bilo selo, periferija, niz neuglednih radničkih naselja, gotovo zrcalna suprotnost ušminkanom Donjem gradu s one strane pruge.

POTEMKINOVA SELA Krenimo od Vukovarske ulice, koja je nakon Drugog svjetskog rata određena kao glavna okosnica oko koje će biti izgrađen novi dio grada. Vukovarska je zamišljena kao grandiozna, reprezentativna središnja trnjanska ulica, oko koje su zapravo i izgrađeni najvažniji objekti. Ona je pravi svjedok političko-društvenih mijena i smjena svjetonazora i ideologija, kojemu u podobnom mijenjanju imena može parirati samo jedan poznati zagrebački nogometni klub. Od Varaždinske ceste, preko Moskovske, Beogradske te Avenije proleterskih brigada pa sve do sadašnjeg imena, Vukovarska je do danas ostala najizgrađeniji dio Trnja. Pogotovo se to odnosi na njezin zapadni dio, odnosno potez od Savske do Ulice Hrvatske bratske zajednice, dok je njezin istočni dio, prema Aveniji Marina Držića, mnogo siromašniji sadržajima. Razlog za to je i činjenica da je sjeverno od tog dijela Vukovarske smješten željeznički kompleks koji uključuje i Tvornicu željezničkih vozila Gredelj, a koji je toj strani ulice "oteo" dosta zemlje za izgradnju.

Područje sjeverno od Vukovarske – Martinovka – izrazito je neujednačeno; u oči pogotovo upada kontrast

– U PRAKSI JE TRNJE POPRIMILO VRLO HORIZONTALNI KARAKTER, S POSEBNO NAGLAŠENIM JAKIM PROMETNICAMA ZAPAD-ISTOK –

modernističkih poslijeratnih stambenih i poslovnih zdanja nasuprot kolopletu slijepih ulica ispunjenih trošnim kućicama. Tako se samo nekoliko metara iza stambene zgrade Drage Galića, jednog od njegovih Le Corbusierom inspiriranih objekata na Vukovarskoj, skriva niz trošnih i neprimjereno nadograđivanih kuća čime se stječe dojam da su nova velebna zdanja na središnjoj aveniji zapravo neka vrsta moderne verzije Potemkinovih sela, kulise koje skrivaju ostatke prošlosti. Jedna od uličica karakterističnih za Martinovku, Kupska, došla je u središte pozornosti 2007. godine kad se urušila tijekom kopanja temelja za novu zgradu u sklopu MUP-ovog kompleksa. Na ovom primjeru došao je do izražaja jedan od razloga zbog kojih Trnje nikad nije do kraja urbanizirano: s jedne strane to je tvrdoglavost stanara koji za svoja zemljišta često potražuju basnoslovne svote, s druge nerazumijevanje i netaktičnost gradskih vlasti koja se ponekad svodi na čisti bezobrazluk.

Na sredini Vukovarske dolazimo do ključnog dijela Trnja, produžetka istočnog dijela "Zelene potkove" (lanca parkova kojeg je u drugoj polovici 19. stoljeća tadašnji predstojnik Gradskog građevnog ureda Milan Lenuci zamislio kao okvir Donjeg grada). Sjevernom kraju trnjanskog dijela te središnje osi, području između Gradskog poglavarstva i Koncertne dvorane Vatroslav Lisinski, današnjem Trgu Stjepana Radića, određena je sudbina glavnog trnjanskog trga, ali samim time i novog središta cijelog Zagreba. Ostrogovićeve zgrade današnjeg Gradskog poglavarstva dovršena je 1957. godine. Riječ je o projektu koji je u najvećoj mjeri trebao odrediti i obogatiti prostor novog gradskog središta. Međutim, čak ni taj projekt nije dovršen, jer je Ostrogović predviđao trodijelni kompleks, uključujući i neboder od 17 katova na zapadnoj strani. Pokušaji stvaranja neke vrste novog gradskog centra na tom području intenzivirali su se osamdesetih godina, u vrijeme kad se ono još zvalo Trg revolucionara pa je tako

1985. održan natječaj za spomenik Josipu Brozu Titu na kojemu su pobijedili Vojin i Zoran Bakić. Naravno, neumoljiva logika političkih promjena osujetila je provedbu tog projekta, ali natječaji za trg nastavili su se nizati i u devedesetima.

Ulica Hrvatske bratske zajednice važan je dio središnje zagrebačke osi koja preko Mosta slobode vodi do južne obale Save i tako spaja cijeli Zagreb: od stare jezgre, Gradske i Kaptola, preko Trnja pa sve do Novog Zagreba. Sama Ulica Hrvatske bratske zajednice monumentalna je prometnica koja se sastoji od široko razmaknutih prometnih traka, između kojih se nalazi velika travnata površina. Problem je u tome što pješacima pristup tome zelenilu znatno otežava promet te brze ulice, tako da je taj prostor ostao ničija zemlja, veliki zeleni bazen koji uglavnom stoji prazan i neiskorišten.

OSAMDESETOGODIŠNJA ZABLUDA “Ta središnja gradska os je trebala biti izrazito reprezentativna, iako mi arhitekti i planeri smatramo da je to jedna osamdesetogodišnja zabluda planiranja grada Zagreba, jer on raste u smjeru istok-zapad, a ne sjever-jug”, tvrdi arhitekt i urbanist Tihomir Jukić sa zagrebačkog Arhitektonskog fakulteta. “To je bila jedna umjetna os koja nije vodila nikamo, jer jedini smjer koji vodi prema jugu bila je Savska ulica. Središnja os nije vodila ni u što i zato se ona nije naglo razvila.”

“To nije ni socijalni, ni infrastrukturni, ni estetski odgovor za taj potez. Središnja os je planirana kao promenade, ona nije trebala biti prometnica. Os istok-zapad je planirana kao prometnica, a sjever-jug kao monumentalni ulaz u grad”, otkriva Ivan Rupnik, predavač na Harvardu te jedan od autora knjige *Project Zagreb*.

No, Ulica Hrvatske bratske zajednice danas je sve samo ne promenade, a takva je situacija, uz nekoliko iznimki, karakteristična za Trnje uopće. Dok na donjogradskim trgovima nije neuobičajeno vidjeti građane kako doista i koriste zelene površine za odmor i šetnju, južno od pruge toga nema. Nudi li Trnje dovoljno sadržaja koji su zanimljivi prolaznicima, nešto što bi ljude motiviralo na šetnju, a ne samo na prolazak? Vukovarska ulica, najvažnija trnjanska prometnica, prolaznicima nudi uglavnom ono što ih ne zanima: uredske zgrade, sjedišta raznih tvrtki i državnih institucija, i slično. Ponovljeni slučaj Vukovarske donedavno je bila i njezina novozagrebačka paralela, Dubrovačka avenija, ali je gradnja nekih novih objekata, poput Muzeja suvremene umjetnosti i trgovačkog centra na križanju sa središnjom osi, tu prometnicu znatno približila prolaznicima. Zanimljivo je da, u poplavi raznih trgovačkih centara koji niču svugdje po Zagrebu, u Trnju ne postoji niti jedan. Štoviše, Trnje je općenito siromašno komercijalnim sadržajima, uz bitni izuzetak Trnjanske ceste.

Još jedna os sjever-jug, Sveučilišna aleja, produžetak zapadnog dijela Zelene, nekad zvane Lenucijeve, potkove, zapravo i ne postoji kao stvarna ulica, već više kao ideja. Ni taj projekt nije zaživio u praksi, poglavito zbog toga što na ovoj strani Trnja zbog pruge ne postoji adekvatan spoj s Donjim gradom, to jest Runjaninovom ulicom, ne računamo li tiješne pješačke prolaze s istočne strane kompleksa Studentskog centra. Usprkos tome, dosta je postignuto u realiziranju te ideje. Očito se vodilo računa da sveučilišne zgrade – sve od kompleksa FER-ovih zgrada pa do Ostrogovićevog nebodera Fakulteta strojarstva i brodogradnje uz Slavonsku – poštuju vertikalnu os potencijalne prometnice koja bi vodila od nastavka Runjaninove pa sve do Slavonske avenije. Iako ta aleja već desetljećima po svojoj uređenosti i izgrađenosti podsjeća na spomenuti zapadni potez Vukovarske ulice, ostala je nedovršena i nikad nije uspjela doseći Slavonsku, kao gradski autoput. Točnije rečeno, nije do nje uspjela doći izravno, već zaobilazno, nesretno preusmjerena kroz gusti raspored (pre)uskih uličica Vrbika.

Vrbik je posebna priča, koja se često ističe kao ogleđan primjer urbanističke prakse (odnosno nedostatak iste) u postsocijalističkom Zagrebu. Problem je što se na raster vrbičkih uličica, zadržan još iz vremena kad je taj dio bio sirotinjsko predgrađe, aplicirala nekontrolirana izgradnja stambenih zgrada koje su maksimalno iskorištavale svoje parcele, ostavljajući malo mjesta prometu pješaka i automobila. U najmanjim ulicama kombinacija visokih zgrada, uskog kolnika i manjka svjetlosti stvara gotovo klaustrofobičnu atmosferu. Taj osjećaj posebno je jak u onim dijelovima dana kad ionako uske ulice, čija je propusnost dodatno umanjena neumjerenom, neorganiziranim i neprimjerenom izgradnjom, bivaju preopterećene

prometom preusmjerenim iz Sveučilišne aleje prema Slavonskoj aveniji.

TRNJANSKA CESTA - NEISKORIŠTEN PROSTOR

Onaj tko prvi put zađe u Trnjansku cestu ostat će iznenađen ispunjenošću i sadržajnošću te ulice. Red gusto zbijenih višekatnica na zapadnoj strani ulice podsjeća na Donji grad više nego na Trnje, kako ono staro, predmoderni, tako i ono koje je izgrađeno nakon Drugog svjetskog rata. Kao takva, Trnjanska cesta na neprocjenjivo prirodan način pruža osjećaj kontinuiteta sa starim dijelom Zagreba. To nije slučajnost, jer ona je prije izgradnje pruge zapravo bila produžetak Petrinjske ulice te je doista izravno spajala Donji grad sa savskom obalom. Uza sve to, riječ je o jednoj od rijetkih trnjanskih prometnica koja obiluje različitim sadržajima koji su zanimljivi prolaznicima i stoga mogu motivirati njihovo kretanje tim prostorom. Na potezu između Vukovarske i Slavonske, dugom nekih stotinjak metara, nalazi se nekoliko restorana i kafića, knjižara, vulkanizer, kiosk... Upravo zbog toga, Trnjansku karakterizira jedna živost i ispunjenost ljudima (koja zbog relativne uskoće te ulice još više dolazi do izražaja) koja je, nažalost, uglavnom nekarakteristična za ostatak Trnja.

Osnova iz 1936. godine čak je predviđala i zadržavanje Trnjanske ceste, koja je trebala funkcionirati kao paralela novoj središnjoj cesti koja bi se spuštala do novog mosta preko Save. Nažalost, Trnjanska je završila kao žrtva Trnju nametnute horizontalnosti te je isprezvana prvo Vukovarskom ulicom, a kasnije još i više Slavonskom avenijom, čija spuštenost baš na mjestu potencijalnog križanja dodatno naglašava tu presječenošću. Konačan udarac zadala joj je Palača pravde Ninoslava Kučana, dovršena 1970. godine, koja je taj središnji, najživahniji dio ulice sada čvrsto odsjekla i sa sjevera. I to prilično drsko, okrenuvši joj leđa, dok je svoje lice rezervirala za Vukovarsku.

Na jugozapadnom dijelu Trnja, između Slavonske i obale Save, dolazimo do Cvjetnog naselja, koje je zanimljivo jer je riječ o jednom od prvih urbaniziranih dijelova Trnja. Projektirao ga je 1939. godine sam Vlado Antolić kao naselje namijenjeno željezničkim činovnicima, i ono je svojevrsni pilot-projekt za regulaciju cijelog Trnja. Nekad urbana oaza u srcu divljine, danas je Cvjetno naselje gotovo ogoljeno pogledima s okolnih snažnih prometnica; sa sjevera tu je Slavonska avenija, dok sa južne strane prolazi nekadašnje Šetalište Karla Marxa, ulica čije je ime nakon političkih promjena neutralizirano u Prisavlje. Tijekom većeg dijela dana ta je cesta prazna, te djeluje doista preglomazno za taj dio grada. No, njezina uloga bila je značajna, jer zamišljena je kao put do sjedišta Centralnog komiteta Saveza komunista Hrvatske, zgrade Ivana Vitića dovršene 1968. godine, zapravo najpoznatije pod imenom “Kockica”. Ima nešto nadrealno u činjenici da je sjedište najvažnije institucije u ondašnjoj Hrvatskoj izgrađeno upravo ovdje, uz samu obalu Save, na rubu

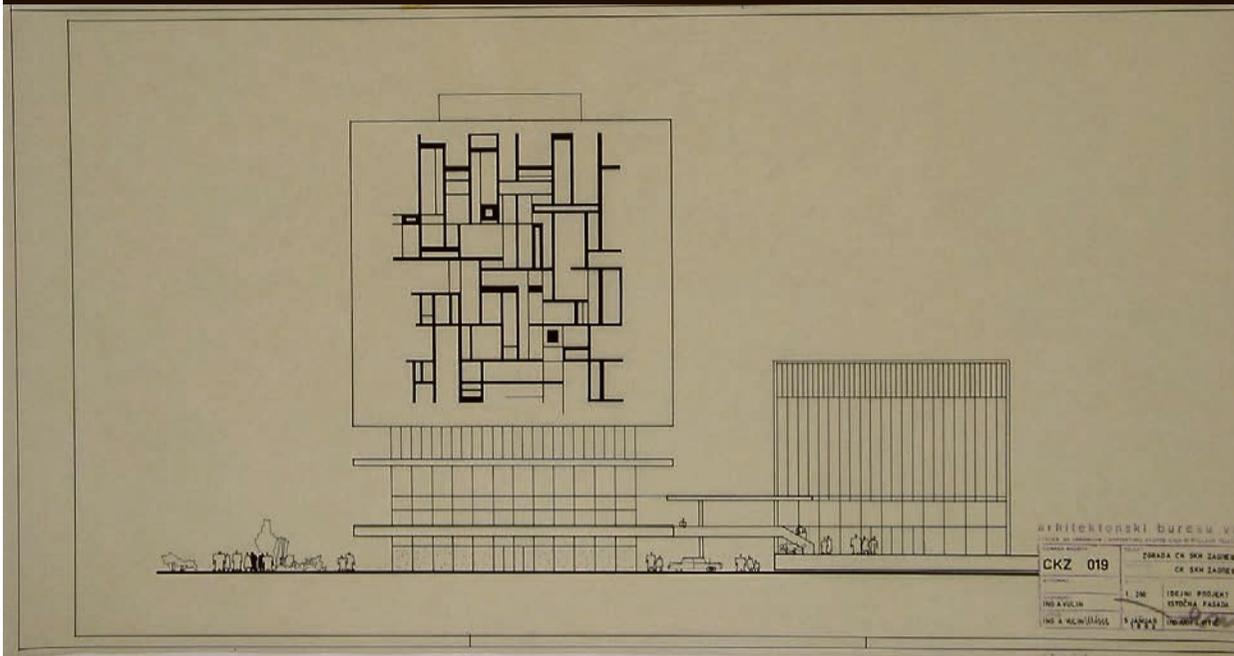

četvrti koja je do prije nekoliko godina smatrana rubom grada. Još je nadrealnije da se u tom grandioznom zdanju danas nalazi sjedište Ministarstva turizma.

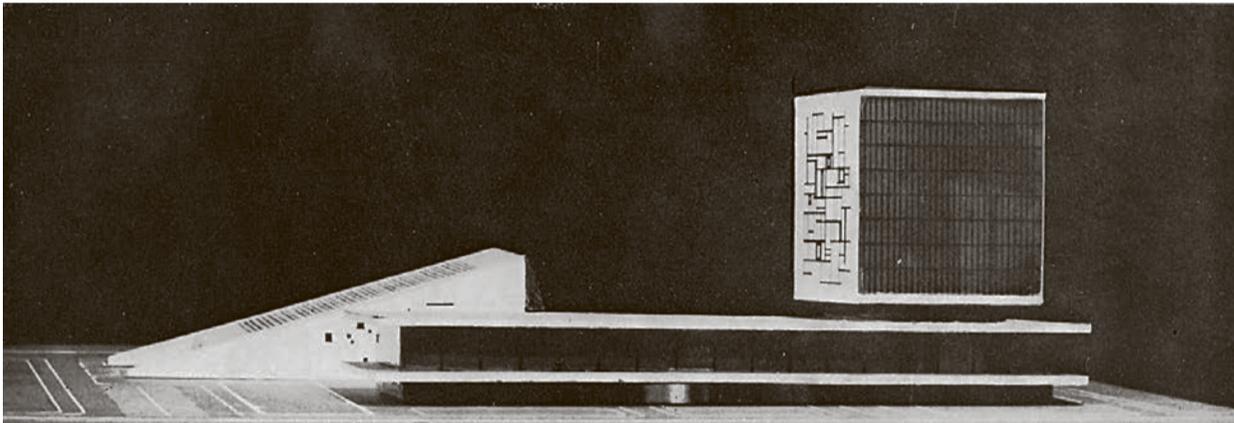
STARO TRNJE No nije “Kockica” jedini ni najveći mastodont u ovom dijelu Trnja; tu se uspio ugurati i ogroman kompleks HRT-a, koji je znatno otežao, a kako sada stoje stvari praktički i onemogućio horizontalni promet južno od Slavonske. Ograđena žicom i rampama, svojom gotovo bunkerskom ukopanošću i izoliranošću te pročeljem koje slučajnom prolazniku ne nudi ama baš ništa, zgrada HRT-a doima se gotovo izvanzemaljski te uspijeva biti zatvorenija čak i od tipično korporacijski hladnog Hypo centra izgrađenog nešto zapadnije, također uz Slavonsku aveniju. Ovakav odnos toplo-hladno prema Savi, odnosno neodlučnost hoće li njezina obala postati reprezentativni prostor, ili pak rubni dio grada rezerviran za upravo takve sadržaje (ovdje je locirana čak i tvornica, Jedinstvo, u čijim je prostorijama danas smješten klub Močvara, sada Pogon Jedinstvo), ukazuje na nedostatak jasne vizije o njezinoj ulozi u kontekstu grada.

S ove strane Ulice Hrvatske bratske zajednice gotovo da i nema trošnih ostataka sela i radničkih naselja koji karakteriziraju gotovo svaki trnjanski kvart; tek se na rubovima kompleksa HRT-a, uz Most slobode može naći pokoji kućerak. Međutim, na jugoistoku dolazimo do najnerazvijenijeg dijela četvrti, poznatog kao Staro Trnje. Upravo je nevjerojatno u kojoj je mjeri u ovom kvartu, u najizoliranijem dijelu Trnja, uspješno očuvan taj duh periferije. To ne bi bilo čudno da je doista još uvijek riječ o rubu grada, no Staro Trnje danas je sa svih strana okruženo modernim dijelovima grada – odmah preko rijeke nalazi se Novi Zagreb, a čak i na istočnoj strani, u Savici, izgrađeno je tijekom sedamdesetih i osamdesetih godina nekoliko stambenih naselja, s planiranjem i arhitekturom tipičnijima za Novi Zagreb nego za Trnje.

O tome što bi se trebalo napraviti sa Starim Trnjem postoje oprečna mišljenja. Na području kvarta djeluju dvije udruge, “Staro Trnje uređuje prostor” (Stup) i “Most”. Jedan im je cilj zajednički, a to je što hitnije donošenje Urbanističkog plana uređenja Starog Trnja, no mišljenja im se razilaze oko važnih pitanja. Dok se članovi Stupa zalažu za uređenje kvarta, što bi obuhvatilo obnovu prometnice, izgradnju obrazovnih ustanova i slično, Most je

— POKUŠAJ STVARANJA NOVOG GRADSKOG CENTRA NA DANAŠNJEM TRGU STJEPANA RADIĆA KROZ NIZ URBANISTIČKIH NATJEČAJA PROVOĐENIH I 1990-IH, ZAUSTAVILA JE NEPREDVIDLJIVA POLITIČKA LOGIKA —

za radikalnije preuređenje kvarta. Povjesničarka umjetnosti Snješka Knežević zalaže se za očuvanje Starog Trnja (dok smatra da bi njegovi ostaci s druge strane Mosta Slobode trebali biti porušeni). “Najgore je što ti ljudi godinama žive u provizoriju“, kaže Snješka Knežević, iako priznaje da mnogi Trnjani za svoja trošna imanja jednostavno traže preveliku naknadu.

Daljnji razvoj ove četvrti nije moguć bez donošenja urbanističkog plana uređenja, a već dva plana su odbijena. Trenutno je i treći u izradi, ali je upitno hoće li i taj plan proći zbog velikog razilaženja stanara oko smjera u kojemu bi razvoj njihove četvrti trebao poći. “Napravili smo skicu plana i održali sastanak na kojemu je ta skica predstavljena članovima Mjesnog odbora. Uskoro će biti pokrenuta *prethodna rasprava*, računamo da će prema rezultatima te rasprave biti izraden nacrt prijedloga plana“, kaže Ivica Fanjek, pročelnik Gradskog zavoda za prostorno uređenje. Hoće li taj plan konačno uspjeti pomiriti interese svih stanara, ostaje nam vidjeti.

NEDOVRŠENI GRAD Što se zapravo dogodilo? Zašto projekt izgradnje Trnja kao moderne visokourbanizirane četvrti nikad nije dovršen? Snješka Knežević kako glavnu prepreku razvoju Trnja navodi željeznički kompleks izgrađen na južnom rubu Donjeg grada, koji još i danas ostavlja tek nekoliko adekvatnih prolaza na potezu između Savske i Držićeve. Knežević se vraća na skicu generalne osnove iz 1907. godine koju je kreirao Milan Lenuci, tadašnji predstojnik Gradskog građevnog ureda. Njegov plan predlagao je pretvaranje Glavnog i Zapadnog kolodvora u terminale, dok bi njihove pruge zaobilazile grad u širokom luku. Njihovo je pak sjecište, to jest delta na Savskoj cesti koja danas obrubljuje Studentski centar, trebalo biti smješteno južno od Save, gdje tada urbanizacija još nije bila predviđena. Ovo dalekovidno rješenje na kraju je odbačeno u korist tada povoljnijeg i pogodnijeg za mađarsku vlast, to jest onog rješenja koji Zagreb žulja do današnjeg dana.

Unatoč činjenici da pruga doista ostavlja malo mogućnosti za prolaz između Donjeg grada i Trnja, pitanje je koliko je ona doista spriječila dovršavanje Trnja. Rupnik smatra da je pruga više problem estetske prirode, dok se njezini negativni utjecaji na promet često prenaplaćavaju. Osim toga, dodaje, s eventualnim rušenjem pruge pojavit će se spekulacije koje će upropastiti taj prostor, a razlog

zbog kojeg se mogućnost rušenja pruge i spominje jesu upravo interesi određenih investitora koje zanimaju te parcele. “Postoji šansa da bi taj razvoj objekata na tom mjestu mogao proizvesti novu barijeru. Pruga će biti veći problem kad je maknu, jer onda će stvoriti veliku rupu u gradu koja će stvoriti nove probleme“, dodaje.

Umjesto pruge, faktor koji je presudnije odredio razvoj Trnja mogao bi biti naglasak koji su gradske vlasti stavljale na prostorno širenje nauštrb razvoja u definiranim gabaritima. Prvenstveno se tu misli na prostore južno od Save, čiji je razvoj određen preseljenjem Zagrebačkog velesajma s mjesta današnjeg SC-a, sredinom pedesetih godina. S Velesajmom južna obala Save dobiva čitavu infrastrukturu – plin, vodu, struju i prometnice, čime su stvoreni uvjeti da se ondje gradi jedno potpuno novo naselje, Novi Zagreb. Osim izgradnje novog Velesajma, važan potez Holjevčeve administracije bilo je i osnivanje Zajedničkog stambenog fonda 1957. godine, što je gradu omogućilo financiranje izgradnje stambenih zgrada. “To je bila prva mogućnost da se u jugoslavenskom socijalizmu mogu graditi stambene zgrade. Prije toga, osim u Beogradu, nije postojao neki zajednički fond, već je svaka tvrtka (Rade Končar, Exportdrvo, i druge) imala svoja novčana sredstva i oni su po Vukovarskoj gradili stambene zgrade za sebe“, objašnjava Rupnik.

Dakle, iza odluke o prelasku Save i stavljanja Trnja u drugi plan stoje razlozi političke i ekonomske prirode. U vrijeme kada se projekt urbanizacije Trnja počeo realizirati, taj dio grada nije bio brisani prostor, neizgrađena ravnicina kao što je to bilo područje koje će kasnije postati Novi Zagreb, već su ondje postojala naselja. Tihomir Jukić objašnjava kako je grad, ne bi li riješio prenapućenost, od 1919. godine pa nadalje donio niz odredbi kojima je kuće izgrađene nakon Prvog svjetskog rata oslobodio plaćanja nameta. Time se pojačala neplanska i divlja izgradnja, između ostalog i na području Trnja. “S obzirom na tadašnje socijalne prilike i veliki val doseljavanja, općina je donekle tolerirala divlju izgradnju, iako se već i tada smatralo da će ona jednog dana biti velika prepreka širenju grada“ (Jukić). Problem je postao još izraženiji nakon Drugog svjetskog rata, kada je deagrarizacija i pojačana industrijalizacija dovela do još većeg pritoka stanovništva u grad. Trnje osim toga nije imalo svu potrebnu infrastrukturu, koju je područje južno od Save dobilo izgradnjom Zagrebačkog velesajma.

TRANZICIJSKA PRIČA “Jedna politička odluka je bila da se taj novi dio grada gradi na slobodnom terenu. Iako su postojali svi planovi, došlo je do toga da je Trnje privremeno stavljeno u drugi plan da bi se krenulo s društvenom usmjerenom izgradnjom u novom dijelu grada“, zaključuje Jukić. Iako je bila riječ o perifernom i nereguliranom dijelu grada, Trnje je imalo neki organski sklad i poredak, svoje centre, prirodna i nenametnuta okupljališta ljudi poput Trnjanske ceste, i tako dalje. Dakle, u vremenu između odluke o urbanizaciji Trnja i stvarnog provođenja te odluke – a riječ je o procesu koji do danas nije dovršen – Trnje i njegovi žitelji nisu mirovali. U međuvremenu se “dogodio” grad, ili, bolje reći naselje. I to naselje sa svojom strukturom, svojim pravilima, svojom kulturom, koje je kao takvo bilo teško, ili čak nemoguće jednostavno zabetonirati i prekriti nekim sasvim novim gradom. Zbog toga ga je bilo mnogo jednostavnije i financijski isplativije jednostavno preskočiti, i prijeći Savu. Politici nerazboritog širenja grada na kraj se stalo tek početkom osamdesetih godina revizijom GUP-a iz 1971., i donošenjem novoga 1986. godine. Umjesto do tada forsirane ekspanzije, odlučilo se stati na loptu – rekonstruirati i sanirati grad u njegovom tadašnjem opsegu, a naglasak je stavljen na homocentričnost te kvalitativnu stranu urbanizma umjesto kvantitativnih. Međutim, s padom socijalizma i Domovinskim ratom urbanizam je pao u drugi plan, u korist brzih i jeftinih rješenja gorućih problema (među kojima je bio i novi porast stanovništva uzrokovan velikim priljevom izbjeglica).

Planiranje je stavljeno na čekanje tijekom turbulentnih devedesetih, a u međuvremenu je prošlo mnogo vremena – prvi postsocijalistički GUP donesen je tek 2003. godine. Grad se sada konačno odlučio razviti unutar svojih granica, a novi GUP uveo je podjelu na visoko konsolidirana, konsolidirana, i nekonsolidirana područja, kako bi se brzina razvoja i izgradnje prilagodila različitim prilikama na terenu. U pogledu Trnja, GUP-om je između ostalog predviđeno konačno probijanje treće osi istok-zapad, “ispravljanje” ulice Kruge koja bi tako postala južni produžetak Strojarske te spajanje Sveučilišne aleje s Prisavljem. Danas, osam godina poslije, ništa od toga nije provedeno. ■

(NE)OSTRAŠĆENA POVIJEST 20. STOLJEĆA

IZLOŽBA 200 UMJETNIČKIH DJELA AUTORA I GRUPE POPUT AUTOPSIJE, GRUPE TOK I BEOGRADSKIH NADREALISTA, ČASOPISA Devetsil, MA, Rok, Testa di Ferro, Zenit, IZVORNA IZDANJA Futurističkih Manifesta, FILMOVI MARJANA CIGLIČA, NAŠKA KRIŽNARA, MIHOVILA PANSINIJA I VLADIMIRA PETEKA, Japanski dizajn tridesetih godina, VIDEO INTERVJUI S UMJETNICIMA POPUT JAROSŁAWA KOZŁOWSKOG I MARKA POGAČNIKA TE DOKUMENTARNI MATERIJALI O BRODU GALEB

PRIPREMILA: SILVA KALČIĆ

Najava izložbe *Područje zastoja: aktivistička umjetnost iz Kolekcije Marinko Sudac*, Brod Galeb, Rijeka, od 4. do 19. lipnja 2011.

Branko Franceschi, kustos izložbe *Područje zastoja* i ravnatelj Instituta za avangardu koji je, u suradnji s Gradom Rijekom, organizator izložbe, u tekstu koji prati izložbu navodi kako je povijest broda Galeb fascinantna priča o 20. stoljeću, o njegovoj vjeri u snagu i ljepotu stroja i industrije, o heroizmu posada bez obzira na zastave pod kojima plove i bore se, o ideologijama koje se izmjenjuju u jednom te istome fizičkom okviru, o ratnom brodu koji se premeće u Brod mira, o viziji alternativnoga svjetskog poretka, o neprekidnom slijedu novih početaka, o glamuru socijalizma, o vodi. Specifični rakursi ove priče rasvijetljeni su tekstovima koji prate izložbu, Tvrtka Jakovine o krstarenju Galeba morima svjetske politike i Fede Vukića o evoluciji njegovoga simboličkog značenja.

Izložba *Područje zastoja* bavi se dekonstrukcijom nedodirljivog, mitskog broda Galeb čije palube i salone, uz Maršala Tita i vrh socijalističke države i vojne vlasti, nastanjuju duhovi svjetskih državnika poput etiopskog cara Hailea Selassiea I., do međunarodnih filmskih zvijezda Richarda Bartona, Elizabeth Taylor, Sofie Loren i Kirka Douglasa. Istovremeno, izložba nudi model za novu društvenu konstrukciju broda Galeb danas i, ujedno, novu paradigmu kako povijesne pozornice koje smo naslijedili možemo iskoristiti kao prostor i platformu neostrašćenog sagledavanja naše povijesti u 20. stoljeću. Materijal izložbe preuzet je iz Kolekcije Marinko Sudac, brzo rastućeg te danas regionalno i šire najvećeg fundusa povijesnih avangardnih, neoavangardnih i postavangardnih pokreta i umjetnosti, u vremenu od 1909. do 1989. godine.

ČETIRI GODINE POD MOREM

Možda najsnažniji, a svakako najdramatičniji segment Kolekcije je aktivistička umjetnost čija je selekcija taktički određena za predstavljanje na brodu Galeb. Povijesno, ova je umjetnička produkcija nastala u otporu prema svemu što brod Galeb simbolizira, a što je utemeljeno na totalitarnim sustavima suprotnih i povijesno suprotstavljenih predznaka u kojima je brod izgrađen i u kojima je proveo svoj radni vijek. U ovakvome semiotičkom srazu brod Galeb prerasta puki fizički okvir izložbe i postaje njezin aktivni čimbenik. Njegov kontekst služi kao pojačivač kontrasta koji izloženom povijesnome

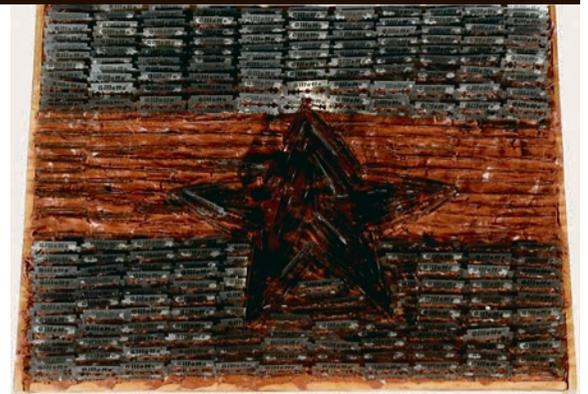
materijalu pri prezentaciji i recepciji vraća izravnost i energiju, a njegovu dramu, u nastojanju organizatora da je objasne, čini stvarnom i uvjerljivom. Dodatnu vrijednost u ostvarenju ovog cilja predstavljaju posebno za ovu priliku snimljeni razgovori s umjetnicima koje je stvaralački aktivizam doveo u sukob s državnim i upravnim strukturama. Ova komplementarnost povijesnih slojeva materijala izložbe s prostorom izlaganja, u današnjici je zamijenjena njihovom sličnosti po potisnutosti i marginalizaciji, odnosno paralelnosti njihovoga ponovnog otkrivanja. Izložba je manifestacija snažnog porasta zanimanja za oba fenomena koji se napokon iz sfere privatne inicijative prelio u sferu zanimanja javnih institucija i uprave. Razlog ove promjene stava jednim dijelom počiva i u činjenici da za kulturne i političke fenomene naše recentne prošlosti već izvjesno vrijeme postoji pojačano međunarodno zanimanje čiji je refleks potaknuo uključivanje postojećih privatnih inicijativa za integraciju ovoga kulturnog nasljedstva u nacionalne i lokalne strategije kulturnog života, razvoja i ekonomije. Naslov izložbe ne samo da ima ambiciju pokazati oformljenu svijest o postojanju zastoja u objektivnom sagledavanju i vrednovanju kulturološkog nasljedstva 20. stoljeća nego ujedno želi označiti i njegov kraj.

Prema Tvrtku Jakovini, *Galeb*, brzi dizel motorni brod, pogonjen s dva Fiatova stroja, naručila je genovska kompanija *Regia Azienda Monopoli Banane (RAMB)* 1938. godine. Vrlo brzo talijanska vojska pretvorila ga je u brod za prijevoz mesa u Libiju. U Bengaziju 1941. pogodio ga je u provu torpedo britanske podmornice. Nakon što je kapetan teret rasporedio potpalubljem, ploviti je ipak mogao, s krmom prema naprijed, do Sicilije, a odatle je otegljen do brodogradilišta San Marco u Trstu. U Trstu je dočekao kapitulaciju Italije, a Nijemci su ga pretvorili u minopolagač, i preimenovali u *Kiebitz*. Potom je, u studenom 1944., brod potopila saveznička avijacija. Nestao je u moru pred Rijekom, nakon što je uspio položiti tisuće mina u Kvarnerski zaljev. Splitski "Brodospas" je 1948. izvukao brod. U pulskom "Uljaniku" je remontiran: svi su dijelovi i uređaji rastavljeni, kuhani u slatkoj vodi da se očisti sol i talozi. Unatoč havarijama, motori nikada nisu izdali. Brod je ponovo postao minopolagač, u pograničnoj zoni, koji je mogao položiti 400 mina tijekom jedne noći.

SREBRNI NOŽEVI S GRBOM JUGOSLAVIJE

Nekoliko godina kasnije brod je pregrađen u školski, a zapravo je bio Titova jahta. Vrhovni je komandant prvi puta na palubu kročio 10. rujna 1952. Još 1963. kapetan Mate Jerković predložio je da se Titu izgradi bazen, ali je on to odbio. Posebne su bile tek kabine Maršala, od ptičjeg javora i Jovanke Broz, od bijelog javora. Tijekom Pete konferencije Pokreta nesvrstanih u Šri Lanki, na brodu je organiziran veliki prijem za sve državnike prisutne u Colombu. Bio je to i poseban trenutak za Jovanku Broz. Kako je ostarijelog Tita trebalo čuvati od vlage i vrućine, prva je dama na palubi dočekivali državničke, vodila ih do velikog, klimatiziranog salona, gdje je bio Tito. Isto je činila u odlasku. Ugostiti tolike strance nije uvijek bilo jednostavno. Ne samo zato što su neki iz pratnje državnika, kako je ispričao oficir sigurnosti Aleksandar Milošević, kao suvenir ponijeli srebrne noževe i vilice s jugoslavenskim državnim grbom, već i zbog opasnosti da se nekom servira ono što ne jede. Primjerice, jednom je prilikom panika nastala kada se shvatilo da vođa Palestinske oslobodilačke organizacije Jaser Arafat dolazi na brod. Naranče u hladnjacima bile su Jaffa, izraelske, pa je kapetan broda zapovjedio dvojica mornara da s cijele pošiljke tijekom noći izbrišu nepoćudna slova. Važno je zaključiti da je brod kao utilitarno plovilo porinut 1936. godine u jednom totalitarnom sustavu, a završio svoj radni vijek 1989. godine u drugom totalitarnom sustavu kao reprezentativno plovilo snažnog simboličkog naboja. Gradonačelnik Rijeke Vojko Obersnel u svom tekstu koji prati izložbu priča dalje kako Galeb u brodogradilište "Viktor Lenac" uplovljava krajem devedesetih u namjeri tadašnjeg vlasnika Papanikoala da ga preuredi u luksuznu jahtu za iznajmljivanje, no zbog neplaćanja računa Grku je brod oduzet sudskom ovrhom i kupio ga je Grad Rijeka. Godine 2006. brod Galeb proglašen je nacionalnim kulturnim dobrom pa je do siječnja 2010. godine renoviran do stupnja nužne sanacije svih mogućih propuštanja oplate i paluba broda.

CULTURE JAMMING Prema Fedi Vukiću, desio se naizgled paradoksalni obrat – da se na brodu koji je svojevremeno služio promociji i međunarodnoj identifikaciji jednog ideološkog sustava postavi

– BROD GALEB PRERASTA PUKI FIZIČKI OKVIR IZLOŽBE I POSTAJE NJEZIN AKTIVNI ČIMBENIK –

izložba umjetnosti koja se takvim sustavima suprotstavljala. Postavljanje izložbe avangardne umjetnosti na brodu Galebu po Vukiću je posve radikalni potez koji je i sam po sebi svojevrsni aktivizam. No, svaka politička ideologija započinje svoju društvenu afirmaciju aktivizmom revolucionarnog tipa, nerijetko u koheziji s umjetničkim aktivizmom, i nije samo "ruski umjetnički eksperiment" jedini argument tog tezi.

Aktivizam je svojstven i "mainstream" i "underground" razini kulturnog djelovanja, samo što se politička ideologija vrlo brzo pretvara u dogmu pa odustaje od aktivističkog preispitivanja svega pa i sebe, dok umjetnički aktivizam iscrpljuje svoj smisao upravo u stalnom odustajanju od bilo kakve vrste dogmatizacije. Suvremeni društveni aktivizam bilo koje vrste, a ima ih raznih, od okolinskog preko ekonomskog do bioraznolikog, u velikoj se mjeri komunikacijski zasnovan na koncepciji "culture jamminga", odnosno redefiniranja, redizajna, reinterpretacije i rekonstrukcije postojećih ideoloških sadržaja (bila to politička ili konzumeristička ideologija). Galeb sa svom svojom historijskom semilogijom je ovim projektom – "jammed". Pojam "culture jamminga" posuđen je iz komunikacijske tehnologije, gdje se – obično namjerno – radio signal emitira tako da onemogućuje prijenos poruke jer se pojačava na razinu buke, obično zbog nečiste frekvencije. Ta razina buke izložbom aktivističke umjetnosti podignuta je vrlo visoko, tako da se pojam i sam objekt "Galeb" ukazuju u jednome novom smislu, sa značenjem "referencijskog sistema, odnosno sustava značenja koji zauzima ispražnjeno mjesto predmeta" (Migliorini, 1982.). Ovaj novi Galeb potencijalno je kontejner posve novih značenja, a različitih od onih koja ga povijesno opisuju.

Feda Vukić, nadalje, postavlja pitanje: "Je li neosvijesteni transfer političke u konzumerističku ideologiju moguće reverzibilno uputiti u neki produktivniji i osvješteniji model društvene samoprodukcije?" **E**

10. FESTIVAL EUROPSKE KRATKE PRIČE

10 FESTIVALSKIH GODINA

FEKP 2011: 29. SVIBNJA - 3. LIPNJA, ZAGREB - SPLIT

KATARINA BRAJDIĆ

Festival europske kratke priče ove godine zaokružuje desetu obljetnicu. Kad je 2002. pokrenut, bio je jedan od prvih festivala u Europi posvećen žanru kratke priče. Tijekom 10 festivalskih godina, FEKP je ostao malen i postao velik. Dovoljno malen da zadrži prijateljsko okruženje – pokretač FEKP-a uvijek je bila sinergija gostiju, domaćih pisaca i publike – i istovremeno sve poznatiji i priznatiji.

U brojkama 10 godina FEKP-a izgleda ovako: 100 pisaca, 17 europskih zemalja, 7 hrvatskih gradova domaćina, 17 antologija kratke priče.

Uz ključne sadržajne točke: promocije, razgovore i čuvena večernja zajednička čitanja, ove obljetničke godine tu su i posebni programi, zamišljeni kao propitivanje žanra priče, njezine kratkoće i onoga što u priču može ući, a što iz nje izaći. O čemu govorim kad govorim o kratkoj priči? Što priča dijeli s poezijom, a što s romanom? Što je veličina za priču? Kako od priče napraviti film? Što nas nasmijava, što nas zavodi? Kako pisati na jeziku koji nije

prvi? Kako priča mijenja svijet i postoji li (politička) odgovornost/obveza pisca? Našim best of programom točku na kraju priče zamijenit ćemo upitnicima, a odgovore ćemo tražiti zajedno sa starim prijateljima FEKP-a. Pozvali smo najbolje od najboljih – autore čija su gostovanja i tekstovi obilježili prvo desetljeće festivala: Andrej Blatnik, Julia Franck, Georgi Gospodinov, Arnon Grunberg, Frode Grytten, Etgar Keret, Philip Ó Ceallaigh, Olga Tokarczuk i Willy Uribe. Uz njih, po prvi put na FEKP-u će se pojaviti Petina Gappah, James Kelman, Yiyun Li i Annelies Verbeke. Od domaćih autora pridružit će nam se Boris Dežulović, Zoran Ferić, Maja Hrgović, Senko Karuza, Zoran Malkoč, Miroslav Mićanović, Robert Mlinarec, Tanja Mravak, Jurica Pavičić, Robert Perišić, Zoran Pilić, Edo Popović i Mima Simić.

Za Zarez smo priredili mali foršpan: predgovor Romana Simića Bodrožić, pisca i urednika koji već desetu godinu neumorno vodi FEKP; intervju s Norvežaninom Frodeom Gryttenom i pet priča, najuvjerljivijih pozivnica za 10. FEKP.

THE BEST OF

ILI: NAŠIH DESET GODINA U NESISTEMATIZIRANIM BLJESKOVIMA

ROMAN SIMIĆ BODROŽIĆ

Za to, pretpostavlja se, trebate imati više toga nečega, štogod da se brojalo.

Na primjer, scenu u kojoj Tiziano Scarpa sat vremena potpisuje autograme klicima u školi u Belom Manastiru (a oko njega se tiskaju i oni iz hrvatskih i oni iz srpskih odjeljenja). Ili prizor u kojem Laszlo Krasznahorkai rečenicom-pričom od osam stranica uspješno hipnotizira prepuni zagrebački SC. Ili sekvencu u kojoj u autobusu izmedu Zagreba i Splita jedan po jedan, organizatori i pisci, hodočastimo do sjedala Davida Albaharija i slušamo, pričamo, slušamo.

Moje kolege, prvoborci, sad me već gurkaju, nestrpljivo povlače za rukav, dobacuju, a primjeri i scene izvikuju se s prstima u zraku, kao na nekoj burzi življnoj od zagrebačke – Ingo Schulze!, Olga Tokarczuk!, Daniel Rhodes!, Simon Crump! Petri Tamminen, DBC Pierre! – i ako je stvar samo u destiliranju, čini se da neće biti problema.

Zapravo, u *The Best Of* naših deset godina ulazi kudikamo više od prizora: ulaze tekstovi i ljudi. Najbolji su kad osvajuju u paru. Kao *Isusov sin* i Denis Johnson, recimo. Ili Frode Grytten i *Pjesma košnice*. Olive Kitteridge i Elizabeth Strout, Adam Bodor i *Okrug Sinistra*, C.K. Stead i *Svi posjetitelji na obalu!* – i još puno njih zbog kojih pod rebrima osjećam nevidljive prijateljske laktove, zbog kojih mi bride uši, kako si mogao zaboraviti njega, kako nju!

Ali nisam (nisam). Samo pomišljam: prostora je malo i kako napraviti taj *The Best Of*, tih deset godina na jednoj stranici?

Može li biti bez smijeha (ima li dobro Festivala bez smijeha)? Onog kojim se smiju i koji u nama pronalaze Senko Karuza, Empar Moliner, Etgar Keret, Arnon Grunberg, Susanne Ringell ili Georgi Gospodinov – zajedničkog jezika svih tih nevjerojatnih ljudi i mjesta?

Ili bez publike (zagrebačke, zadarske, riječke, splitske, dubrovačke i osječke)? Bez fešta u Močvari i Bokoksi? Bez koncerata Marija Kovača? Bez Maje i Danijela (dizajn i ilustracije)? Jakova i Martine (fotografija)? Bez fantastičnih volontera? Bez spisateljskih kuhanja na kojima su nas svake godine energijom i delicijama u ekipu umijesili pisci i prijatelji Zoran Ferić, Ivica Pritenjača i Robert Mlinarec?

Bez svih njih? Žamor je utihnulo, laktovi se načas umirili.

Dok smo nedavno, na nimalo svečanom mjestu (u pivnici), udarali završni glanc desetom izdanju FEKP-a, članovi festivalskog odbora uspjeli su se složiti oko svega, osim oko te sitnice: što je kome *The Best Of* festivala koji radimo već deset godina naših života.

Izmedu brojnih privilegija koje kao pisac predgovora imam, s radošću si uzimam "prisvajanje zadnje": Što god da to bilo, ne bi ga bilo bez vas (Ivana i Ivana, Tomislav i Tomislav, Goga i Željka, Marinko, Svetlane i Štef, Karla i Kate, Snježana i Tatjana)!

Volim vas i vidimo se na jedanaestom!

RAZGOVOR: FRODE GRYTEN

MOJE ME PRIČE NE VOLE

S POZNATIM NORVEŠKIM PISCEM O NJEGOVIM KNJIGAMA, ŽANRU KRATKE PRIČE, DOŽIVLJAJIMA NA FEKP-U, NOVOME ROMANU

KATARINA BRAJDIĆ

Svi likovi u vašoj knjizi *Pjesma košnice* žive u istoj zgradi u Oddi, gradu u kojem ste odrasli. Često se o toj knjizi govori kao o romanu, no ne radi li se tu o više priča o raznim ljudima s raznim pripovjedačkim glasovima ili je u biti Odda glavni lik?

— O, zbrke li! Je li to ptica? Je li to avion? Je li to Elvis? Je li to James Brown? Imali samo tu kratku raspravu, ja i moj izdavač, kada je knjiga trebala izaći, hoćemo li je proglasiti romanom ili zbirkom kratkih priča? Moj je izdavač taman bio pročitao *Život: priručnik za korisnike* Georgesa Pereca i to ga je uvjerilo: To je ptica! Može letjeti! Iskreno, nije mi to bitno, priče su tu, pročitajte ih, uživajte u njima, volite ih, mrzite ih. Meni je grad glavna stvar u pričama, portret malog grada, industrijskoga gradića na zapadnoj obali Norveške, grada po mom ukusu, mog rodnog grada. Možda je i knjiga neka vrsta autoportreta, možda su sobe u zgradi dijelovi mog uma, prilike u životu, mom životu, ne znam. Bilo mi je strašno zabavno pisati tu knjigu, otvorio sam vrata u svom umu i izletjele su sve te priče. Fijuu!

SLIKE I PRIČE

Vaša najnovija zbirka kratkih priča, *Rom ved havet, rom i byen* (*Sobe pokraj mora, sobe u gradu*), inspirirana je slikama Edwarda Hoppera. Što Vas je to u njegovim djelima najviše inspiriralo za nastanak tih priča?

— Ideja da pokušam napisati zbirku priča prema slikama Edwarda Hoppera pratila me mnogo godina. No morao sam čekati, jer sam prvo želio postati bolji pisac, dostići Hopperovu razinu, a isto tako želio sam biti sredovječan, tužan i zbunjen, kao akteri Hopperovih slika. Sve u svemu, morao sam postati dobar, sredovječni i zbunjeni pisac da bih mogao napisati prokletu zbirku! Tako da me dugo mučilo hoće li mi netko ukrasti ideju. Ne bi bilo ni upola tako zabavno da je neki uvaženi švedski pisac već učinio to isto, napisao zbirku kratkih priča prema djelima Edvarda Muncha. No nitko se nije sjetio tako nečega pa sam to morao ja napraviti. Smatram da je Edward Hopper na neki način slikao kratke priče. Kada gledate njegove slike, ugledate na trenutak život, sobu koja je istovremeno poznata i strana, i zapitate se: Što se to dovraga dogodilo ovdje, što će se dovraga dogoditi? Tako da sam počeo to istraživati, mislim da je to moja stvar, pisanje o stvarima koje volim, jednom sam napisao čitavu zbirku služeći se omiljenim pop pjesmama kao inspiracijom, po priča za svaku pjesmu. To je ono što radimo, mi umjetnici nismo neki geniji odsječeni od svijeta, mi moramo komunicirati s drugim umjetnicima, koristiti ih, iskoristiti ih, interpretirati ih, odati im počast, razgovarati s njima, držati ih na životu. Bio sam tužan kada sam dovršio ovu Hopperovu zbirku. Više to neću moći napraviti. Uspio sam. Dugo čekanje se isplatilo.

Koja su distinktivna obilježja žanra kratke priče? O čemu govorimo kad govorimo o kratkoj priči?

— Volim kratke priče. Baš ih volim. One su poput iznenadnog leda na vodi, nastaju noću, nastaju danju. Pokucaju vam na prozor i upitaju: Želiš li da te naučim gledati? Prolaze ulicom, sjede u kasnonoćnom vlaku napuštajući

VOLIM KRATKE PRIČE. BAŠ IH VOLIM. ONE SU POPUT IZNENADNOG LEDA NA VODI, NASTAJU NOĆU, NASTAJU DANJU. POKUCAJU VAM NA PROZOR I UPITAJU: ŽELIŠ LI DA TE NAUČIM GLEDATI?

grad poslije ponoći. Kratke su i slatke, sabrane i jasne. To su kuće, to su sobe, vaš dom, moj dom, dom moga prijatelja. Ulovite neki trenutak, a zatim krećete dalje. To su brodovi u boci. To je zlačani trak u ljetnome zraku. To je moj otac, to je moja majka. Iskradaju se na balkon zbog poljupca. Izlaze iz oceana, silaze s planina. Puše i baš ih je briga. Traju jedan sat, ali ostaju tjednima, godinama čak. Ostaju predugo. Želim da nestanu. Nestanite, vičem. Odjebite. Ostaju sa mnom. Ja ih volim. One mene ne vole. Ništa ne odaju. Uzdišu i govore: Dosta je to, zar ne misliš? Pa moramo biti kratke, zar ne?

TRILOGIJA U NASTANKU

Na Festivalu europske kratke priče već ste gostovali 2004. U kakvom Vam je pamćenju ostao FEKP?

— Ne sjećam se, ne pamtim, nemam nikakvih uspomena. Sve mi je mutno, sve je u velikom oblaku oluja, pića, rijeka alkohola, ludog plesanja u zoru, ludih noći i ranojutarnjeg kupanja u plavome, plavome moru. Ma šalim se. Najdraža mi je uspomena putovanje, ulazak u avion, prelazak tolikih kilometara od Norveške, preko stare Europe, slijetanje u Zagrebu i početak prijateljstva s Romanom i Bekimom, koje nikad prije nisam vidio, s kojima nikad prije nisam pričao, a sjeli smo u kafić i smijali se i raspravljali i razgovarali kao da se znamo sto godina. To je ljepota književnosti i takvih festivala, možete prijeći 3000 kilometara i kada sletite sresti predivne ljude, dobre ljude, mudre ljude, zabavne ljude, ljude s kojima se razumijete. Zbilja se veselim što ću ih sve opet vidjeti.

Što trenutno čitate ili što planirate čitati?

— Hm, čitanje? Znam to. To je kad sjednete, podmetnete jastuk iza leđa, otvorite knjigu i počnete čitati od prve stranice, zar ne? Nisam to radio već jako dugo, posljednje četiri godine pišem nemilice poput pljačkaša banke koji piše svoju autobiografiju, pokušavam završiti roman, u biti trilogiju, tri priče o troje ljudi u tri desetljeća u Norveškoj, tako da baš nemam ni vremena ni strpljenja za čitanje. Ovih dana sam lud, pokušavam dokrajčiti to čudovište, završiti sa svime, radim dan i noć, jer mora biti gotovo prije nego što u ponedjeljak 30. svibnja u 6 ujutro krenem za Hrvatsku. Kad sve to prode, kad se vratim iz Hrvatske, pročitat ću sve što je ikad napisano, svaku riječ, obećajem. Svaku riječ (čak i one napisane na hrvatskom).

S engleskoga prevela Željka Gorički.

foto: Mans Jorgen Brun

TO JE LJEPOTA KNJIŽEVNOSTI I TAKVIH FESTIVALA, MOŽETE PRIJEĆI 3000 KILOMETARA I KADA SLETITE SRESTI PREDIVNE LJUDE, DOBRE LJUDE, MUDRE LJUDE, ZABAVNE LJUDE, LJUDE S KOJIMA SE RAZUMIJETE

FRODE GRYTEN (Norveška) rođen je 1960. u Bergenu, a odrastao je u Oddi, industrijskom gradiću na zapadnoj obali Norveške. Dulje vremena radio je kao novinar, a na književnoj se sceni pojavio 1983. knjigom pjesama *Start*. Velik uspjeh u Norveškoj i status pisca omiljenog među piscima u Hrvatskoj stječe romanom (ili zbirkom isprepletenih priča) *Pjesma košnice* (1999), te crnim socijalnim trilerom *Medvjed koji teče* (2005). Autor je knjiga za djecu, putopisa i filmskih scenarija, a kazališni komad nastao prema *Pjesmi košnice* jedna je od najuspješnijih predstava ikada izvedenih u Norveškoj. Djela su mu prevedena na više svjetskih jezika.

FANTAZIJE DRUGIH LJUDI

POPULARNI NIZOZEMSKO-AMERIČKI PISAC O IZBJEGAVANJU RUTINE NA MALO NEOBIČNIJI NAČIN

ARNON GRUNBERG

Gostima, kojih nema mnogo, Mateo kaže da je njegov stan *pied-à-terre*, da zapravo živi u Milanu i da je u gradu samo radi znanstvenog istraživanja. Uzme li se u obzir da je stan *pied-à-terre*, sasvim je pristojan. Ima štakora, ali nitko ih ne vidi. Navečer, kad je sve tiho, Mateo ih čuje kako glodu. To da.

Mateo radi za znanstveni časopis *Nature Methods*; četiri dana u tjednu za taj časopis obavlja administrativne poslove: sve je počelo kao studentski poslić, a onda se nastavilo i kad je prestao studirati. Gledao je kako urednici dolaze i odlaze, uključujući i glavnog. Kad je navršio 27 godina, Mateo je ljudima kazao da će se baviti znanstvenim istraživanjima. Diplomirao je biologiju, oženio se, više radi dozvole boravka nego iz ljubavi, razveo se nakon osamnaest mjeseci, a jedna dama iz odjela za ljudske resurse časopisa *Nature Methods* kazala je da je jako zadovoljna njegovim radom. Mogao je ostati koliko god želi. Naravno, ne kao urednik, ali i to će se promijeniti. Mateo je imao talijanski naglasak, neosporan šarm i moć uvjeravanja.

Svijet mu je bio otvoren, jedino što je još morao kročiti u njega.

U međuvremenu je navršio 38 godina, ljudima govori da je evolucijski biolog i da se bavi znanstvenim istraživanjima.

Više ne vidi nekadašnje prijatelje. Moglo bi se navesti mnogo razloga tome, ali najvažniji je razlog što oni znaju da se Mateo ne bavi znanstvenim istraživanjima. Ako i istražuje, onda je to "administrativno istraživanje".

Čim počne istraživati znanstveno, nazvat će svoje stare prijatelje. Adresar s brojevima telefona spreman je na radnom stolu u njegovu malenom stanu. Već zna što će im reći.

Dvapat tjedno, utorkom poslijepodne i petkom ujutro, vidi jednu ženu. Zove se Shawna.

U njegovu šarmu više nema iste mladenačke crte kao nekad, ali podosta mu je toga ostalo. Shawnu je pronašao na internetu, na portalu Craigslist, u kategoriji "povremeni susreti" – ima tome dvije godine. Nije želio ozbiljnu vezu. Kad se konačno bude bavio znanstvenim radom, zasnovat će obitelj. Zasad sve treba ostati na razini "povremenih susreta".

Jednom je cijelu večer opčinjeno čitao oglase. Zapravo je to bilo znanstveno istraživanje. Proučavao je fantazije drugih ljudi. No, sve je ostalo samo na proučavanju. Sve do tjedan dana poslije, kad je nastavio sa znanstvenim istraživanjem o fantazijama drugih ljudi i javio se na jedan oglas. Odgovora nije bilo.

Nekoliko dana poslije, nakon večere, nastavio je istraživati i ponovno se javio na oglas. Opet nije bilo odgovora.

Zapravo je planirao odustati od tog istraživanja, sve dok se jedne subote navečer nije javio na četrdeset oglasa istodobno. Preplavila ga je akutna požuda, ili je to možda bilo nadahnuće, koje ne zaobilazi ni znanstvenike. Na kratak odgovor zaljepio je svoju fotografiju. Bila je stara pet godina, ali još uvijek aktualna, smatrao je.

Neke oglašivačice su napisale: "Bez fotografija spolnih organa, molim. Želim ti vidjeti lice."

Matteova fotografija posve je odgovarala toj zamolbi.

Reagirale su tri oglašivačice. Jedna od njih bila je Shawna.

Dogovorili su se u Starbucksu, nedaleko Matteova stana.

Shawna je bila malena, ali ne i neprivlačna. Matteo je pretpostavljao da je u kasnim ili srednjim dvadesetima.

Imala je dečka, i to se nije smjelo promijeniti jer je on bio odličan, no imala je i fantaziju. A u njoj se nije pojavljivao njezin dečko.

Matteo je smatrao da ne smije zaostajati. Kazao je: "Ja sam oženjen."

"A gdje ti je žena?" upitala je Shawna.

"U Italiji."

"Zašto niste zajedno?"

"Ona tamo radi na fakultetu, a ja se ovdje bavim znanstvenim istraživanjem."

"Ali nadam se da i ti imaš neku fantaziju?" raspitivala se Shawna.

Da, i Matteo ju je imao.

Shawni je to bilo dovoljno. Otišli su u Matteov stan. Srećom, bio je dan. Buka s ulice nadglasala je glodanje štakora.

Vidali su se redovito oko šest tjedana, a onda mu je Shawna rekla da trenutno nema vremena za "povremene susrete". Imala je previše posla.

Matteo je nikad nije pitao čime se bavi. On se, u skladu sa svojim istraživanjem, usredotočio na Shawninu fantaziju.

Njezin nestanak nije shvatio odveć osobno. Bilo mu je žao, ali bilo je i drugih osoba s fantazijama. Ponekad mu se i grad činio kao velik "povremeni susret", a on u njemu kao knjigovoda "povremenih susreta".

Jednog utorka poslijepodne te iste zime primio je Shawnin SMS. "Jesi li od volje?" pisalo je.

Volja; zapravo, Matteo odavno nije bio od volje. U svakom slučaju, ne kao prije. Budući da je, zbog slabog napredovanja svoje karijere, izbjegavao druge ljude, odlučio je biti od volje. Uvijek je mislio da će mu kratkotrajna samoća biti stimulacija za znanstvenu karijeru, ali previše samoće također može dovesti do blokade.

Dogovorili su se u petak navečer, na Matteov slobodni dan. A zatim ponovno u utork poslijepodne, nakon posla.

I tako se to nastavljalo, tjedan za tjednom. Fantazija je postala ritualom, i kako to već s ritualima biva, zapravo je djelovala smirujuće.

Sve dok jednog utorka poslijepodne Shawna, dok je obula cipele, nije rekla: "Možda bismo morali raditi nešto drugo?"

"Nešto drugo?" pitao je Matteo.

Shawna je ustala. "Možda bi jednom mogao doći k meni", kazala je.

Češljala se ispred malena zrcala, dara Matteove majke, koje je visjelo u hodniku.

"I?" pitala je. "Kako ti se čini? S vremena na vrijeme mogli bismo smisliti nešto novo, inače ćemo upasti u rutinu."

To se nije smjelo pretvoriti u rutinu. Fantazija je bila sve i mogla je biti svakakva, ali nikako rutina, stoga je Matteo rekao: "Onda dobro."

Obukla je jaknu. "Subota navečer? Ili imaš nekog drugog posla?"

"Eh", rekao je Mateo, pretvarao se da razmišlja. "Ne", kazao je dok je ispred nje koračao prema vratima. "Ove subote navečer nemam velikih planova."

"Okej", kazala je Shawna. "Onda sad imamo veliki plan. Još ću ti poslati SMS sa svojom adresom."

Matteo je kimnuo.

"A tvoj dečko?" upitao je s rukom na kvaki.

"Subotom navečer kasno dolazi kući. Dodi oko devet. Čekat ću te."

Poljubio ju je na brzinu, zatim je otišao u kuhinju gdje je stavio kuhati vodu za raviole. Jeo je laganu hranu, po mogućnosti svaki dan istu.

U subotu navečer u osam sati – Matteo je mrzio kašnjenje – sjeo je na podzemnu za Brooklyn. Imao je novine,

više kako bi se iza njih skrio, manje kao štivo. Na cedulju je napisao na kojoj postaji mora izaći i kamo krenuti.

Hodao je polako, jer je došao prerano. Nekoliko se puta zaustavio, a kad je stigao do točne adrese, prošetao je još do drugog bloka kuća, sve dok nije bilo pet do devet. Tada je pozvonio.

U zgradi nije bilo dizala. Ni u njegovoj ga nije bilo.

Uspeo se stubištem na šesti kat gdje je Shawna stanovala zajedno sa svojim dečkom.

Vrata su već bila otvorena.

Ispred njih nalazio se otirač s natpisom *welcome*. "Bok", rekao je dok je otirao cipele.

"Udi", rekla je Shawna.

Išla je ispred njega prema kuhinji.

"Što ćeš popiti?" pitala je.

Otvorila je hladnjak i rekla: "Zapravo imam samo pivo."

"Pivo je odlično", odvratio je Matteo.

Natočila je u veliku kriglu do vrha.

Zajedno su otišli u dnevni boravak. Ondje se nalazio kauč, a na zidu je visio veliki plazma televizor. To je bila najveća plazma koju je Matteo ikad vidio.

"Da pogledamo neki film?" pitala je Shawna.

Matteo se učinilo da je to dobra ideja.

Pustila je film. Japanski film. Matteo je ispružio noge na kauču. Bio je umoran, ali nije znao od čega. Bilo kako bilo, jednom će morati započeti sa svojim znanstvenim istraživanjem. Više ga nije mogao odgadati. Jedan mu je kolega rekao: "Ti si ovisan o sranjima."

To je bila usputna, vjerojatno nevina primjedba, ali Matteo je nije mogao zaboraviti.

"Ovo je ipak nekako drukčije, zar ne?" upitala je Shawna. "Već smo bili upali u rutinu."

"Što zapravo radi tvoj dečko?" zanimao se Matteo.

"Kuhar je."

Shawna je Matteu otkopčala hlače.

"Znači da voli kuhati", rekao je Matteo.

"Ne", kazala je Shawna. "Uopće ne voli."

U tom su se trenutku otvorila vrata. Pojavio se visok, mršav mladić s kapom na glavi. U ruci je držao bejzbolsku palicu.

"Sad si mrtav!" viknuo je gledajući u Mattea.

Matteo je ustao i pokušao zakopčati hlače.

Sve je jasno vidio. Svoje znanstveno istraživanje, politiku, svoj život, ali i namještaj i predmete u sobi. Boje su se činile mnogo intenzivnijima.

"Sad si mrtav!" još jednom je viknuo čovjek s bejzbolskom palicom i njome zamahnuo unatrag.

Matteo je stavio ruke na glavu i čekao da ga bejzbolska palica udari po rukama.

U jednome je Shawna svakako imala pravo: ovo nikako nije bila rutina.

S nizozemskoga prevela Gioia-Ana Ulrich.

foto: Jakob Goldstein

ARNON GRUNBERG (Nizozemska/SAD), književnik i novinar, rođen je 1971. godine u Amsterdamu, živi u New Yorku i jedan je od najcitiranijih mladih europskih autora. Nakon što je izbačen iz gimnazije, radio je kao apotekarski pomoćnik, perlač posuđa i izdavač te pisao kazališne komade za jednu amsterdamsku kazališnu skupinu. U dvadesettrećoj godini debitirao je međunarodno hvaljenim romanom *Plavi pone-djeljci* (1994, hrvatsko izdanje 2006). Provokativan i duhovit, ovaj Nizozemac istražuje svoje židovsko naslijeđe, počesto na urnebesanim načinom izokrećući sve naše predodžbe o Židovima, Europi, seksu... Piše priče, romane, eseje, poeziju, drame i kolumne. Arnon Grunberg voli: matrijarhat, podjednako i Stari i Novi Zavjet, vrućinu i jadikovanje o vrućini, osjećaj srama i rokove. Arnon Grunberg ne voli: religiju, stjuardese, antologije, ljubitelje Prousta, pretjerani optimizam.

PRAVDA ZA JEDNOGA

CIJENJENI ŠKOTSKI PRIPOVJEDAČ I ESEJIST, DOBITNIK NAGRADE BOOKER, O NEOBIČNIM SUSRETIMA U DEMONSTRACIJAMA

JAMES KELMAN

V eć su marširali kad sam se napokon probio uzbrdo do mjesta sastanka. Posvuda naokolo sad su se čuli glasovi, i to svakakvi. Tumarao sam ne shvaćajući što bih trebao raditi. Kako oni znaju, a ja ne?

Netko mi je pokušao nešto reći ili mi nešto dati, nisam siguran što od toga. Netko drugi nešto me upitao. Ni tu nisam baš siguran o čemu je bila riječ. Nisam uspio dokučiti što su htjeli znati, čak nisam razumio što su rekli. Jesu li se uopće obratili meni? Čuo sam da netko kaže: Kvrugu, pijan je ko letva.

Ja? Nisam bio pijan, ne ko letva. Jebemti, čovječe, uopće nisam bio pijan. O čemu oni to trkeljaju? Upitao sam ih, ali nisu se obazirali na mene. Već su donijeli zaključak.

Tako to ljudi rade, pogotovo u ovim krajevima. Neka je žena rekla: Idemo ovuda.

Kuda? upitah, ali već je bila otišla, tko god da je bila.

Tipično životno iskustvo. Žene odlaze – mogao bi to biti naslov nekog španjolskog filma. Vjerojatno već i jest.

Sa svih strana prolazili su pokraj mene. Kretali su se brzo. Neki su prilazili tako blizu da sam pomislio da će me povući propuh od prolaska njihovih tijela. Netko je rekao: Vojska je već tamo i čeka nas.

Viknuh: Oprostite, samo malo!

Miči ruku s mene, povikao je neki čovjek.

Oprosti stari, vraški je mračno i sve to smradno smrdljivo sranje; što to smrdi? upita netko drugi, netko promukla glasa. Bio je to prilično dobrodušan glas, a dodao je: Bolje da se maknemo odavde... A zatim me zgrabio za zapešće.

Hej, rekoh, nemoj. A gdje su uopće?

Dolje nizbrdo.

Je li ih mnogo?

Ne znam, prijatelju, netko je rekao da ih je na stotine.

O Isuse Kriste!

Da. A kreću se prema nama! Tada se promukli muškarac nasmiješio. Doista se nasmiješio.

Jeste li rekli prema nama? upitah.

Samo mi se smiješio. Više me nije držao za zapešće, a imao sam onaj čudan osjećaj da će mi nestati pred očima. Htio sam ga zadržati, ne dati mu da ode, ne dati mu da pobjegne, pobjegao je! Kako to da ja ne mogu pobjeći, a on može! Takav sam, o tome sam razmišljao. Isuse, prema nama, kako to?

Umjesto da mi odgovori, brzo je skrenuo pogled prema drugoj osobi koja je marširala s nama, nekoj ženi; ta je imala vrpcu oko čela a nekoliko je pramenova kose padalo preko nje; obrazi su joj bili zamrljani i bilo je krvi. Palcem joj je pokazao na mene, usto vrteći glavom u gesti koja je mene išla, kao da sam netko koga valja izbjegavati. Ali samo sam htio znati zašto marširaju iz onoga smjera. Viknuh: Kako to? Valjda je to pravo pitanje.

Kako to mislite? promrmljala je žena. Ne sviđa mi se kako to kažete.

Ali, kad marširaju iz onoga smjera! rekoh. A zatim sam prestao i slegnuo ramenima. Nije nju briga.

Vidio sam da me gleda još nekoliko ljudi; i oni su bili sumnjičavi. Zatrešao sam glavom prema njima, kao da ih vidim prvi put.

Bilo je grozno. Ali što sam mogao nego nastaviti hodati? Pa sam tako i učinio, da, nastavio sam hodati. Naravno da jesam. Dakle to je bilo to. Mnogo je toga bilo objašnjeno, čak do predvidljivosti. Jedna od onih koji su me promatrali stala je ravno pred me. Još jedna žena. Bilo je mnogo žena, no ipak nisam mogao proći mimo nje bez neke besmislene napomene. Zbog toga sam prestao hodati. Zemlja je dobra, rekoh u sebi premda je moguće da su mi se i usne micale. Zapitah se o sebi. Pravo je iznenađenje da uopće imam imalo samopoštovanja. Upitao sam ženu što nije u redu. Odgovorila je: Nećete daleko stići.

Naravno da hoću.

Ne ovako kako mi idemo. Primila me za zapešća i povukla naprijed.

Koga vraga radite? upitah.

Nasmiješila se. Pozornost su mi privukla njezina ramena. Nije to bilo vrijeme za tjelesnu privlačnost. Imala je divna ramena. U situaciji kad samo što ne zapucaju u tebe iz

automatske puške, u tebe, pozornost ti privlači oblina žene, linija njezinih ramena. Bože, zamalo sam zaplakao.

I nju je nešto rastužilo. Vidio sam to na njoj. Neka misao koju je bila pomislila, nešto u vezi sa mnom. Ali ne seks, nije moglo imati veze sa seksom sa mnom, ne sa mnom, sa spavanjem sa mnom, to nikako. A jebemu. Ne. Nikada. Pokazivala je u istome smjeru kamo je odmarširala gomila. Dobro. To je put naprijed, rekla je, to je pravi marš.

Da, ali to je i način kako napreduje rulja. Želite li da slijedim rulju. Je li elitistički reći takvo što?

Prodorno me promatrala.

Mislite li da jest?

Smatrala me ludim. Mislite, rekoh, vidim da mislite. To je vraški elitistička izjava.

Sad je moj izbjegavala pogled. Samo nastavite hodati ravno, rekla je, i ostanite na začelju.

Propustit ću akciju.

Nije li to ono što želite? Razlika je u tome što ovako barem nećete pogriješiti.

Oh.

Da.

Znači u tome je razlika?

Da.

Upitah: Ali kako vi znate što ja želim?

Ali dok sam to izgovarao gledao sam joj u ramena, i to tako da primijeti. Bilo je gotovo gnusno. Mislim da i jest bilo gnusno.

Zatrešla je glavom. Možda me se sramila.

Nasmiješio sam se. Mislite da me poznajete ali ne poznajete me. Čak i ne znate kad sam sarkastičan.

Okrenula mi je leđa i nastavila hodati. Uspio sam ne poći za njom, ne zazvati je. Postoje trenuci za šalu, to nije bio jedan od njih. Vidio sam da je neki muškarac pljunuo na cestu. To je išlo mene! Pljuvao je zbog mene!

Sranje. Čime sam to zaslužio. Razgovorom sa ženom divnih ramena. Možda mu se to učinilo ponižavajućim, kao da umanjuje vrijednost svima nama. I on se udaljio. A onda je počelo izvikivanje parola:

Pravda za jednoga pravda za sve.

Pogledom sam potražio onu ženu ali ni nje više nije bilo.

Toliko ljudi, iznenađa su počeli izvikivati sve te parole. Parole su bile u redu. Pokušao sam naglas izgovoriti riječi i uspio. Bilo mi je drago zbog toga. Opet sam ih izgovorio. Smijao sam se, ma kako sam ih lijepo izgovorio, jednako dobro kao i svi drugi.

Svi smo marširali. Oružane snage marširaju ali i ljudi. Odmarširali smo preko ruba brežuljka. Teren mi je bio poznat.

Slušao sam parole i prepoznao ih kao poštene. Bile su to dobre riječi, samo što su iz mojih usta zvučale drukčije, zvučale su kao da jesu drukčije, nekako zasebne, postale su riječi koje se može razabrati, a ne dio parole uz koju čovjek

može stupati. Trudio sam se uhvatiti taj drugi ritam, onako kako su svi drugi izgovarali. Pravda za jednoga pravda za sve. Odličan ritam, odlični slogani, ali mogu li ja to? Ili samo oponašam strast tih drugih ljudi? Kao dječak nisam uspijevao uhvatiti ritam – nikad nisam uspijevao uhvatiti ritam. I eto me sad opet, pola sloga poslije, kasnio sam pola sloga, bio sam pola sloga iza svih.

Pravda za jednoga pravda za sve. Nema ništa loše u tome. Brzo sam nastavio dalje, nogu pred nogu. Obuzeo me neobičan osjećaj. Više nisam jasno vidio stvari oko sebe. Ljudi i predmeti postali su mutni, je li to zgrada ili teretni avion? Kvrugu gdje sam je li to gradska ulica ili puteljak u prirodi? Je li to krdo životinja ili što, što je to bilo? Ondje sad par metara dalje netko je – ona, bila je to opet ona, ona žena, jedna od žena, bila je to jedna od žena, koja je od njih ona? Promatrala me. Hej! Mahnuo sam joj, ali nije se obazirala na moje mahanje; i dalje me gledala, a onda nije.

Iza nje bile su stvari. I to kakve stvari! Stvari kojih se nisam mogao ne prestrašiti. Neki su ljudi bili junaci. Ona je žena bila jedna od njih. Očigledno je bila. A i onaj muškarac za kojega se činilo da je s njom. I njega sam vidio. Oboje su bili junaci. Ne bi se moglo reći da nisu. Djela su im bila junačka. Moja nisu. Ma i sama pomisao! nasmiješio sam se. Iza sadašnje gomile nisam uspijevao zapaziti nikoga, ni jedno jedino biće, ni jedno, ne to.

Stvar je bila u smjeru njihova kretanja, nizbrdo, išli su nizbrdo. I svi su izvikivali razne stvari, parole i smijeh, netko, pokušavaju započeti novu parolu, neki ljudi. A sad se već vidjela vojska. Svi su to znali, osjetio se drhtaj i neki su bacili opuške i zgazili ih, a drugi su pak otvorili kutije i izvadili cigarete i navalili na njih upaljačima.

Ako je za muškarce je li za žene! Upitao sam prvu osobu pokraj sebe, sredovječnu ženu u četrdesetima ili možda pedesetima.

Molim?

Je li ovo za muškarce ili je i za žene? Nisam baš za to da i žene budu ovdje.

Ne znam o čemu govorite.

Ali što sve to znači? upitah. Nikad to ne uspijem dokučiti, nikad i nisam mogao.

Što ste rekli? Žena se doimala uzrujanom.

Ne shvaćajte to preozbiljno, rekoh.

Pokraj mene je žurno promaklo nekoliko mladih tipova, ruku otežalih od kamenja. To je definitivno značilo da je vojska blizu, spremala se dogovorena bitka. Tako je i bilo. Povijest nam je to pokazala. Nisu za to bile potrebne demonstracije za demonstracijama i ne povlači to za sobom stvarne promjene u tome kako živimo. Morao sam poći s njima, povikao sam i potrčao naprijed.

S engleskoga prevela Mihaela Velina.

JAMES KELMAN (Škotska) rođen je 1946. u Glasgowu. Autor je osam romana i sedam knjiga priča. Među njegovim su zbirka *Greyhound for Breakfast* (1987), *The Good Times* (1998) i nedavno objavljena knjiga *If It Is Your Life* (2010). Za roman *How Late It Was, How Late* Kelman je osvojio nagradu Booker 1994., a na hrvatskome je djelo objavljeno 2002. Kelman je napisao i romane *A Disaffection* (1989), *Translated Accounts* (2001), *You Have to Be Careful in the Land of the Free* (2004) te *Kieron Smith, Boy* (2008). Godina 2009. i 2011. izabran je među finaliste prestižne nagrade Man Booker. Autor je također brojnih drama za radio i kazalište te eseja.

LOLA

VRLO ČITANA BELGIJSKA PROZAISTICA PRIPOVIJEDA O ČUDNOVATOM PRIJATELJSTVU ŠUTLJIVE DJEVOJKE I BIKA

ANNELIES VERBEKE

Lola je često vozila bicikl i njezine su vožnje trajale sve dulje. Članovi njezine obitelji smatraju da su je na to primorali bračni problemi i nezaposlenost. Ona to još nije uviđala. Samo je vozila bicikl. Imala je vrlo mišićave noge.

Naravno da je putem ponekad razmišljala i o manje ugodnim stvarima. Tako joj se redovito događalo da dugo čeka na sve za čime je čeznula. Jedino rješenje koje je za to mogla smisliti bilo je da manje čezne. Vjerojatno je sve upućivalo na to da se valja ograničiti na samo jednu čežnju. Pokušala je odabrati između dobrog braka i zanimljiva posla, ali i jedno i drugo je u biti smatrala nedovoljno važnim da bi se tomu posve posvetila. Njezin muž ionako će otići, a da radi, ne bi mogla voziti bicikl u najljepše doba dana. Nije voljela umjetnost i nije se bavila nikakvim natjecateljskim sportom. Nisu je zanimali ni novac ni izgled. Možda je upravo zbog toga prvi put u životu počela žestoko čeznuti za srodnom dušom.

Često se zaustavljala pokraj velikog pašnjaka, nedaleko od grada. Voljela je gledati goveda kako pasu, no nije željela dugo razmišljati o pojedinostima njihova procesa preživljavanja. Jednog svježeg proljetnog dana, pokraj bodljikave žice, upoznala je čovjeka. Zvao se Bert i bio je desetak godina stariji od nje.

“Čini se da jako voliš krave”, rekao je Bert.

Slegnula je ramenima i nastavila ukočeno gledati pred sebe. Mislila je da joj stoji dovoljno blizu. Noktom je uklonila malo mahovine s drvenog stupa koji je služio održavanju ograde pod naponom.

“Poznaješ li braću Heck?” upitao je Bert.

Lola je odmahнула glavom. Nije poznavala mnogo ljudi.

“Oni su stvorili goveda Heck. Do današnjeg dana, to je najbolji pokušaj da se kopira tur. Izumro je u srednjem vijeku.”

Činilo se da želi ostaviti dojam na nju. Primijetila je da je ove uvodne rečenice u većoj ili manjoj mjeri naučio. Možda ju je češće vidao kako stoji pokraj pašnjaka.

“Cijele godine mogu biti vani i s njima nema puno brige.”

Lola je osjećala da joj proučava lice.

“Ja sam seljak”, rekao je Bert. “Ove životinje su moje. Zemlja također.”

Lola je kratko kimnula. Neko vrijeme odzvanjalo je samo panično glasanje neke ptice.

“Goveda Heck stvaraju i manje metana”, kazao je Bert. “To je bolje za okoliš.”

“Kako se ovaj zove?” upitala je Lola. Pokazala je na mlada bika koji je ljutito odmahivao glavom tjerajući muhe. To je bilo njezino omiljeno govedo.

Bert je kratko šutio.

“Taj zapravo nema ime. Možeš smisliti neko, ako želiš.”

“Lola”, kazala je Lola.

“Ali to je bik.”

Lola je slegnula ramenima i nastavila zuriti u bika. Bert se nervozno smijao.

“Onda dobro”, rekao je. “Bik se zove Lola. A kako se ti zoveš?”

“Lola”, odvrati Lola.

Bertu se to činilo lako upamtiti.

Lola je imala osjećaj da je Lola razumije. Imao je takav pogled. Često ga je posjećivala. Kad Bert nije bio u blizini, ostajala je dulje i ponekad pričala o sebi i Lucu, svome mužu koji joj je bio kolega i koji ju je zaposlio. Kimnula je i u tišini čekala što će se dogoditi. Nakon tri godine, on se odlučio rasti. Kazao je da više ne može podnijeti njezinu mučaljivost. Kad ju je upitao slaže li se s razvodom, odmahнула je glavom. Nije znala što bi tome mogla dodati.

Sažaljiv pogled ispod dugih trepavica njezina imenjaka-papkara duboko ju je dirnulo. Odmahnulo je glavom. Shvaćala je da ništa ne mora pojašnjavati. Da on zna sve o razvodima braka i o njoj. Dovoljno je bilo pogledati u njegove velike, okrugle oči. Osjećala se bolje nakon svakog posjeta. Bilo je kao da je netko konačno uključio grijanje.

Njezina majka i Luc, koji su se uvijek dirljivo slagali u svemu što se ticalo Lole, tu su mirnoću koja ju je obuzela

interpretirali kao odsutnost. Kad su se, kao i svake srijede navečer u roditeljskoj kući, nagnuli nad krem juhu od šparoga, držali su i Lolu na oku. Potom su izmijenili značajne poglede.

“Vozi li se još onoliko dugo biciklom?” htjela je znati Lolina majka.

“Neprekidno”, odgovorio je Luc. “Vidim je najviše sat na dan.”

“I dalje se misliš rasti?”

“Da”, uzdahnuo je Luc. “Ali ona ni to ne želi.”

“Znaš da si ovdje uvijek dobrodošao.”

“Da, tako mora biti. Nitko ne može skuhati juhu kao ti.”

Majka se prodorno nasmijala. Nakratko su pogledom prošli pokraj Lole i nasmiješili se jedno drugome.

Lola nikad nije sudjelovala u njihovim razgovorima, koji su se stalno ponavljali. Više nije ni slušala. Mislila je na Lolu. Kiša je bubnjala po krovu verande. Vjerojatno je bio u štali.

“Uvijek je bila malo čudna”, rekla je njezina majka. “Ponekad nije govorila danima. Mislili smo da će muškarac to promijeniti, ali nažalost...”

Zatim su prestali razgovarati o tome, jer je Lolin otac sjeo za stol. Katkad bi zaurloao da trebaju držati jezik za zubima. Bili su obzirni, jer je on imao slabo srce.

Ljeto je bilo krasno. Bert je Lolu kratko predstavio svojim novim govedima Heck. Telad je bila tvrdoglava i snažna i prisvojila je za sebe dio pašnjaka. Ondje je paslo pet telića. S vremena na vrijeme bacili bi neprijateljski pogled na ostalo blago.

“Divne životinje”, kazao je Bert. “A kako si ti?”

Lola se nasmiješila i raširila ruke kad joj je Lola potrčao u susret. Ponijela je malo celera za njega, kao uvijek. Svojim ga je ljubičastim jezikom smotao i dugo žvakao, dok ga je ona noćtima milovala po njušci.

Ponekad bi se popela preko ograde, kad Berta nije bilo. Tada bi stala pokraj Lole, pa je i on bio u skupini. Od dolaska goveda Heck još se više izolirao. Katkad bi ponijela četku čvrstih čekinja kojom ga je nekoliko minuta četkala po leđima. Redovito je tada zahvalno gledao u nju. Kad su Lola i Lola zajedno divlje trčali naokolo, znalo se dogoditi i da oboje pritom muču. Goveda Heck to je sve više uznemiravalo. Kad je Lola odlazila, Lola ju je pratio sve do ograde. Stajao je ondje sve dok se njegova prijateljica ne bi popela na drugu stranu i nestala iza zavoja. Ponekad bi Lola još mahnula, a Lola bi tada kimnulo glavom.

Kad su prve jesenje kiše poljske putove pretvorile u bazene blata, Luc je konačno napustio Lolu. Njezina majka pomogla mu je oko pakiranja. Ukorila je svoju kći kad je htjela pomoći.

“Pusti to”, rekla je. “Neko vrijeme više nemoj ovamo dolaziti na ručak, jer susjedi stalno tračaju o tvom razvodu. Pričekaj dok se sve ne smiri.”

“Čovjek bi očekivao da će ipak nešto reći sad kad ćemo se vidjeti posljednji put”, kazao je Luc. “Mi smo, konačno, tri i pol godine dijelili i stol i krevet.”

“Da, nije ništa bolje”, rekla je majka.

Kratko su pričekali hoće li Lola štogod reći. Nastavili su pakirati kad je sjela uz prozor. Iz pristojnosti je pričekala da završe. Onda je obula čizme i strpala celer u džep svog kišnog ogrtača boje kakija.

Zbog blata nije mogla do pašnjaka biciklom, što je i očekivala. Ostavila ga je uz silos i zadnji dio puta prešla pješice.

Lola nije došao. Čak ni kad ga je dozvala. Stajao je okrenuvši joj stražnjicu i izgledao je mršavije nego inače. Imala je osjećaj da drhti. Prošli su ju trnci kad se penjala preko ograde i potrčala prema njemu.

Pridigla mu je glavu s obje ruke. U očima mu je vidjela gotovo nezemaljsku tugu. Pregledala ga je panično, ali temeljito. S rukom na ustima, dugo mu je zurila u trbuh. Jasno se vidjelo da mu između stražnjih nogu nešto nedostaje. Bert ga je osakatio. Njezin prijatelj više nije bio jedno od zvijezda zodijskih i zbog toga je strašno patio. Pokušala je volu Loli pogledom objasniti da njoj to uopće nije važno. Okrenuo se posramljeno na drugu stranu i krenuo prema električnoj ogradi. Zatim je glavu naslonio na nju, sve dok ga Lola nekakvom drvenom daskom nije otjerala od tog napona od deset tisuća volti. Oboje su bolno mukali.

Kad je Bert dotrčao do nje, još je jače prstima stisnula dasku i pokušala ga udariti po licu.

“Uznemirivao je moja goveda Heck!” viknuo je.

Kako je Lola mahala daskom, tako je izgubila ravnotežu. Završila je u mokroj travi i ondje ostala ležati. Vidjela je kako je Lola, ponovno slobodan, krenuo prema električnoj ogradi, i shvatila je da nikad ništa više neće biti dobro. Bert je kleknuo uz nju. Ritnula ga je kad joj je pokušao pomoći da ustane.

“Nisam znao da će ti to biti tako grozno”, rekao je. “To je još uvijek lijepa životinja. Volovi rastu mnogo sporije nego bikovi, ali im je meso bolje i ukusnije.”

To nije smio reći. Dan poslije izgorjelo je njegovo imanje i ukraden mu je vol. Nakon što je u posljednji čas umakao vatrenoj stihiji, prvi je put u životu zatražio psihijatrijsku pomoć.

Anonimna dojavljivačica rekla je nešto o volu u vrtu njezine kćeri. Kad je policija pozvonila na Lolina vrata, vrt je bio prazan. Policajci nisu mogli zamisliti da je osumnjičena životinju uspjela skriti u svome stanu. Iako su bili strpljivi i ljubazni, nisu ništa postigli. Lola je šutjela tako dugo dok je nisu ostavili na miru.

S nizozemskoga prevela Gioia-Ana Ulrich. Prijevod ove priče objavljen je uz potporu Flemish Literature Fund (Vlaams Fonds voor de Letteren - www.flemishliterature.be)

ANNELIES VERBEKE (Belgija) rođena je u Belgiji, najhladnijeg dana 1976. godine. Prvi roman *Spavaj!* (2003) preveden je na dvadesetak jezika. Slijede romani *Div* (2006), zbirka kratkih priča *Zelenija trava* (2007) i roman *Spašavajući ribu* (2009). Verbeke voli kratku priču i sudjelovala je u različitim projektima za popularizaciju žanra u Europi. Piše i scenarije, drame i članke za različite novine i časopise. Od 2007. piše kolumnu u nizozemskom listu *NRC Handelsblad*. Njezin je posljednji projekt zbirka novinarsko-literarnih portreta ljudi i mjesta u noćno doba, pod naslovom *Budni* (2010).

STARAC I MORE

JEDAN OD NAJUGLEDNIJIH SUVREMENIH BUGARSKIH PISACA PIŠE O STARCU, ALI NE I O MORU

GEORGI GOSPODINOV

Dužan sam reći, odmah na početku ove priče, da se u u njoj more uopće ne pojavljuje, kao ni riba, duga osamnaest stopa. A povrh svega, nikad nisam baš padao na Hemingwaya. Ne mogu objasniti zašto, ali čini mi se kako bi ovoj priči pristajalo da je ispriповjedi upravo on.

Moram napomenuti da je posve istinita, pa i svježa, iako svi trgovci pričama, čak i preveranti-preprodavači tvrde isto za svoju robu. Pa, da počnemo!

Bio je to starac koji je živio sam u svojoj kući na selu i tako se, već osamdeset četiri dana, inatio da neće prodati tu kuću dok je živ. Njegova kći, koja je živjela u gradu, našla je agenciju, agencija je našla kupce, kupci su bili Englezi, novci su bili dobri, a bilo je i drugih zainteresiranih. Kuća je bila na lijepu mjestu, na uzvisini, s pogledom na planinu i s velikim, prostranim dvorištem. No, sama kuća već se raspadala, bilo joj je potrebno nešto poštenih popravaka, preuređenje krova i zamjena nekih greda. Starac nije imao snage napraviti to sam, niti novca da plati nekom drugom. Jesen je stizala i vlaga je s prvom kišom usplazila po jednom od uglova.

Nema predaje, govorio si je starac. Prodat ću nešto, skucat ću nešto novca i malo ću je utegnuti. Otpravio bi gradonačelnika koji ga je obilazio svaki drugi dan da provjeri nije li inat slomio starca. Nekoliko puta gradonačelnik je doveo i Engleze, ali starac se nije uzbuđivao i lako bi ih otpilio. Strane si trupe doveo, ha, Petriću (tako se zvao gradonačelnik), ali nećete mi utjerati strah u kosti. Reci ti tim ljudima da drugdje potraže kuću, ovdje nemaju što raditi. Gradonačelnik je kazao da ljudi dobro plaćaju i izgovorio svotu koju starac nikad nije vidio u svom životu. Mjesto im se svidjelo, govorio je gradonačelnik, a kuću će srušiti, ionako će se sama urušiti, uzmi novce i idi kćeri dok te još hoće.

Kuća nije moja, govorio je starac, sagradio ju je moj otac i sad ga nemam kako pitati; okrenuo je leđa i nestao u visokoj travi pustog dvorišta.

Nema predaje, ponavljao je i čudio se umu Engleza: napustiti kuće svojih očeva i "zauzeti" tude. Pa, nisu li u toj kući živjeli neki drugi ljudi? Hajde, žive ćeš nekako istjerati, platit ćeš im, živog čovjeka lako se prevari, ali kako ćeš mrtve istjerati odande, ha, pitao se starac.

No, kiša je sve češće padala, vlaga je već osvajala cijeli ugao i sjeverni zid, a novci su se topile. I tada, osamdeset petog dana, starac odlučio prodati što god može od pokućstva, kako bi spasio kuću. Našao je negdje komad kartona, pričvrstio ga na vrata žicom i velikim slovima napisao *Prodaje se*, a ispod, manjim – *televizor*.

Vratio se u kuću i isključio televizor. Moram se privikavati da ga nema, pomislio je.

Ali nitko nije poželio kupiti televizor, ni sutra ni prekosutra. Dobro, reče starac i osvrnu se po sobi, morat ću prodati još nešto. Pogled mu se zaustavio na stolu – za samca je to bio suvišan luksuz. Uzeo je kemijsku i dodao na karton *i čvrst drveni stol s dva stolca*.

Vratio se u kuću i od tog trenutka prestao jesti za stolom. Već ga je oglasio, morao se naviknuti. Sjedio je na krevetu i nabrzinu jeo iz krila što se već našlo. I bez stola je mogao. Nitko ga nije kupio narednih dana. Ljudi su imali stolove. Tada je došao red na krevet. Bio je to star željezni krevet vrlo čvrstih opruga i oslikanih stranica. Starac reče sebi da bi svatko poželio takav krevet. Uzeo je kemijsku i dodao na karton *i željezni krevet s naslikanim labudovima na stranicama*.

Napisao je to i, nakon što je ušao u sobu, krevet za njega više nije postojao, kao ni stol, dva stolca i televizor. Naviknut ću se, pomislio je starac, ionako spavam kao vrapčić. Spustio je madrac na pod, uvio se u kožuh i tako ležao širom otvorenih očiju cijele večeri. Nitko nije kupio krevet s labudovima.

Dobro, reče starac, nećete televizor, nećete stol, nećete krevet... Što hoćete... I odluči oprostiti se od kredenca. Kredenc je bio najvrednija stvar u toj kući, od pune orahovine, rezbaren, vjenčani dar kumova, a u donjem je kutu pisalo *Za uspomenu 1937. godine*. Starac je iz kredenca izvadio sitnice skupljane godinama, krpe i odjeću načete moljcima, tanjure i žlice. Posložio ih je u jedan kut. Na kraju je izvadio smotak odjeće – novu košulju i pulover, unaprijed pripremljene za posljednje oblačenje; takav je bio običaj u njegovu kraju. Izašao je, dugo je brisao nos rupčićem i samo ramena koja su se tresla mogla su odati da plače. Potom je uzeo kemijsku i dodao na karton *i kredenc od orahovine, neka mi Bog prosti*.

Nitko nije htio kredenc od orahovine. Nekoliko dana poslije starac se odlučio na posljednji očajnički pokušaj. Nije imao drugog izbora, niti je imao što drugo ponuditi. Temeljito je očistio peć od pepela, premazao ploču i dimnjak slojem laka, uzeo kemijsku, izašao i na preostalom praznom polju kartona napisao *i peć s dva kubika drva*. Zamislio se malo i dodao u samom dnu vrlo drhtavim rukopisom *drugo nemam*.

Prošao je tako još jedan tjedan. Starac je jeo iz krila, sjedeći na podu, nije uključivao televizor, nije skretao pogled prema kredencu, navečer bi legao na pod, a ujutro sve teže protezao svoje staračko tijelo.

Nije više palio peć.

Uskoro su se u studenom kupci kuće prorijedili, Englezi su se vratili u svoje utvrde, vrijeme je naglo zahladnjelo, a jednog je dana, prolazeći pored starčeve kuće, gradonačelnik pročitao na komadu kartona:

Prodaje se televizor i čvrst drveni stol s dva stolca i željezni krevet s naslikanim labudovima na stranicama i kredenc od orahovine, neka mi Bog prosti, i peć s dva kubika drva, drugo nemam.

I brzo je uletio unutra.

S bugarskoga prevela Ksenija Marković.

foto: Jakob Goldstein

GEORGI GOSPODINOV (Bugarska) jedan je od najčitanijih suvremenih bugarskih pisaca. Iako je književnu karijeru započeo nagrađivanim pjesničkim knjigama, ugled izvan Bugarske Gospodinovu je donijela njegova prva prozna knjiga, *Prirodni roman* (1999, hrvatsko izdanje 2005). Kritičari su ga proglasili najboljim bugarskim romanom devedesetih, a preveden je i u SAD-u, Velikoj Britaniji, Francuskoj, Sloveniji, Makedoniji, Italiji... Gospodinov je koautor i dviju književnih mistifikacija, *Bugarske hrestomatije* (1995) i *Bugarske antologije* (1998), a njegova zbirka priča *I druge priče* (2001) objavljena je na francuskom, češkom i njemačkom jeziku. Autor je i dvaju nagrađenih kazališnih komada, *D.J.* (2005) i *The Apocalypse Comes at 6 p.m.* (2010). Uredio je zbornik *Živio sam socijalizam. 171 osobna priča* (2006), a iste godine objavio je i Inventarnu knjigu socijalizma, katalog predmeta koji su se svakodnevno koristili u Bugarskoj u razdoblju od 1956. do 1989. Zajedno s Nikolom Toromanovim koautor je prvog bugarskog grafičkog romana *The Eternal Fly* (2010).

OTIŠAO NA PECANJE

NAGRAĐIVANI IRSKI PISAC PRIPOVIJEDA O SASTANKU LJUBAVNOGA PARA

PHILIP Ó CEALLAIGH

Izišao je iz utrobe zemlje, iz podzemne željeznice gore na svjetlo. Vani je bilo ružno i pomalo strašno, kao da ludaku zaviriš u glavu. U želji da ostavi dobar dojam, neki je diktator cijelo područje savnio sa zemljom i ponovno ga izgradio, a ubrzo nakon toga stavili su ga pred zid i strijeljali. Bile su to ružne zgrade i ružni automobili, a i većina je ljudi bila ružna. Mladi i zgodni bili su najružniji od svih, jer – baš kao i sâm grad – previše su se trudili biti nešto.

Nije baš žudio ponovno vidjeti sve to, jer čitao je u sobi i nije mu se prestajalo. Čitao je priču o čovjeku koji je otišao na pecanje. Ali nazvala ga je i znao je da bi bila nesretna da ne dode, a nije htio da bude nesretna. Kad je ona bila nesretna, i on se loše osjećao, zato se stalno trudio da je usreći.

Uranio je, pa se naslonio na zid, izvadio knjigu iz džepa i počeo čitati.

Bila je to divna priča. Ništa se posebno nije događalo. Jedini lik bio je muškarac, a otpješačio je u divljinu u potragu za dobrim mjestom za pecanje. Priča je opisivala sve što je činio. Sva mjesta kroz koja je prošao, vrelinu dana, svjetlo kroz granje jela, težinu naprtnjače na njegovim ledima, kako se ulogorio te samo pecanje.

Priču je divnom činilo zadovoljstvo koje je čovjek osjećao, senzualno uživanje u svakoj stvari koju je vidio i učinio. A njegovo je zadovoljstvo bilo tim veće i osjeti tim snažniji što je bio posve sam.

To je bilo ono nešto. Taj piščev osjećaj za ljepotu. U riječima koje je odabrao, u njegovoj nakani da promatra svijet i priča o njemu bilo je nečega vrlo čistog i samotnjačkog. Ako si pratio riječi i vidio stvari koje je vidio taj muškarac dok je hodao, logorovao i pecao, i sâm si osjetio da je svijet iznova nešto novo, nešto što treba vidjeti, zapaziti i osjetiti.

Dok je čitao naslonjen na zid, posve se zadubio u priču, a istodobno je bio svjestan grada, jer ono što je čitao tjeralo ga je da se kreće i razmišlja brzinom različitom od one kojom se kretao svijet oko njega. Bio je u gradu, ali i u prirodi. No čitanje priče nije bilo bijeg iz grada, zbog nje je grad osjećao još snažnije.

Zazvonio mu je telefon. Nije volio nositi mobitel, ali zamolila ga je da ga uzme. Napraviš plan, a onda mobitel omogućiti da ti ga netko izmijeni. U društvu netko uvijek razgovara telefonom s nekim tko je negdje drugdje. Sad kad je moguće razgovarati sa svima u svakom trenutku, nitko nikad nije posve prisutan ondje gdje jest.

Rekao joj je da još nije ušao u kafić. Dobro, odgovorila je i rekla mu da će se ionako sastati na drugome mjestu. Spremio je knjigu u džep i krenuo prema novome mjestu sastanka. Kad ju je ugledao, mahnuo joj je i nasmiješio se. Dijelom zato što mu je bilo iskreno drago vidjeti je, a dijelom je glumio, malo pretjerujući ne bi li joj izmamio osmijeh. Jer volio je kako bi mu se nasmiješila kad bi mu otvorila vrata, ili kad bi ih on otvorio njoj. Jednom ga je upitala što na njoj najviše voli, ali nije joj htio odgovoriti. Da je rekao da najviše voli taj njezin osmijeh, postala bi ga svjesna i to više ne bi bilo isto.

Hodali su širokom ulicom koja je vodila od postaje podzemne željeznice. I dalje je bila ružna, ali u ovome dijelu nešto manje nego u onome koji su ostavili za sobom. Razgovarali su o tome kamo bi mogli otići i koga bi trebali nazvati, a on je rekao: daj da jednostavno malo hodamo. Otići će nekamo, vjerojatno u neki kafić, gdje će razgovarati s raznim ljudima, a on bi radije otvorio knjigu i pecao s čovjekom koji je napisao riječi što ti otvore oči i navedu te da ponovno vidiš svijet.

Zazvonio joj je mobitel, javila se i započela razgovor. Došli su do zanimljiva mjesta. Zdesna im je bila tramvajska pruga i stara crkva s vrtom. Bilo je to okretište tramvaja. Pruga je zavijala iza crkve i onda nakratko išla ravno, usporo sa širokom ulicom. Na tom su ravnom dijelu tramvaji iskrcavali putnike prije nego što će se okrenuti oko crkve i vratiti se odakle su došli.

Izvadio je knjigu iz džepa i sjeo na nizak zidić ispred crkve te počeo čitati o čovjeku koji baca udicu u veliku rijeku.

Kad je završila razgovor, podigao je pogled i upitao: "A da nekoliko minuta ostanemo sjediti ovdje?"

Zidić je bio malo dalje od ulice. Doimao se kao mirno mjestište za sjedenje. Mogao bi pročitati preostalih nekoliko

stranica. Prolistao ih je da joj pokaže kako mu je malo ostalo.

"Nisi trebao doći", rekla je. "Ako bi radije čitao."

Povrijedio ju je i sad će biti svade. Hoće li biti mala ili velika, još se nije dalo procijeniti. Mogao bi se predomisliti i odustati od čitanja, ali već je bilo prekasno, svejedno bi morao smisliti što reći da popravi štetu, a rečeno bi bilo složeno i povezano sa svim drugim složenim stvarima izgovorenim u drugim svadama. Možda da joj pokuša na najjednostavniji način objasniti da nije mislio ništa loše, možda će ga razumjeti.

"Htio sam te vidjeti", reče. "Ali u podzemnoj sam čitao ovu priču i baš mi je dobra, a onda sam opazio ovaj zidić i pomislio da je to dobro mjesto gdje bih mogao sjesti i čitati nekoliko minuta. Mislio sam da ti ne bi smetalo."

"Nisi trebao osjećati da moraš doći."

Suzdržavao se da ne plane, jer nije ona kriva što ne razumije; zapravo, on će biti kriv ako joj ne pokuša objasniti.

"Bilo je to samo na trenutak", počeo je. "Pomislio sam na priču dok si ti razgovarala mobitelom, a onda sam ugledao ovaj zidić."

"Čitaj ako hoćeš."

"Ma stvarno nije važno", rekao je ustajući i spremajući knjigu u džep. "Možemo još malo šetati. Nije vrijedno svade. Zaista mi više nije do čitanja."

"Ne", reče ona. "Čitaj. Ja ću malo prošetati ondje i zaviriti u par dućana." Pokazala je na pješačku zonu u pokrajnjoj uličici.

Kad se udaljila, izvukao je knjigu iz džepa, sjeo na zidić i otvorio je. Zapitao se je li shvatila da ju je zaista želio vidjeti i da je stvar samo u tome da mu se priča sviđa. Ali sad mu čitanje nekako više nije išlo, jer misli su mu se stalno vraćale na svadu, koja možda nije završena. Ljutilo ga je što se opet morao prepirati, objašnjavati i braniti se. Premda je otišla da bi on mogao čitati, sad kao da je bila između njega i rijeke. Osvrnuo se oko sebe. Malo niže na zidiću sjedila je Ciganka i prodavala sjemenke suncokreta, a na puteljku ispred zidića dva su tankonoga dječaka napucavala probušenu loptu. Bio je to rub ciganske četvrti, stare mreže ulica i obitelji, na mjestu gdje se spajala s arterijskom bujicom glavne ulice, koja je pripadala svima. Pogledao je preko prometnice prema pješačkoj zoni, kamo je otišla ona. Bila je to neuspjela pješačka zona. Ljudi su ondje parkirali aute. Zapravo, samo još jedno parkiralište. Ona bi mogla otići niz tu ulicu, pomislio je, a ja bih mogao ustati i zaputiti se u suprotnom smjeru i to bi bilo to. Zamisliš nešto, a onda se to dogodi. Pa, prekinula je svadu i pustila ga da čita. Još je nekoliko trenutaka razmišljao u tom stilu pa se smirio i uspio opet pronaći put do rijeke. Kad je čovjek zakoračio u rijeku da baci udicu hladna je voda isprva bila šok, a onda je osjetio pritisak struje na nogama, dok su mu stopala pronalazila uporište na šljunčanu dnu. Pecao je u glatkim brzim strujama žive rijeke.

Vratila se baš kad je završio. Bio je zadovoljan što je pecao i sve je opet bilo u redu. Ustao je, obgrlio je i poljubio u lice. Knjigu je vratio u džep. Krenuli su dalje zajedno. Baš kad se spremao zakoračiti i prijeći prugu ispred tramvaja koji se približavao, začuo ju je kako pita:

"Je li to bila nekakva taktika?"

Prešao je prugu, ona nije, i sad je između njih grmio tramvaj, a on je ostao s tom riječju. Namrštio se. Taktika. To je rekla. Na trenutak se zapitao bi li se trebao pretvarati da nije čuo. Tramvaj je prošao i on se brzo vratio do mjesta gdje je stajala.

"Ne", rekao je. "Jednostavno sam htio pročitati priču do kraja, jer tako je dobra."

Zagrlio ju je. Nebo iznad kuća postalo je golemo, a prigušeno je večernje svjetlo počelo bojiti velike razderane oblake na praznu plavetnilu. Bio je to rijedak i lijep prizor. Pokazao joj je. Pomislio je i poželio reći: ne bi li bilo divno biti u platinama, negdje gdje je tiho, s takvim nebom, negdje gdje ti zgrade ne zaklanjaju pola pogleda na nj? Ali zaustavio se, jer zvučalo bi kao da se žali na grad, a ne kao da se divi nebu.

"Zašto ti nije dovoljno samo biti sa mnom?" upitala je. "Kao da nikad nisi zaista ovdje sa mnom. Jednostavno ti nije dovoljno stalo."

Nije gledala nebo. Gledala je sebe.

Nikad nije dovoljno, pomislio je. A sad je neki mali gnjavatorski djelić nje jedini dio koji ima glas. Možda sam ja kriv. Možda je opet stvar u meni.

"Zbogom", rekao joj je.

Okrenuo se i otišao.

Hodao je natrag prema strašnom trgu i prema postaji podzemne željeznice, osjećajući stezanje ispod prsne kosti, u prsima. Kad je već zamalo došao do podzemne, sjetio se da u blizini vozi i tramvajska linija, pa mu je laknulo što ne mora natrag pod zemlju. Na ljetnom je večernjem nebu još bilo dovoljno svjetla, tramvaj će kloparati kroz stare četvrti sve dok ga na kraju ne doveze do njegova stambenog naselja na rubu grada, on će se voziti iznad zemlje i sve će to moći vidjeti.

Ta ga je odluka razveselila pa se zaputio niz ulicu, prema istoku, prema tramvajskoj postaji. Ulica se lagano uzdizala i uživao je hodajući tom blagom strminom. Pritisak tuge u prsima malo je popustio. Počeo je gutati zrak. Usta su mu se automatski otvarala kao da zijeve, ali nije to bilo zijevanje i nijednom nije uspio udahnuti dovoljno zraka da zadovolji pluća. Dogodilo mu se to četiri ili pet puta dok je hodao uzbrdo prema tramvaju i svaki ga je put iznenadilo. Kao da je zaboravio disati, pa sad ponovno uči kako se to radi.

S engleskoga prevela Mihaela Velina.

foto: Martina Kenji

PHILIP Ó CEALLAIGH (Irska) rođen je u okrugu Waterford, a živio je u Velikoj Britaniji, Španjolskoj, Rusiji, SAD-u, Kosovu, Gruziji i Rumunjskoj. Njegova prva zbirka kratkih priča, *Notes from a Turkish Whorehouse* (2006) dobila je nagradu Rooney (za najboljeg irskog pisca mlađeg od 40 godina), nagradu Glen Dimplex (za prvu knjigu objavljenu u Velikoj Britaniji ili Irskoj) i uvrštena je u uži izbor za nagradu za kratku priču Frank O'Connor. Njegova druga knjiga, *The Pleasant Light of Day*, objavljena je 2009. Uredio je antologiju nove kratke proze pod naslovom *Sharp Sticks, Driven Nails* (2010).

FESTIVAL EUROPSKE KRATKE PRIČE, ZAGREB SPLIT, 29. 5. - 3. 6. 2011.

ZAGREB

NEDJELJA, 29. 5.

15:00
Neformalno otvorenje FEKP 2011
Čuvajte se: hrvatski umjetnici kuhaju!
B. Greiner, Z. Ferić, S. Karuza, R. Mlinarec
+
Izložba
Short Images

Mladen Stilinović, Boris Cvjetanović, Vlado Martek, Dalibor Martinis, Goran Trbuljak, Kata Mijatović, Zoran Pavelić, Željko Badurina, Vlasta Žanić, Božena Končić Badurina, Ben Cain, Marko Ercegović, Rino Efendić, Siniša Labrović, Boris Greiner

Ateljei Žitnjak (stara škola Petruševac), Žitnjak 53

19:30
Sve što ste željeli znati o kratkoj priči a usudite se pitati
Priča i smijeh
Arnon Grunberg, Etgar Keret, Robert Perišić
Moderiraju: **R. Simić Bodrožić, R. Page**
Booksa, Martićeva 14 D

PONEDJELJAK, 30. 5.

18:00
Predstavljanje
Olga Tokarczuk
O. Tokarczuk, I. Vidović-Bolt, D. Blažina, Đ. Čilić Škeljo, J. Sychowska-Kavedžija
Tribina Grada Zagreba, Kaptol 27

18:00
Sve što ste željeli znati o kratkoj priči a usudite se pitati
Priča i politika
James Kelman, Boris Dežulović I Willy Uribe
Moderiraju: **S. Husić, R. Page**
Booksa, Martićeva 14 D

18:00
Predstavljanje
Andrej Blatnik: Promijeni me + Pisanje kratke priče (Od prvopisa do tiska)
J. Pogačnik, A. Blatnik, M. Mićanović
Profil Megastore, Bogovićeveva 7

18.30
Predstavljanje
Arnon Grunberg i Annelies Verbeke
Moderira: **H. Verschoor**
Filozofski fakultet, Ivana Lučića 3, A-307

19:00
Predstavljanje
Festival!: Antologija europske kratke priče **Frode Grytten, Zoran Ferić, Olga Tokarczuk**
R. Simić Bodrožić, J. Pogačnik
Profil Megastore, Bogovićeveva 7

20:30
Čitanje
Georgi Gospodinov (Bulgaria); Etgar Keret (Israel); Yiyun Li (USA/China); Zoran Malkoč (Croatia); Philip Ó Ceallaigh (Ireland); Mima Simić (Croatia)
Studentski centar, Polukružna dvorana &TD, Savska 25

NOĆ U MUZEJU
Etgar Keret provodi noću u Muzeju suvremene umjetnosti

UTORAK, 31. 5.

12:00
LAF EVENT
Okrugli stol
Kratka priča: festivali, inicijative, objavljivanje, umrežavanje
Angeles Alonso (Salón Internacional del Libro Africano), Alexandra Buchler (Literature Across Frontiers), Ilke Froyen (Passa Porta), Katia Flouest-Sell (Société européenne des auteurs), Roman Simić Bodrožić (FEKP)
Booksa, Martićeva 14 D

12.00
Razgovor
Škotska kratka priča
James Kelman
J. Kelman, T. Raše
Filozofski fakultet, Ivana Lučića 3, dvorana A-216

16:30
LAF EVENT
Razgovor
Pisac između jezika
Willy Uribe
W. Uribe, G. Matic
Filozofski fakultet, Ivana Lučića 3, Aula Cervantes, A-117

17:45
Sve što ste željeli znati o kratkoj priči a usudite se pitati
Kratko VS dugo: je li veličina bitna?
Andrej Blatnik, Zoran Ferić, Georgi Gospodinov

Moderira: **Tatjana Peruško**
Booksa, Martićeva 14 D

18:00
Predstavljanje
Yiyun Li: Zlatni dečko, smaragdna djevojka
Y. Li, M. Šoljan, M. Kirin
Profil Megastore, Bogovićeveva 7

19:00
Sve što ste željeli znati o kratkoj priči a usudite se pitati
Junaci i antijunaci
Frode Grytten, Edo Popović, Annelies Verbeke

Moderiraju: **Željka Černok, Tomislav Kuzmanović**
Booksa, Martićeva 14 D

19:00
Predstavljanje
Etgar Keret: Iznenađena netko pokuca
E. Keret, R. Simić Bodrožić, R. Perišić
Profil Megastore, Bogovićeveva 7

20:30
Čitanje
Zoran Ferić (Croatia); Julia Franck (Germany); Petina Gappah (Zimbabwe); Senko Karuza (Croatia); James Kelman (Scotland/UK); Olga Tokarczuk (Poland)
Studentski centar, Polukružna dvorana &TD, Savska 25

SPLIT

SRIJEDA, 1. 6.

17:00
Sve što ste željeli znati o kratkoj priči a usudite se pitati
Zavedi me pričom: užitak i eros
Philip Ó Ceallaigh, Julia Franck, Maja Hrgović
Moderiraju: **Željka Černok, Snježana Husić**
Gradska knjižnica, Ulica Slobode 2, Split

18:00
Sve što ste željeli znati o kratkoj priči a usudite se pitati
Priča i film
Etgar Keret I Jurica Pavičić
Moderira: **T. Brlek**
Klub Ghetto, Dosud 10, Split

20:00
Čitanje

Arnon Grunberg (The Netherlands); Yiyun Li (USA/China); Miroslav Mićanović (Croatia); Zoran Pilić (Croatia); Willy Uribe (Spain); Annelies Verbeke (Belgium)

Klub Quasimodo, Gundulićeveva 26, Split

ČETVRTAK, 2. 6.

9:00-18:00 Izlet

20:00
Čitanje
Andrej Blatnik (Slovenia); Julia Franck (Germany); Petina Gappah (Zimbabwe); Frode Grytten (Norway); Senko Karuza (Croatia); Etgar Keret (Israel); Tanja Mravak (Croatia)

23:00
Farewell to Split/Party

Klub Quasimodo, Gundulićeveva 26, Split

ZAGREB

PETAK, 3. 6.

19:00
Sve što ste željeli znati o kratkoj priči a usudite se pitati
„Writers in residence“: otići u svijet, dospjeti u jezik
Yiyun Li
Moderiraju: **T. Brlek, M. Hrgović**

21:00
Party: Zatvaranje FEKP 2011
+ Koncert: Mario Kovač & D'Elvis

Klub Močvara, Trnjanski nasip bb

MODLICA ZA “VELIKANSTVO”

**UZ PREMIJERU PREDSTAVE “MALA DJECA, VELIKI LJUDI”
REDATELJICE RENATE CAROLE GATICE I DRAMATURGINJE
NATALIJE MANOJLOVIĆ, PREMIJERNO IZVEDENU U DJEČJEM
KAZALIŠTU DUBRAVA.**

NATAŠA GOVEDIĆ

Glumci izlaze iz gledališta i zahltijevaju predstavu o revoluciji. U gledalištu su djeca koja iznenađeno podižu obrve ili pitaju roditelje “mama, a što je to revolucija?”. Dobro pitanje. Glumci se prebacuju u teatar sjena i igraju stiliziranu tučnjavu, koja završava krunidbom Kralja Zvonimira. Zvonimir je predstavljen kao prvi hrvatski kralj, očito i revolucionar. *Velikan* izvan svake sumnje, tvrdi predstava. Nije baš jasno kakvu je to socijalnu promjenu uzrokovao te treba li prikazana tučnjava značiti da je revolucionarno djelovanje neka vrsta teritorijalnog nasilja u kojem je važno zgrabiti vlast (“Povijest zna biti gruba”, stoički komentira glumac svoju izvedbu), ali to je tek početak specifične povijesne čitanke redateljice Renate Carole Gatic, naslovljene *Mala djeca, veliki ljudi*, repertoarno udomljene u Dječjem kazalištu Dubrava. U izvedbi Luke Juričića, Deana Krivačića, Tomislava Krstanovića i Igora Kovača, naglasak je na paralelnoj parodiji povijesne o/zbiljnosti i ozbiljne povijesti, ali i na ukidanju nijansi te sabijanju analitičnosti prema vicu, gegu ili naprosto brzinskoj persiflaži. Kako sam provela mnogo “velikih odmora” u Klasičnoj gimnaziji, mogu sa sigurnošću tvrditi da sam često prisustvovala vrlo sličnim izvedbama domaćeg i stranog antipovijesnog akcionizma, u kojem je lekcije o smjeru okretanja repa Jelačićeva konja s obzirom na imperijalizam ili potlačnost Hrvatske uvijek pratila i zamašita količina konjske balege, odigrane iz čiste potrebe za deheroizacijom sablje i jahače čizme. Taj pubertetski zanos, doduše, dugo nisam imala prilike vidjeti na kazališnim daskama.

**PRVACI I JEDNA PRVAKINJA
REVOLUCIONARSTVA** Nakon Zvonimira, u povorci revolucionara slijedi Marin Držić, zaslužan “jer je slijedio i ostvario svoj san” (koji san? onaj o političkom prevratu sigurno nije, kao ni onaj o kazališnoj pedagogiji dubrovačke vlastele), zatim Matija Gubec, Faust Vrančić (kao izumitelj padobrana), Josip Jelačić (čovjek predstavljen kao gola ambicija da jednoga dana postane ban, iako ga učiteljica stalno šalje “van!” iz razreda, dok on sanja o banskim brkovima i o tome da se glavni gradski trg zove po njemu), Marija Jurić Zagorka (žena koja nešto poetično kucka po pisačkoj mašini iza gotičkog prozora), Josip Broz Tito (borac za manje poreze), Franjo Tuđman (borac za još manje poreze), Ivica i Janica Kostelić (njezin san je imati “super dečka” i “jesti puno čokolade, ali da se ne udeblja”); usput i osvojiti pokoje svjestko prvenstvo u skijanju). Ovaj izbor kraljeva, državnika, jednog izumitelja, jednog dramatičara, jedne spisateljice i dva sportaša nekako je u čudnom kontrastu prema biografiji Matije Gupca, koji je očito izabran za predstavu u nekom drugom ključu: ne

kao zaslužni građanin s lentom, nego kao profesionalni revolucionar. I zbilja – opet u teatru sjena, Franjo Taši krasno oblikovanim brabonjcima *kaka od straha* (na oduševljenje mališana u publici) pred sve većim seoskim vilama lokalnog zagorskog Supermana. Nekako je propušteno naglasiti da se, eto, slučajno baš Gubec borio protiv poreza, dok se Tito i Tuđman *tehnički gledano* nisu borili protiv nameta lokalne vlasti, nego protiv dvaju vrlo različitih međunarodnih neprijatelja. Josip Broz, ma koliko to predstava bila nesklona spomenuti, borio se protiv globalno uzanpredovalog fašizma. Baš me zanima zašto dječici nije objašnjen taj pojam. I progoni i pogromi svih građana koji se nisu uklapali u nacionalsocijalistički ideal “čiste rase”. U svakom slučaju, čak će se i aktualni školski udžbenici složiti da je fašizam vrsta političkog nasilja mnogo šireg spektra od prikupljanja poreza od lokalnih seljaka. Franjo Tuđman je, nadalje, još jedan Hrvat čiju revolucionarnost ne možemo vezati za fiskalnu politiku. Tuđman je, naime, bio središnji demijurg Velike Hrvatske Povijesti Povreda i Poniženja, čije su ideologijske preokupacije *nužne samostalnosti* faktički povele Hrvatsku u rat sa susjednim republikama. O “manjim nametima” tu nije bilo ni riječi.

MUHICA U trenutku kad se na pozornici pojavi zvuk zujanja, glumci pljesnu rukama u zraku i zatim slavodobitno objave “Imamo ju!”. Misli se, dakako, na karakterističan Tuđmanov pokret uz koji je proglašeno da *imamo Hrvatsku*, čiju gestualnu i verbalnu retoriku, uz smijeh, prepoznaju odrasli u gledalištu. Pa premda muha donekle ironizira čitavu izvedbu, sam izbor *markiranja hrvatske povijesti* i način na koji su u središte predstave postavljeni političari, a ne umjetnici ili bilo kakvi majstori svog zanata, mnogo govori o tihom pristanku autora predstave na vrlo konzervativno poimanje društvene “veličine”, izmjerene metrom džavničkog, a ne stvaralačkog, etičkog ili intelektualnog postignuća.

Što se djece tiče, njima je izjednačenje Josipa Broza Tita i Franje Tuđmana ponudeno kroz prizor ponavljanja iste scene potraživanja poreza, na koji oba *velikana* reagiraju tekстом “Neću dopustiti da nas gaze”. Glumac se zatim žali da je ta scena već jednom odigrana, dok mu drugi lakonski odgovara “Pa povijest ti se ponavlja”. Ako se ovaj komentar odnosi na tučnjavu s početka komada, u kojoj Zvonimir dolazi na vlast zato što mu se baš sviđa *hrvatska* livadica, a ne neka druga, onda je vječno vraćanje istog unekoliko opravdano. Ali ako se odnosi na to da su Tuđman i Broz zagorski blizanci koje je veoma teško međusobno razlikovati (što možemo zaključiti iz ponavljanja scenografskog i kostimografskog konteksta za oba državnika), tu imamo razloga za logičke prigovore. I to na temu ciljeva,

metoda i posljedica *revolucionarne borbe*.

IDEOLOGIJA Jer ako hrvatska povijest s lakoćom preskače botaničare, liječnice, filozofe, glumice, arhitektere i spisateljice (pisci i izumitelji tek se poetične sličice u međuprizorima ratovanja *Male djece, velikih ljudi*), napredujući prema idealu Janice i Ivce Kostelića, onda ne samo da nitko od nas ne treba sanjati *velike snove*, nego djecu valja upozoriti da se na sve načine klone natjecateljskog historizma! Nećemo se valjda pridružiti toj povorci arogancije, opsesivnog drila i nasilništva?! Predstava iz Dubrave završava pohvalom dječjim snovima. Ali i stvaranjem konteksta prema kojem postoji samo jedna vrsta *djelotvornih* i priznatih snova, a oni su nedvojbeno državnički ili šporski. “Revolucija”, dakle, podrazumijeva da ćeš valjda nekako uspijeti pobijediti ili ubiti one po svemu slične sebi, no postavljene u paralelnu takmičarsku stazicu. Oni koji nisu u stanju *zatući* protivnika, očito nisu vrijedni ni povijesnog pamćenja, a kamoli povijesne razrade individualnih nijansi. Kakve to veze ima s pedagogijom?! I dodatno pitanje: zbog čega autorski tim predstave uopće ima potrebu dramatizirati povijest kao natjecateljsku disciplinu iz “velikanstva”? Što je sa skromnijim, svakodnevnijim vježbanjem izvrsnosti? Mora li postkolonijalna zemljica zbilja toliko inzistirati na nacionalnom ponosu kao paradi *šefova* i *prvaka* ili joj je (barem u kazalištu) zamisliva revolucija koja bi svim nižim razredima domaćih osnovnih škola poklonila paket kvalitetnih slikovnica, s terorističkom napomenom da svatko tko ugasi televizor tijekom pisanja domaće zadaće može dobiti besplatnu predstavu?

FILOZOFIJA SMIJEHA “Revolucija mora biti akcija! Revolucija mora biti ideja! Revolucija mora biti pobuna!”, deklarativno tvrdi predstava iz Dubrave. Ne. Revolucija može biti kontinuitet bilo kakvog nonkonformizma. Može li se onda predstava *Mala djeca, veliki ljudi* braniti smijehom koji generira? Dvije bakice komentiraju opetovane padove “malog Vrančića”, koji je izumio padobrančić. Stalno zaboravljaju kamo su krenule i pitaju se tko je taj mali koji skače s tornja. Ha-ha, evo ga opet. Drugi primjer: glumci ne žele igrati Držića, jer nitko ne želi igrati djevojku. Podcikuju i skakuću pod perikama i suknjama.

**— JER AKO HRVATSKA
POVIJEST S LAKOĆOM
PRESKAČE BOTANIČARE,
LIJEČNICE, FILOZOFE,
GLUMICE, ARHITEKTEKTE
I PJESNIKINJE (PISCI
I IZUMITELJI TEK SE
POETIČNE SLIČICE
U MEĐUPRIZORIMA
RATOVANJA *Male
djece, velikih ljudi*),
NAPREDUJUĆI PREMA
IDEALU JANICE I IVICE
KOSTELIĆA, ONDA NE
SAMO DA NITKO OD NAS
NE TREBA SANJATI *velike
snove*, NEGO DJECU
VALJA UPOZORITI DA SE
NA SVE NAČINE KLONE
NATJECATELJSKOG
HISTORIZMA —**

Ima li u tom smijehu ikakve oštice?

Djeca s kojom sam gledala predstavu ponavljala su njezine gegove. Možda su čak osjetila olakšanje zbog toga što je povijest prikazana u komediografskom ključu. No nisam sigurna jesu li se oslobodila ideologije “velikog postignuća” koje se mjeri *barem* osnivanjem država i svjetskih medalja. Zbog toga je moj dojam da istinska tema ove predstave nikako nije revolucija, već tjeskobno i humorno iskustvo treninga političke poslušnosti nepisanim pravilima koja favoriziraju (povijesno) nasilje i glamuroznu kompetitivnost. Riječima slovenskog filozofa Mladena Dolara, smijeh može funkcionirati kao najotvorenija potvrda ideologije, kao vesela suglasnost s režimom. *Mala djeca, veliki ljudi* čak se ni ne trude sakriti svoje suučesništvo s konzervativnim poimanjem Povijesne Veličine. I zato će sigurno biti popularni, ali ne i pre-vratnički. ▣

MISLIM, DAKLE, GDJE SAM?

U POVODU DECENTRALIZACIJE POLITIČKE CENTRIFUGE ILI ZAGREBAČKOGA IZDANJA FESTIVALA Dopust NA TEMU DECENTRALIZACIJA, POGON JEDINSTVO, ZAGREB, 20. I 21. SVIBANJ 2011.

SUZANA MARJANIĆ

U nemogućnosti ostvarenja vlastite decentralizacije u praćenju programa ovogodišnjega Dopusta na četiri lokaliteta (Split – Akvarij na Bačvicama, MKC i javni gradski prostor), Dubrovnik (Art radionica Lazareti i javni gradski prostor), Rijeka (udruga Drugo more, galerija Molekula i javni gradski prostor) te Zagreb (Pogon Jedinstvo i Galerija SC), u dobrom duhu okušana centralizma – i to jednim dijelom što sam veći dio decentraliziranoga dijela programa bila izvan zemlje, a drugim dijelom i zbog nemogućnosti osobne decentralizacije zbog posla kojega obavljam u centru – imala sam mogućnost praćenja samo zagrebačkoga programa, te ću se stoga u ovome prikazu zadržati samo na tom dvodnevnom programu zagrebačkoga izdanja Dopusta. Odmah se pritom prisjećam izjave Borisa Kadina, voditelja projekta *No(n)shame*, da kad se radi “južnije od raja” (Zagreba) teško se dolazi do neke suvisle prezentacije projekta (usp. *Zarez*, 279, 2010.). Dopustov je program tako performansima, happeninzima, akcijama, projekcijama, prezentacijama, radionicama i tribinama na spomenuta četiri lokaliteta otvarao pitanja kao što je pokušao ponuditi i jednoznačne odgovore na zadanu temu, i to sa završnim događanjem u centru – zagrebačkom Pogonu Jedinstvo koji je dovoljno – što prostorno a što programski – izmješten od zagrebačkoga kulturnoga mainstrea.

BARANJA NAKON DESET GODINA

U zagrebačkoj priči o pokušaju kulturne decentralizacije prvi performans koji smo mogli pogledati u Pogonu Jedinstvo bio je performans *Bus Kneževu – Osijek* u izvedbi Kate Mijatović koji, kako je to pojasnila umjetnica, na posredan način u temu decentralizacije uključuje i regiju Baranje u kojoj je rođena. Rad, naime, čini izvedbena intervencija na video projekciji snimke dijela vožnje kroz Baranju autobusom koji vozi od Kneževa do Osijeka. Na početku projekcije umjetnica izgovara imena sela i naselja kroz koja vozi autobus, a zatim širokom četkom umočenom u vodu polako premazuje donju polovicu video projekcije na zidu; baranjski pejzaž kao da tim “namakanjem” počinje emanirati kolektivno nesvjesno ovih prostora, ono nešto decentralizirano, izmaknuto od razumskoga centra ili kao što je jedan studentski glas na zidu Filozofskoga fakulteta u Zagrebu sjajno ispisao ironijsku parafrazu Descartesove “pogreške” – “Mislím, dakle, gdje sam?”. Umjetnica i inače u svojim performansima, a pogotovo u svojim izvedbama poetike snova, često koristi vodu kao element iz nesvjesnog.

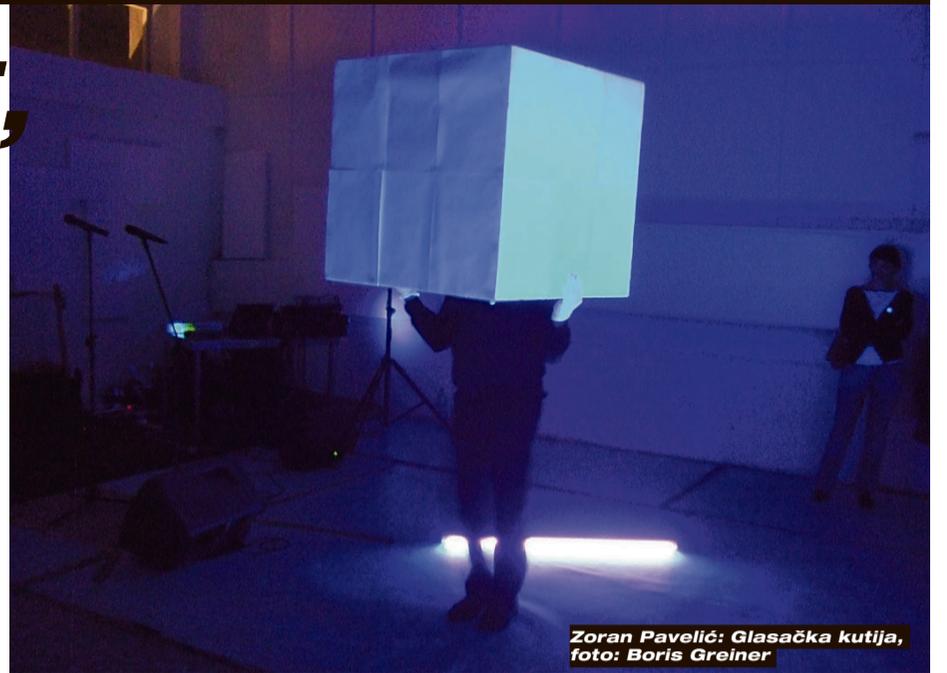
Drugi umjetnik iz nekadašnje skupine Močvara/Baranja – Zoran Pavelić u glazbenom performansu *Glasačka kutija*, u

trajanju od 4 minute i 44 sekundi, što je određeno vremenskim trajanjem pjesme *The Light Pours Out Of Me* grupe The Magazine, vrlo je snažno modificirao glasačku kutiju u *music box*; odnosno, njegova fluorescentna glasačka kutija više ne prima glasove, već iz njezine unutrašnjosti izlaze glasovi – u ovom slučaju glasovi spomenute pjesme. Dakle, umjetnik, odjeven u crno, s bijelim rukavicama i ogromnom glasačkom kutijom, koju drži iznad sebe na glavi, stupa (u moćnom ritmu navedene pjesme) i okreće se oko svoje osi, i to sve u vremenskom trajanju pjesme *The Light Pours Out Of Me*. Pritom je pri ulasku u prostor performansa svatko od gledatelja, potencijalnih “glasača” dobio mali okrugli bedž premazan bijelom bojom kako bi isto tako tim sićušnim bijelim pigmentom na grudima odgovarao/la na fluorescentno svjetlo kao i glasačka, muzička kutija Zorana Pavelića u tom zamračenom prostoru.

Neki su se poslije toga prisjetili i nastupa grupe Močvara/Baranja, u okviru KUM-a (Kazalište u Močvari, Klub udruženja za razvoj kulture, Zagreb; tadašnji organizator KUM-a: Mario Kovač) 23. siječnja 2002. godine u Močvari. Neformalna umjetnička grupa Močvara/Baranja (Zoran Pavelić, Ružica Zajec, Aleksandar Čalović, Kata Mijatović, Zdenka Knez) osnovana je 1988. godine, a na području Slavonije i Baranje djelovala je do 1991. godine. Te 2002. godine u okviru programa KUM-a izvedena su dva performansa: Zoran Pavelić – performans *Močvara u Močvari (1991-2001)*, kao svojevrsni hommage grupi, a Kata Mijatović predstavila se performansom *Selected Dreams*.

SPLIT U ZAGREBU I.: SKOK NA

ZAGREB Inače, prve smo večeri zagrebačkoga izdanja Dopusta mogli pogledati desetosekundni performans *Centar* splitskoga umjetnika Milana Brkića, koji čini jednostavna anarho gesta skoka “na Zagreb”. Naime, umjetnik dolazi u prostor Pogona Jedinstva; iz zelene vrećice za smeće vadi kartonsku kutiju na kojoj je ispisano velikim crnim slovima ZAGREB; stavlja kutiju na pod, skače i gazi je, smoždi. Jednostavna gesta ironijske strukture jasno pokazuje odnos decentraliziranih lokaliteta prema zagrebačkoj centralizaciji podbuhle moći. Pritom je bio zamjetljiv performativni sako u kojemu je Milan Brkić izveo navedeni performans; kao što kaže – “radi se o sakou kupljenom u second hand shopu, o spoju fine engleske pozicije, Like i ljudi koji se bave vlakovima, s podatkom iz Austrije”. Inače, prvi je anarho skok Milan Brkić izveo u Splitu, i to dakako na Split, na drugom Dopustu.

Zoran Pavelić: Glasačka kutija, foto: Boris Greiner

Decentralizacija programa Dopusta jednako je tako ostvarena i u suradnji studenata/ica splitske Umjetničke akademije sa zagrebačkim kolegama/icama na pojedinim radionicama. Tako je u Galeriji SC bila održana i izložba studentskih radova s Odsjeka za film i video Umjetničke akademije Sveučilišta u Splitu u organizaciji festivala i Sandre Sterle, kao selektorice studentskih radova. Studentska je izložba tako ponudila, kako je to pojasnila Sandra Sterle, presjek radova nastalih u okviru njezinoga kolegija *Performans i video*.

SPLIT U ZAGREBU II: UMJETNI

ZUBI I GENERAL GOTOVINA Krenimo na daljnju izvedbenu priču o Splitu u Zagrebu. Tako se splitski umjetnik Rino Efendić predstavio video performansom *Generalno gledajući*, koji je snimio na dan izricanja presude generalima; odnosno, kao što umjetnik pojašnjava – prilikom emitiranja televizijskoga prijenosa presude stavio je kameru ispred televizora i četkicom za zube čistio ispred ekrana vlastite umjetne zube; dakle, u gro planu vidi se čišćenje zubi a u pozadini medijski prikaz izricanja presude generalima. Naime, Rino Efendić navodi kako video performans nastaje kao prisjećanje na jednu Kunderinu baku iz romana *Život je negdje drugdje* koja pomno gleda svoju krušku u dvorištu, uopće ne uočavajući ruske tenkove koji dolaze. Poput Kunderine bake, Rino Efendić vrlo je jasno ovim performansom ukazao na vlastiti stav “ni kriv ni dužan” prema političkoj i medijskoj manipulaciji; sjetimo se samo kako su SDP-ovci toga dana snimljeni kako izvedbeno “pažljivo” gledaju u jednom od prostora Sabora prijenos izricanja presude. Rekao bi Tom Gotovac: “Sve je to režija!”, odnosno “Sve je to movie!”

Nadalje, mogli smo pogledati i politički video performans Borisa Šituma koja je isto tako trajao – kao i performans Zorana Pavelića – koliko i glazbena matrica u pozadini video zapisa; u ovom slučaju riječ je o pjesmi *Walk the Line* Johnnyja Casha uz čije je ritmove umjetnik problematizirao stravičan položaj radnica splitskoga Uzora, i time popratio vijest da je 15. svibnja policija konačno privela Brunu Orešara, bivšega tenisača, za gospodarski kriminal, što su naravno s najvećom radošću dočekale upravo radnice Uzora. Kao što je dobro poznato našim krutim vlastodržcima, koji ubiru daleko više nameta od feudalaca u doba Matije Gupca (zvuči dramatično, ali

– MOGLI SMO POGLEDATI I PERFORMANS Ukazanje SANDRE STERLE, GDJE UMJETNICA OZNAČENA IKONOGRAFSKIM ODJEVNIM KODOM BOGORODICE NA PODU POGONA JEDINSTVO SLAŽE KRIŽ OD KATALOGA VELIKIH TRGOVAČKIH CENTARA, KOJIM JE, NAKON ŠTO GA JE I SLOŽILA, I PROHODALA KAO PO “CATWALKU” –

je istinito, kad provjerite koliko vam država ubire od plaće), čak 12 i pol milijuna kuna, vlasnici duguju tim tekstilnim radnicama za poreze i doprinose, i milijun i pol kuna za neisplaćene plaće. Dakle, u tom političkom performansu ironijske strukture Boris Šitum odjeven u teniski dres s krova tvornice Uzor servirao je teniske loptice s logom te propale tvornice i dobrohotno gađao prolaznike... Na opće veselje.

Nadalje, mogli smo pogledati i performans *Ukazanje* Sandre Sterle, gdje umjetnica označena ikonografskim odjevnim kodom Bogorodice na podu Pogona Jedinstvo slaže križ od kataloga velikih trgovačkih centara, kojim je, nakon što ga je i složila, i prohodala kao po “catwalku”.

Završno navedimo da kao što je na okruglom stolu, održanom 21. svibnja u Pogonu Jedinstvo, Marko Marković, inače, jedan od organizatora Dopusta, istaknuo, da se u ovogodišnjem Dopustu radi i strategiji decentralizacije, izmještanja umjetnika/ica iz svojih centara u neke druge centre, tako smo u Zagrebu mogli pogledati i video performans Slavena Tolja (Art radionica Lazareti) “bez naziva” u kojemu umjetnik preuzima ulogu svojevrsnoga “dječjega” Osame bin Ladena: i nakon što je na zidu ispisao poruku “*I am dangerous, please, murder me, in front of my children's eyes*”, okrenuo se u tom video zapisu prema publici i povukao uzicu dječje glazbene igranje okvješene oko vrata. Pritom, iako je navedeni rad bio medijski najavljen kao performans, umjetnik se ipak odlučio (ne dolaskom u centar) za formu videoperformansa.

Ovime završavam ovaj zapis koji je, kao što sam u uvodu potvrdila, izraz centralizacije, i to iz čiste egzistencijalne nužde. **E**

DOSTA O NATAŠAMA!

KRITIČAR IZVEDBENIH UMJETNOSTI NIJE SAMO "IZVJESTITELJ" KOJI ĆE ČITATELJU DATI "CJELOVITU INFORMACIJU BEZ SUBJEKTIVNOG SELEKTIVNOG INTERPRETIRANJA". KRITIČAR JE, NAPROTIV, KOMENTATOR, A TO ZNAČI DA SU U OSNOVI NJEGOVOG POSLA I SUBJEKTIVNOST I SELEKTIVNOST I INTERPRETACIJA

TRPIMIR MATASOVIĆ

Glasna razmišljanja u povodu polemike između Nataše Rajković i Nataše Govedić

"Kritika može i treba biti podvrgnuta kritici." Premda sam ovu rečenicu prvi put čuo još prije sedamnaest godina, na uvodnom predavanju u okviru kolegija *Teorija i povijest glazbene kritike*, pamtim je i dan-danas, i, kao i još neke misli dr. Eve Sedak, smatram je jednim od počela ne samo vlastitog kritičarskog djelovanja, nego i cjelokupnog pogleda na mjesto i ulogu umjetničke (i ne samo umjetničke) kritike u društvu. U tom smislu, i bez obzira na poneka retorička spoticanja i (relativno) "niske" udarce s obje strane, pozdravljam polemiku koja se na stranicama *Zareza* pavela između ravnateljice Teatra &TD Nataše Rajković i *Zarezove* kazališne kritičarke Nataše Govedić. Ta je polemika, u krajnjoj liniji, i dalje bitno "civiliziranija" od one koja se, primjerice, vodila između Slobodana Šnajdera i Tomislava Čadeža, u kojoj, zapravo, ne vidim nikakve spremnosti na dijalog.

Ovdje je vidim – i, poznavajući donekle sudionice ove polemike (i cijeneći rad i jedne i druge), prilično sam siguran da se cijeli nesporazum mogao mirno riješiti razgovorom ugodnim uz jutarnju kavu. Time, međutim, nipošto ne želim reći da ovu polemiku smatram izlišnom. Njome su, naime, neka vrlo bitna pitanja, koja uvelike nadilaze ove, uvjeren sam, privremene i sigurno ne nepremostive nesuglasice. Upravo zbog, toga, na ovom mjestu valja ponoviti ono što je već napisano u posljednjem očitovanju Nataše Rajković – dosta o Natašama.

ANALIZA I KRITIKA Počnimo s onime što, čini mi se, leži možda u srži nesporazuma – problem razlike između (znanstvene) analize i (medijske) kritike. Ovdje, naravno, nije riječ samo o različitim medijima refleksije o umjetničkom djelu/činu, nego i o supstancijalno različitim tipovima refleksije. Ograničimo li se na izvedbene umjetnosti, valja naglasiti dvije stvari. Prvo, znanstvena (teatrološka, koreološka, muzikološka) analiza nastoji obuhvatiti čitav lanac koji se proteže od autora preko izvodača do gledatelja (s uobičajenom umnoženošću svih karika lanca), zadržavajući pritom autonomnu, izdvojenu i "objektivnu" poziciju. "Objektivnost" je pritom namjerno u navodnicima, jer, koliko god se znanstvenik trudio biti nepristranim, njegovi su izbori (teme istraživanja, teorijskog i analitičkog aparata) neminovno subjektivni.

S druge strane, kritika nema tih, u osnovi, nemogućih pretenzija. Subjektivnost je početak – štoviše, počelo – svake kritike. Kritika, naravno, treba imati

teorijsku i analitičku utemeljenost, no njeni su izbori posve svjesno subjektivni, a fokusi različiti od znanstveničkih. Naime, kritičar nije netko tko je izdvojen iz lanca autor-izvodač-gledatelj, nego se nalazi u tom lancu, i to kao gledatelj. On je, dakle, "informirana publika" ili, još bolje "odvjetnik/glasnogovornik publike" – i to publike koja se, kao ni kritičar, ne želi (i ne treba) odreći (ni) svog subjektiviteta.

Ovdje svakako treba naglasiti da je kritičar izvedbenih umjetnosti u, uvjetno rečeno, nepovoljnijem položaju od onoga koji se bavi, recimo, likovnom ili književnom kritikom. Jer, dok su umjetnička djela u tim umjetnostima više-manje "fiksirana" (zapisom, artefaktom), izvedbeni je umjetnički čin jednokratni i neponovljiv (on je, naime, "dovršen" u trenutku svog završetka), pri čemu su eventualni "fiksirani" elementi (dramski tekst, glazbena partitura, režijska knjiga, kinetogram) tek jedan segment cjeline toga čina.

IZVJEŠTAVANJE I KOMENTIRANJE Kritičar izvedbenih umjetnosti stoga nije samo "izvjestitelj" koji će čitatelju dati "cjelovitu informaciju bez subjektivnog selektivnog interpretiranja". Kritičar je, naprotiv, komentator, a to znači da su u osnovi njegovog posla i subjektivnost i selektivnost i interpretacija. On/ona, dakle, ne donosi (točnu, potpunu i provjerenu) informaciju o umjetničkom činu koji komentira, nego informaciju o vlastitom dojmu o tom umjetničkom činu, njegovom "tekstu", a po mogućnosti i kontekstu. U tom smislu, sigurno nije nepoželjno, recimo, pogledati predstavu više nego jednom, razgovarati s autorima i gledati probe. No, čak i ako zanemarimo da je to vrlo često nemoguće (neke predstave igraju samo jednom, autori – čak i živi – često nisu dostupni, a neki ravnatelji institucija izvedbenih umjetnosti i/ili sami izvedbeni umjetnici izričito zabranjuju publici i/ili novinarima/kritičarima nazočnost na pokusima), upitno je koliko je neophodno. Jer, i opet, kritičar nije ovdje da bude glasnogovornikom institucije, nego publike – i to publike koja će doći na jednu predstavu, neće razgovarati s autorom i neće nazočiti pokusima.

Kritičar, dakle, nije netko tko "tumači" predstavu, nego netko tko tumači svoj (informiran, ali subjektivan) stav o toj predstavi. Također, kritičar nije onaj koji bi imao tumačiti "ciljeve/namjere i mehanizme" izvedbenog umjetničkog čina, nego onaj koji će (naravno, i opet, informirano, ali i dalje primarno subjektivno) iznijeti svoju procjenu jesu li ti mehanizmi profunkcionirali i jesu li ti ciljevi/namjere ostvareni.

DEONTOLOGIJA I ETIKA Naposljetku, valja ponešto reći i o tezi kako su "deontološka pravila žurnalizma zapravo ultimativna medijska pravila koja vrijede i za novinskog kazališnog kritičara te ih se on treba pridržavati". To je, naravno, neosporno. Deontološka načela, poput, primjerice, "poštivanja

– KRITIČAR NIJE ONAJ KOJI BI IMAO TUMAČITI "CILJEVE/NAMJERE I MEHANIZME" IZVEDBENOG UMJETNIČKOG ČINA, NEGO ONAJ KOJI ĆE IZNIJETI SVOJU PROCJENU JESU LI TI MEHANIZMI PROFUNKCIONIRALI I JESU LI TI CILJEVI/NAMJERE OSTVARENI –

etike javne riječi i kulture dijaloga te uvažavanja časti, ugleda i dostojanstva osoba ili skupina s kojima polemizira", dapače, osobito vrijede upravo za novinare-komentatore. No, opasno je kada se novinarsku etiku reducira samo na "žurnalističku deontologiju". Novinarska etika, naime, uključuje ne samo (deontološke) dužnosti, nego i određena prava. No, čak i ako govorimo samo o dužnostima, onda treba spomenuti i one za koje bi mnogi koji su izloženi medijima voljeli da ih novinari zaborave. Novinari su, naime, među ostalim, (svidjelo se to nekome ili ne) dužni "uvažavati pluralizam ideja i nazora", "opirati se svim oblicima cenzure", "sudjelovati u demokratskoj kontroli moći vlasti" i "štiti neotuđiva prava pojedinca". Nadalje, u temeljne postulate novinarske etike pripada i teza kako su "u demokratskom društvu javna glasila slobodna, samostalna, istraživačka i otvorena za različita i raznolika mišljenja", pri čemu novinar "iznošenjem vlastitog i kritičkog stajališta sudjeluje u kolektivnom rasuđivanju o temama od javnog interesa".

Ono što je, na koncu ove rasprave, zajedničko i ravnateljici i kritičarki je da njihov rad podliježe kritici javnosti. No, kao što kritičarka može pozvati na odgovornost ravnateljicu, ali je ne može ni postaviti ni smijeniti, tako i ravnateljica kritičarku može pozvati na odgovornost, ali je također ne može ni postaviti ni smijeniti. A i jedna i druga, u konačnici, odgovaraju ne samo svojim poslodavcima, nego, primarno – javnosti. ■

– KRITIČAR NIJE OVDJE DA BUDE GLASNOGOVORNIKOM INSTITUCIJE, NEGO PUBLIKE – I TO PUBLIKE KOJA ĆE DOĆI NA JEDNU PREDSTAVU, NEĆE RAZGOVARATI S AUTOROM I NEĆE NAZOČITI POKUSIMA –

DAL NIENTE AL DENTE

SVOJIM DESETOGODIŠNJIM DJELOVANJEM, SONEMUS JE, U REGIJI GDJE SE PREVODI JEDAN NA ČETIRI NOMINALNO RAZLIČITA JEZIKA, POSPREMIO NEŠTO NADE ZA, NAKON semiosfere, NAJPROPUSNIJI OMOTAČ GLOBUSA - muzikosferu

MERSID RAMIČEVIĆ

Uz koncerte u povodu desetogodišnjice ansambla Sonemus, održane u Sarajevu 9. i 10. svibnja 2011.

Deset je godina umjetničke inicijative u polju recentne muzičke stvaralačke i izvodačke prakse rodene iz latinskoga poziva *sonemus* (*zavučimo*), što bi bio tek akronim za Samostalnu Organizaciju NovE MUzike Sarajevo; nastalu, u okrilju – javnosti, i vlasti, od ranije poznate – družbe *hiperozbiljnih* muzičara, “suspektnih” namjera, u najkraćem, ceha slobodnih kulinara kojima je specijalnost *la musica piccante*, a na zagovor kompozitora Ališera Sijarića.

SEMIOSFERA I MUZIKOSFERA Ovim povodom, ugođeni su koncerti Sonemusova ansambla i njemu partnerskoga *pre-art* ansambla iz *Züricha*, te koncert jednoga od najistaknutijih instrumentalista današnjice, basklarinetiste Ernesta Molinarija. U Molinarijevu slučaju, po srijedi je bio i svojevrsni kulinarsko-muzički performans relacionalnog tipa, nazvan *Dal niente al dente*, što je u osnovi aluzija na dobro znano klarinetско djelo kompozitora Helmuta Lachenmanna (1935.), gurua njemačke muzičke scene, one koja i dan-danas gravitira nekadašnjem darmštatskom *melting potu*. Tome valja dodati kako je isto ime – *dal niente* – ponio i jedan od danas djelatnijih muzičkih kolektiva, premda je i Sonemusu postanje dopalo baš otuda – ni iz čega, što je, svakako, imperativ muzičkoga djela i izvođenja.

U vlastitom je naumu sarajevski ansambl do sada uspio napraviti oko sedamdeset projekata tematskoga tipa, realizovanih u većim gradovima BiH i nizom turneja po zemljama Balkana, u Austriji, Švajcarskoj i Švedskoj. Od svega, da se izdvojiti *Vortex temporum* kompozitora spektralnih metoda Gerarda Griseya, *Inbetween-ness* (uspomena na Mortona Feldmana) te autorski raznoliki programi *Digression*, *Dérive*, *Avant-re-garde*, *Kontrasti*, *Neue Bosnische Musik* itd. Svakako, ovome treba dodati još i gostovanja ansambala *Collegium Novum Zürich*, *Stockholm Saxophone Quartet*, *On line Wien*, *Cantus Zagreb*, te *inozemnih instrumentalista i kompozitora* u okviru Sonemusova koncertnoga ciklusa.

Time je u regiji gdje se prevodi jedan na četiri nominalno različita jezika pospremljeno nešto nade za, nakon *semiosfere*, najpropusniji omotač globusa – *muzikosferu* (kako je to izvolio gradirati Manfred Stahnke – učenik Ligetijev). *By the way*, potonjem u spomen, armenski je kompozitor Artur Akshelyan posvetio i svoj novovjekli *Kyrie eleison*, pisan za kvartet *pre-art* ansambla. Pa, ipak, možda da je komad *Nihil sive* njegovoga zemljaka Armana Gushchyana ostavio nešto više traga kod slušaoca.

DESENZIBILIZACIJA MATERIJALA Uz predstavu Sonemus ansambla izvedene su dvije kompozicije mlade makedonske

kompozitorice Darije Andovske. Jedna je temeljena na domino efektu, uz izvodače postavljene na pozornici poput kakvih beketovskih junaka *kraja igre*, dok je druga, naslova OFF, bila ubližu i doslovnom isključenju, ponajprije iz razloga igranja na crtu ambijentalnosti, a uzme li se kompozicija za “djelo desenzibilizacije materijala” – o čemu piše Lyotard. U tom je slučaju sumnja sigurna preporuka čak i od velikih pobornika *backgrounda* u muzici, kakva je kompozitorica Lisa Lim. Međutim, valja naputiti i na Georgesa Aperghisa, vjerovatno jednog od najomiljenijih kompozitora kompozitorima u postajanju, koji slušaoca katkad dovodi do straha od banalnosti, ali svaki put završava trijumfom invencije.

Geografiji u prilog, na Sonemusovom je koncertu bilo zastupljeno i par BiH autora. Dino Rešidbegović, kompozitor srednje dobi, dao si je promisliti kroz još jednu od svojih *postavki*, kojima sustavno nastoji isključiti tonske visine iz svoje kreativne tabulature, dok jednako tako *vrijeme* pokušava s(t)imulirati na razini trenutaka ili “stajanja” integriranih afektivom ravni improvizatornih postupaka.

Osim njega tu se, duhom, pojavio i Josip Magdić, kojega je u Sarajevu luksuz zaboraviti, budući mu zanat nije tuđ, a poetika aktuelna, te je stoga previše govoriti o trilionitom izvođenju jednog od njegovih djela.

Ipak, kompozitor Ališer Sijarić se potrudio da na nivou interesa za instrument i izvodača proba nešto sa *svim notama* i bez kalibriranja prošlosti. Dva solo komada kompozitora koji je do sada zadirao u prirodu mehanički posredovanoga zvuka ovoga puta računaju sa odijumom, bilo u izvodačevom tijelu (dahu alt flaute) ili tijelu instrumenta (klavira), kao prostora dinamičke i morfološke refleksije.

PENNE ALL'ARRABIATA A kad je o subjektu riječ, dobra je preporuka Talijan Salvatore Sciarrino, kompozitor koji svoj zvučni krajolik nije gradio istrajavanjem na određenim stilskim preferencijama (post)modernog doba, već na vlastitim poetičkim preokupacijama “niske” dinamičke “vijednosti”, uz jasnu, premda razrahljenu gestu, koja zvuk sigurno oslobađa materijalnosti. Njegov je prvi *Capriccio*, naslonjen na doslovne citate Paganinija, izvela manje ili više vjerodostojno violinistkinja Violeta Smailović-Huart, dok je trio Smailović-Huart, flautiste Borisa Previšića i klarinetiste Vedrana Tuca s mnogo više obzira i *mačijega hoda* markirao kompozitorovo platno *Omaggio a Burri* (posvećeno slikaru Alberto Burriju), koje je mnogo više *šarinovsko* nego li pomenuti *Capriccio*.

Njima se svakako pridružuje i Davor Maraus, vrijednim izvođenjem odlične kompozicije *Rebonds* za set udaraljki, čuvenoga

greko-francuskog kompozitora (rođenog u Rumuniji) Ianisa Xenakisa, nekada i arhitekta u studiju Le Corbusiera, još i matematičara – ukrajno, renesansne figure.

Ipak, da rodendan rastereti (novo)modernističkih silnica i sintaktičkih lomova, pobri- nuo se *pre-art*, izvevši uradak *Jazz exprompt* mladoga Bjelorusa Andraja Capka. Tome je, večer poslije, Ernesto Molinari iz svoje kuhinje pridodao i jazz standard *A Night In Tunisia*, kao i parče Mozartova *Koncerta za klarinet u A-duru*, što je bila čista parodija oslobođenja koja tinja na prvih par stranica *Dal niente* Lachenmanna.

Molinarijev je koncert publici, uz *penne all'arrabiata*, priuštio i muzičke komade istaknutih (post)serijalnih kompozitora. Prvi njegov adut bio je Michael Jarrell, sa kompozicijom *Assonance II* za bas klarinet. Jarrell nije autor koji polaže na konstruktivnu preciznost po cijenu vlastite intuicije, te ga u končanom odaje prilično ujednačen *ton* mnogih njegovih djela, pa i ovoga.

DJELO KOJE REZULTIRA ŠKRGAMA

S druge strane, pak, kompozicija za dva klarineta (Molinari u sadejstvu sa Vedranom Tucom) *À bout de bras* greko-francuskoga kompozitora Georgesa Aperghisa bila je posve drugačije iskustvo od Jarella, ali i od samoga Aperghisa (koji, inače, svoju poetiku duguje nešto širem umjetničkom interesu, pa i kontinuiranome radu u pozorištu i kroz pozorište). Navedena je kompozicija autentičan primjer interesantne psihoakustičke pojave, kombinacionih tonova, odnosno, zvučnih valova koji realno nisu odsvirani, ali jesu prouzročeni sviranim. Fenomen, zametnut još tako davno – u Telemannovu djelu.

Zasluzeno je u ovome nizu i *Time and Motion Study I* za bas klarinet “gorostasnoga” Briana Ferneyhougha, *New Complexity* stiliste, možda *homo perfectuma* postserijalizma a sasvim sigurno majstora figuracije. I ma koliko da je Ferneyhough, po slici partiture, teško probaviv, on je čovjek koji jednostavno nema nikakve formalne, *metričke*, ni ine nerješive dileme u kontekstu

muzičkog vremena. Na nivou zvuka možda preostaje mjesta za spekulacije, tim prije što današnji kompozitorski posao nije ništa drugo do najšira estetička ploha *proizvodnje zvuka*.

Kada su već u pitanju zvučni zahtjevi, oboist Matthias Arther izveo je *Studie über Mehrklänge* Heinza Holligera. Riječ je o djelu temeljenom na trezoru multifoniksa, koje po izvodača, zbog cjelishodnosti izvođenja, u krajnjoj evolucijskoj ravni može još jedino rezultirati škrgama. No, kako je Mathias Arter ober oboista, k tomu još i bivši student slavnoga Holligera, preostalo je samo uživanje.

Za kraj, simptomatične su kompozicije – *Geburah* (za flautu i obou) Daniela Glausa, koji polaže na ekonomiju zvuka i izvođenja, uz percepciju vremena kao prostorne ravni ili kroz nju postavljenoj trajanja, a s druge strane *Underground: Traces* Arama Hovhannisyana za solo kontrabas, koja dobija sa rijetko požrtvovanim izvodačem Aleksanderom Gabrysom.

IZMEĐU ILUZIONIZMA I UTOPIJE

Kako god, biće, ova je godišnjica Sonemusa dovoljna za malu maturu i rodendansku tortu, ali ne i za podršku od nazovi države i međunarodnih emisara, koji sinhrono proizvode tripartitni šovenski folklor i etabliraju kvazigradanske umjetnike od poslanja. Dakle, Sonemusu je, zasad, mjesto između iluzionizma i utopije i mimo favorizovanih artistskih nastojanja, čiji je konačni domet estetizacija politike ili protetička humanizacija obogaljenog naroda.

Uostalom, ne čini li se da prošlostoljetna kompozitorska djelatnost, kroz sito ovdašnjega nihilizma, izaziva nerijetko neprijatnost, zadržku, stidljivi govor o drugačijem i mogućem, nepovjerenje – skoro pa je u pitanju tabu tema međ *publikom* i umjetnicima svake fele, koji, s druge strane, nerijetko svoje radove tendeciozno kite pop-kulturnim referencama. U svakom slučaju, o hipokriziji građanstva i *drugoj bečkoj školi* raskošno je i jasno pisao dramatičar Thomas Bernhard. **■**

SPRETNE, VJEŠTE I DOMIŠLJATE... TRAŽIMO

OSNIVAČ CANTUS ANSAMBLA BERISLAV ŠIPUŠ NEĆE NOSITI EPITET VIZIONARA, KAKAV OBIČNO DOBIJU SVAKOJAKI OSNIVAČI, NEGO MARLJIVOG RADNIKA, KOJI JE DOBRO ZNAO KOGA POZVATI DA DOĐE SVIRATI U NOVI ANSAMBL

PETRA PAVIĆ

Uz koncert *Forever Cantus*, održan u povodu desete obljetnice Cantus ansambla u Koncertnoj dvorani Vatroslava Lisinskog u Zagrebu 15. svibnja 2011.

Zasigurno je i entuzijizam bio jedan od prisutnih faktora pri osnivanju Cantus ansambla, no ono što je neupitno bilo prisutno – to je potreba. Prije deset godina, osim tada već tek povremeno djelujućeg ACEZANTEZ-a, u Hrvatskoj nije postojao specijalizirani ansambl za suvremenu glazbu. To ne znači da je se na ovim prostorima nije izvodilo, ali je se uglavnom moglo čuti svake dvije godine na Biennalu i svakog studenog u Opatiji ili Puli na Glazbenoj tribini. Osnivač ansambla Berislav Šipuš, prema tome, neće u ovom slučaju nositi epitet vizionara, kakav obično dobiju svakojaki osnivači, nego marljivog radnika, koji, doduše, nije okupio glazbenike i s njima najprije izolirano šest mjeseci uvježbavao repertoar, kao što je to učinio Antonio Janigro kad su okupljeni Zagrebački solisti, ali je dobro znao koga pozvati da dode svirati u novi ansambl. Da je postojao oglas za radno mjesto na "šalterima" ansambla, vjerojatno bi glasio otprilike ovako: "...osobu izražene

znatiželje, otvorenu za nove vidike, timskog radnika. Spretnu, vještu i domišljatu, tražimo." Naravno, glazbenička vrsnost bila je kriterij, a u stalnoj garnituri ansambla zaista jesu takvi svirači. Bilo je to programsko osvježanje koje je omogućavalo čuti uživo neke "klasike" komorne glazbe prošloga stoljeća, kao i još jedna svijetla točka hrvatskim suvremenim autorima – pojačana mogućnost izvođenja njihovih djela.

KOMORNIM GLAZBAMA UOKVIRENE PRAIZVEDBE Sâmlavljenički koncert, bez velike buke, održan je u velikoj dvorani Vatroslava Lisinskog, dakle kat iznad Male dvorane, u kojoj se, jednog ponedjeljka u mjesecu, Cantus ansambl kroz cijelu sezonu predstavlja s novo uvježbanim programima, nerijetko spremanima i za, spomenimo, brojne inozemne turneje. Bilo je to, zapravo, prvi put da se zvuk ovoga ansambla rasporedio po Velikoj dvorani, a oni koji su navikli na zvuk Cantus ansambla u Malom Lisinskom

molli su biti vrlo ugodno iznenađeni moćnošću onoga što su čuli. Na slavljeničkom programu bile su dvije praižvedbe, uokvirane dvjema komornim glazbama: Hindemithova *Prva komorna glazba* op. 24 i Schönbergova *Prva komorna simfonija* op. 9, a između nove skladbe Beneta Casablancasa, odnedavna našoj publici poznatog sa Svjetskih dana nove glazbe u Zagrebu, te Frane Paraća.

Naravno, solistička imena, nikako slučajno baš ta – Radovan Vlatković u Casablancasovoj skladbi i Martina Gojčeta Silić, najčešći mezzosopran Cantus ansambla, u Paraćevom djelu. Dok je Vlatković zaslužan za izbjegavanje dosade u skladbi koju je izvodio, prvenstveno zahvaljujući svojoj divnoj ljepoti tona i nevjerojatnoj spretnosti, o kojoj se ionako već zna nadaleko, Martina Gojčeta Silić je s Cantus ansamblom izvela ugodno iznenađenje večeri – izuzetno muzikalnu, jednostavnu i zanimljivu skladbu *Memorie* Frana Paraća, na tekst njegova oca, skladatelja Ive Paraća.

ZAIGRANOST I/ILI UMOR? Svakako je proslava desetog rođendana bila uspješna. Ostaje sada vidjeti je li to desetogodišnje "stvorenje" koje se mijenja i "raste", i koje bi u ovoj fazi razvoja taman trebalo biti dovoljno odraslo da bude odgovorno, ali dovoljno mlado da bude zaigrano i znatiželjno, zaista takvo ili ga je počeo hvatati umor. Naime, naznake potonjeg bile su čujne u nedavnim izvedbama baleta *Air* Seletkovića, kojim je zatvoren Muzički biennale Zagreb.

Samopouzdan naslov *Forever Cantus* morao bi značiti *forever young, new, fresh* (mlad, nov, svjež) – ono što je bio kad je nastao, a tako je i zapamćen. Inače će postati samo jedan od ansambala takvog, određenog profila. Dakako, ovo je možda puhanje na hladno, a da bi se eventualni umor i pospanost prodrimali poželjno je da se dogodi ozbiljnija zdrava konkurencija – možda baš s "vječnim" Cantusom kao inspiracijom. **E**

SOLIST NAPRIJED, OSTALI STOJ!

ZAHVALJUJUĆI RJEPINOVOM UMIJEĆU, WAXMANNOVA SE Carmen fantazija POKAZALA KAO DJELO PREPUNO DUHOVITIH, PA ČAK I DISKRETNO IRONIJSKI OBOJENIH TRENUTAKA, KOJI BIZETOV PREDLOŽAK TEMELJITO PROPITUJU, PA I REINTERPRETIRAJU, ALI BEZ DOVOĐENJA U PITANJE KVALITETE SÂMOG IZVORNKA

TRPIMIR MATASOVIĆ

Uz koncert Vadima Rjepina i Praškog komornog orkestra, održan u Koncertnoj dvorani Vatroslava Lisinskog 21. svibnja 2011.

Kad se na koncertnom podiju očekuje veliku "zvijezdu", i publici i organizatorim, prečesto je svejedno koji će i kakav ansambl odigrati ulogu "pratećeg sastava". Nema sumnje, takav je slučaj bio i posljednji ovosezonski koncert ciklusa Lisinski subotom. S velikih se plakata, naime, već čitave sezone smiješi lik ruskog violinista Vadima Rjepina, i nema sumnje da je publika na koncert došla upravo zbog njega – kao što nema sumnje ni da su organizatori koncerta i računali da će upravo Rjepin biti magnet koji će privući publiku u dvoranu.

Takav pristup još i ima smisla (premda ne previše) kad je riječ o, recimo, koncertima opernih hitova, na kojima će "prateći sastav" ionako samostalno izvesti tek par efektnih uvertira. No, kad je riječ o ipak više-manje konvencionalno složenom programu, u kojem se "zvijezda" pojavljuje u

samo jednoj ili dvjema točkama, onda ipak ne bi trebalo biti previše očekivati kakvu-takvu razinu glazbovanja i u dugim minutama iščekivanja nastupa velikog solista.

ANSAMBL STAROGA KOVA No, to je nešto što se nije moglo očekivati (a još manje dočekati) od Praškog komornog orkestra. Ansambl je to, recimo to tako džentlmenski, "staroga kova". Svirka koju nudi puna je velike, starinske geste, koja ne mari osobito za tekovine "povijesno obaviještenog" izvođenja. I to bi možda još i bilo relativno podnošljivo, čak i u Mozartovu *Adagiu* i *fugi* u *c-molu*, da sve to nije obilježeno i prilično nemarnim odnosom prema intonaciji. A, k tome, nije ni da se u interpretacijske sfere zašlo baš jako duboko – čak ni u Dvořákovoj *Serenadi za gudače*, djelu za koje bi se možda moglo očekivati da će češki gudači u njemu biti na svom terenu.

No, kao što je već rečeno, ionako su svi samo čekali Rjepina, i, što su htjeli, to su i dobili. Usprkos nedostojnim pratiteljima, već je njegova interpretacija Mendelssohnova mladenačkog *Violinskog koncerta u d-molu* još jednom potvrdila ono u što smo se već mogli uvjeriti za Rjepinovih prethodnih gostovanja u Zagrebu. Riječ je o glazbeniku neupitnog, vrhunskog virtuoza, ali, prije svega, i o velikom umjetniku, jednom od onih koji će vlastiti ego suspregnuti u korist odabranog skladatelja i njegove glazbe.

SOLISTIČKA PIROTEHNIKA Ta je Rjepinova odlika najrazvidnijom bila u izvedbi *Carmen fantazije* Franza Waxmana, djela koje je primarno sredstvo za vatromet solističke pirotehnike. No, Rjepin mu nije pristupio tako – jer, da jest, vjerojatno bi ionako odabrao nešto popularnije Sarasateovo djelo istog naslova. No,

ovaj ruski violinist odlučio je zaputiti se u potragu za nešto skrivenijim slojevima Waxmanove partiture, i ta je potraga urodila plodom. Zahvaljujući Rjepinovu umijeću, ovo djelo pokazalo se kao prepuno duhovitih, pa čak i diskretno ironijskih obojenih trenutaka, koji Bizetov predložak temeljito propituju, pa i reinterpretiraju, ali bez dovođenja u pitanje kvalitete sâmog izvornika.

Nažalost, riječ je o partituri koja je iznimno zahtjevna i za prateći ansambl, pa se Praški komorni orkestar ovdje osobito pokazao posve nedoraslim postavljenom zadatku. Ukratko, možemo konstatirati da je Vadima Rjepina uistinu bilo zadovoljstvo još jednom čuti u Zagrebu – uz nadu da će se nekom drugom zgodom pojaviti s nekim primjerenijim suradnicima. **E**

M. CHRISTIAN / CECILIA TAN

SEKS I ZNANSTVENA FANTASTIKA

NAJKOMPETENTNIJI SUGOVORNICI ZA OVU TEMU RASPRAVLJU O POLOŽAJU EROTIKE U ZNANSTVENOJ FANTASTICI TE ZNANSTVENE FANTASTIKE U EROTICI: ŠTO NE VALJA, ŠTO VALJA, PREMA ČEMU SE TE DVIJE TEME RAZLIKUJU, I - ZAČUDO - KOLIKO SU SLIČNE

CECILIA TAN I M. CHRISTIAN

Kad je riječ o znanstvenofantastičnoj erotici, samo je dvoje ljudi koje trebate slušati: Ceciliju Tan, vlasnicu/urednicu nakladničke kuće Cirlet Press, specijalizirane za pornografsku fikciju u kojoj se erotika miješa s najsuvremenijom spekulativnom književnošću, i M. Christiana, kameleonskog pisca/urednika čiji su hvaljeni radovi u području gej/lezbijске/heteroseksualne erotike postali senzacija te se prebacio na srednjestrujašku znanstvenu fantastiku a autor je knjige, spoja seksa i znanstvene fantastike, pod naslovom *The Bachelor Machine*.

LOŠE SCENE SEKSA

M. Christian: Unatoč tome što je znanstvenofantastična erotika doista jako napredovala – od underground romana koje su pisali obožavatelji žanra (Kirk obrađuje Spocka i slično) i pionirskog romana Philipa Josea Farmera – *Ljubavici* – neke od najgorih opisa seksa koje sam pročitao dolaze iz pera pisaca znanstvene fantastike. Čini se da se većina njih snalazi u području znanosti, ali kada likove dovedu u postelju, stvari postaju ukočene, neuke, ili jednostavno nespretne. Zbirka loših znanstvenofantastičnih prizora seksa povećava se iz dana u dan.

Razmišljajući o toj temi, pitam se je li razlog zašto se mnogi SF-autori ne snalaze s temama seksa u tome što oni zapravo ne razumiju mnoge emocije i dublja značenja koja seks može imati. Ukratko, oni se toliko oslanjaju na lijevu stranu mozga, da se ne znaju koristiti desnom. Što vi mislite o razvoju znanstvenofantastične erotike i smjeru kojim se kreće? Je li on dobar ili loš?

Cecilia Tan: Definitivno ima loših prizora seksa, čak i u objavljenim djelima SF-a, no mislim da je to slučaj sa svim žanrovima i jako sam protiv stajališta da veće zanimanje za tehnologiju, karakteristično za pisce znanstvene fantastike, na neki način znači da su oni manje osjetljivi za "ljudske" potrebe i žudnje pa zbog toga imaju manju sposobnost pisati o seksu (ili ljubavi ili emocijama ili vezama). Ne, uopće se ne slažem s time. Taj ste argument mogli nuditi '40-ih ili '50-ih, ali ne i danas, a ustrajati na toj slici pisaca znanstvene fantastike kao nekih "ultra-štrebera" znači pothranjivati negativni stereotip. Užasno loše napisane prizore seksa – u kojima seks postaje mehanički, jezik je banalan i ukočen, ljudi odjedanput postaju voajerove lutkice – pronalazim u svim žanrovima koje čitam.

Ne radi se tu o SF-piscima, radi se o zatvorenim ljudskim bićima koja se nisu pomirila s vlastitim unutarnjim željama ili ne uspijevaju zakoračiti prema suosjećanju s drugima. Slažem se s vama da nešto često krene potpuno krivo s piscima kad dođu do "scene seksa", ali ni u kojem slučaju ne vjerujem da je ta pojava češća među piscima znanstvene fantastike nego među piscima, na primjer, krimića. Ili književnika općenito, ako hoćete! Puno me više zanima kako pisci znanstvene fantastike, a oni su naviknuti pružati otpor "nepromijenjenom stanju" stvarnosti, mogu uzeti tu prastaru temu seksa dvaju ljudskih bića i opisati je tako beskrajno raznolikom... usudila bih se reći, kao što ti to radiš, Chris.

SEKSUALNI KLIŠEJI I OBIČNO NEZNANJE

M. Christian: Ah, laskavice! Ali, imaš pravo: u usporedbi s drugim žanrovima, znanstvena fantastika ima zapravo dosta respektabilan arhiv kada govorimo o seksualnosti. Najgora stvar koju možeš reći bila bi parafraza Sturgeonova zakona, s perverznom konotacijom: 90 posto seksualnosti u znanstvenoj fantastici je sranje, ali i 90 posto seksualnosti općenito je sranje. Pretpostavljam da sam

letvicu postavio previsoko, posebice zato što se pisci znanstvene fantastike doista rutinirano suprotstavljaju "nepromijenjenom stanju" stvarnosti, kako ti to nazivaš. Ja sam se samo previše puta opekao na djelima mnogih pisaca znanstvene fantastike koji, čini se, nemaju ni najmanjih problema dok stvaraju, recimo, suosjećajne i u cijelosti razvijene izvanzemaljske kulture, ali kada se suoče s ljudima i seksom, pribjegavaju seksualnim klišejima ili običnom neznanju. Ali, bilo je i nekih nezaboravnih trenutaka. Prvo što mi pada na pamet, to su Maureen McHugh i knjiga *China Mountain Zhang*, zatim većina radova Johna Varleya, Sturgeonovih, naravno, Alfieja Bestera, Sir Arthurovih kasnijih romana u kojima se osjećao tako predivno ugodno puštajući likove da jednostavno "budu" gej, i nekoliko nezaboravnih romana Iana McDonalda, Alexandera Jabloкова, Richarda Paula Russoa i nekolicine ostalih.

No iako sam, priznajem, pretjerivao – barem malo – još se pitam manjka li nešto u smislu seksualnosti u suvremenoj znanstvenoj fantastici. Na kraju krajeva, tvoja, i djela koja objavljuje Cirlet, doživljavaju uspjeh. To znači da vjerojatno ispunjavate neku potrebu koja inače nije zadovoljena. Ne vjerujem zapravo u to da se ono što ti i ja pišemo "detaljnije" bavi tom temom, jer koliko god da sam razočaran lošim opisom seksa (u SF-u ili nekom drugom žanru) toliko sam i zapanjen koliko postaje eksplicitnom suvremena književnost u svim žanrovima. Kvrugu, ja iskreno vjerujem da je jedina razlika između "erotskoga" i bilo kojega drugog pristupa samo u marketingu. Što ti radiš s Cirletom i u vlastitim knjigama, a ne događa se nigdje drugdje u žanru znanstvene fantastike?

STRAH OD MILOVANJA

Cecilia Tan: Ono što ja pišem i način na koji se nakladnik Cirlet koristi seksualnošću u znanstvenoj fantastici najviše se od ostalih razlikuje po tome što mi seks ne smatramo nečim misterioznim, ili čak i zlim, ne doživljavamo ga kao nešto čemu ne treba potpuno vjerovati. Zašto smo mi jedini koji na to gledamo pozitivno? Pa, nismo jedini – vrata su se otvorila za mnoge pisce, posebice spisateljice, čini se, kako bi mogli istražiti neke vrlo tamne zakutke seksualnosti u pozitivnom svjetlu kroz *mainstream* žanrovsku fikciju. Pritom mislim na Jacqueline Carey i njezine romane iz serije *Kushiel's Dart*, zatim na *Daughter of the Blood* Anne Bishop i na većinu djela Laurell K. Hamilton, ali i na romane u nastavcima Megan Gentry. Te žene sa mnom dijele jako veliku sličnost – nije sav seks o kojemu pišemo općenito prihvatljiv, no većinom jest, a kada i nije, u tekstu postoji konstantna svijest o toj činjenici. To je potpuno drugačiji pristup od recimo, onoga koji žele priprosti pornografski izdavači.

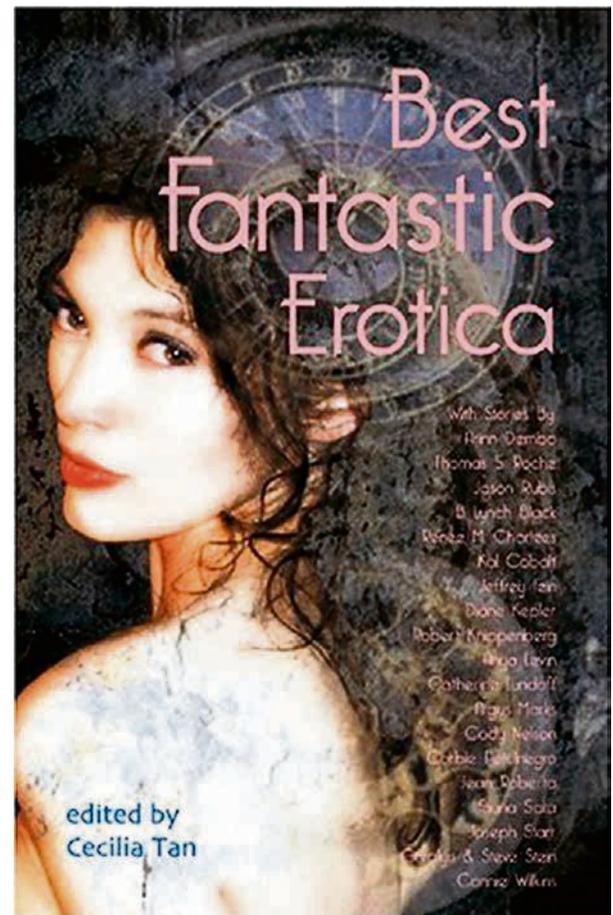
Jedan britanski nakladnik odbio je objaviti jednu moju knjigu u sklopu njihove sadomazohističke biblioteke, jer kad oni kažu sadomazohizam, tada žele priče u kojima je žena doista oteta i silovana. Odvratno. Fuj. Za mene je činjenica da toliko "erotskih" knjiga odiše negativnim tonom – ili da se čak i u općenito prihvatljivim djelima seks i dalje prikazuje kao nešto "prljavo" – jednaka tome kao kada bismo u znanstvenoj fantastici tehnologiju uvijek prikazivali zlom. Istina je da postoji cijeli podžanr priča

M. CHRISTIAN – 90 POSTO SEKSUALNOSTI U ZNANSTVENOJ FANTASTICI JE SRANJE, ALI I 90 POSTO SEKSUALNOSTI OPĆENITO JE SRANJE –

koje upozoravaju na opasnosti tehnologije, u kojima ona vodi do propasti čovječanstva, a ono što ti nudiš, ali i mi gotovo isto toliko, ako ne i više, to su znanstvenofantastične priče koje kažu: "Čovječe, tehnologija je stvarno prava stvar!" Zašto se ne bi moglo reći: "Čovječe, seks je prava stvar!" Za neke je ljude to jako komplicirana poruka, budući da seks – za koji ja tvrdim da je prava stvar – za njih podrazumijeva razmjenu snage, mazohizam, bičevanje, puštanje krvi...

Recenzenti kojima se ne sviđaju stvari ako u njima nema općenito neprihvaćenih scena, nasmijavaju me jer kažu da je ono što pišem previše pristojno. A ja se pitam

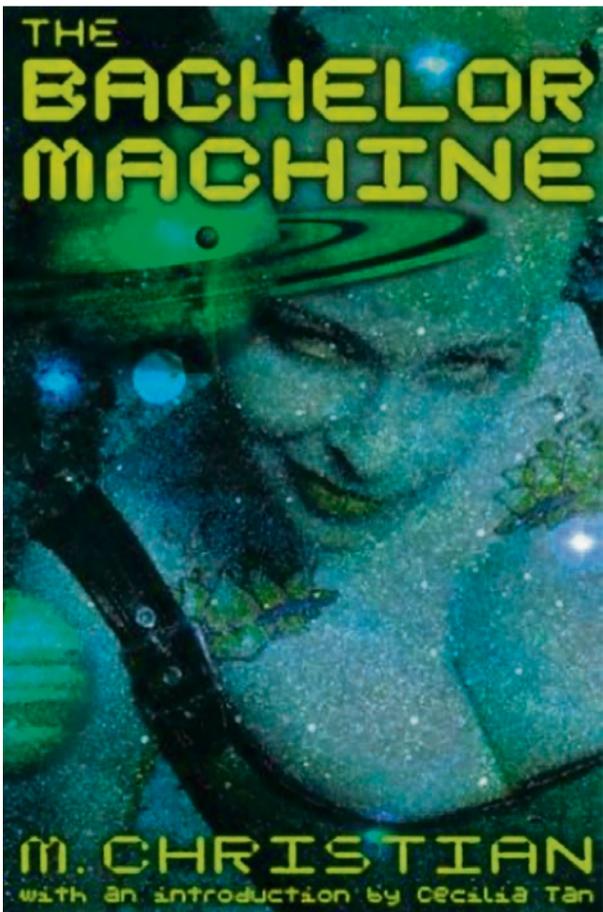
CECILIA TAN — MI SEKS NE SMATRAMO NEČIM MISTERIOZNI, ILI ČAK I ZLIM, NE DOŽIVLJAVAMO GA KAO NEŠTO ČEMU NE TREBA POTPUNO VJEROVATI —

što ima “pristojno” u tome da vas netko bičuje do krvi kako biste doživjeli ekstazu? Jesi li ti ikada doživio takvu reakciju?

M. Christian: Mislim da govoriš o posljedici sukoba između dviju zafrknutijih značajki naše kulture: o nezakonitom djetetu proizašlom iz ljubavi naše sklonosti prema nasilju i naše nesposobnosti da ustanemo i ponosno kažemo “Seks je ZABAVAN!” Ona vrsta nasilnih prostota o kojima ti govoriš, ne razlikuje se mnogo od onoga što se prikazuje u multipleks-kinima ili na kabelskoj televiziji: odrežite nekome glavu i dobivate oznaku “R”, prepustite se nekome i to je odmah označeno kategorijom “X”. To je neka vrsta etičkog ekvivalenta krvavog horor-filma, osim što više naginje seksu, a manje nasilju – ali i dalje privlači ljude koji se boje svega osim agresivnosti. “Strah od milovanja” – pretpostavljam da bismo to mogli tako nazvati.

EROTSKA REVOLUCIJA

Ono što ja pišem potpuno je jasno – drugim riječima, napisao sam dosta “uvrnutih” stvari i većina se nalazi u knjizi *Bachelor Machine*, ali ja se uvijek trudim u njih ubaciti ili pokajanje ili im dati određenu dubinu. Uspijevam li u tome ili ne, ovisi o značenju koje ljudi daju onome što pišem, ako i onome zbog čega to uopće čitaju. Iskreno,

pomalo me uznemiruje pomisao da netko masturbira na ono o čemu ja pišem – posebice kada govorimo o onim “sirovijim” pričama. U idealnoj situaciji, volio bih da čitatelj bude na neki način apstraktno uzbuđen, više zaintrigiran nego zbilja uspaljen, da o seksu počne razmišljati drugačije. To zapravo ima smisla.

Erotiku danas doživljavam kao jako sličnu onome što je znanstvena fantastika bila kasnih pedesetih. Bilo je tu nedvojbene oštroumnosti, ali i mnogo robota, izvanzemaljske zelene kože i bića toliko zlih da im se “nitko nije usudio izgovoriti ime”. Ista je stvar s erotikom: mnogo standardnih seksualnih stvari, ali s naznakama da bi to sve moglo biti puno bolje. Znanstvena je fantastika u ono doba ciljala prema adolescentnim dječacima nudeći im fantazije o snažnim junacima i prrsatim unesrećenim damama – erotika danas poseže izravno za libidom, a grozna pornografija koju si upravo spomenula, samo je primjer toga dignut na n-tu potenciju. Ali baš kao što je znanstvena fantastika izašla iz okvira svojega žanra, to isto sada čini i erotika. Zato je toliko i volimo: radi se o žanru koji prolazi kroz proces samodefinicije pa se u njemu događaju raznorazne stvari. Baš kao što su se oni rani pisci znanstvene fantastike počinjali poigravati idejom da

znanstvena fantastika ne mora govoriti samo o robotima, izvanzemaljcima i horor temama, erotika pokušava reći da seks nije samo ružna pornografija, nasilno dražkanje, svršavanje na kraju i slično. I dok mi je drago što sudjelujem u erotskoj literarnoj revoluciji, pomalo se previše osjećam poput tih pisaca s početka SF-žanra: nema poštovanja, barem ne otvoreno izraženoga. Iako, da budem iskren, smatram da je nama lakše nego što je njima bilo – na kraju krajeva, naše knjige možete pronaći u gotovo svim knjižarama – ali čini se da i dalje postoje predrasude kada govorimo o “eksplicitnim” stvarima.

Erotika je prema mojem mišljenju bila jako, jako dobra i omogućila mi je da radim na nekim predivnim projektima, erotskim i onima koji to nisu. Kakva su tvoja iskustva kao predvodnice erotске revolucije – sa stajališta čitatelja i sa stajališta nakladnika?

PREVIŠE SEKSI ZA SF, PREVIŠE SF ZA PORNOGRAFIJU

Cecilia Tan: Meni se na neki način dopada ideja da je erotika sada u sličnom položaju kao znanstvena fantastika u prošlosti, kada se smatrala “šund literaturom”. No ipak, to se razdoblje naziva “zlatno doba”, kao da ima nešto predivno u tim jednostavnim vremenima

čudovišta s očima poput kukaca. Zgodno. No, sviđa mi se pomisao da će erotika “odrasli” u nešto što je manje formalno te postati prava književnost. Ali, čak ako se to dogodilo, kada govorimo o poštovanju, pisci znanstvene fantastike i dalje nisu priznati, bez obzira na to koliko se njihov žanr razvio. A nije baš ni istina da je erotika “novi” žanr niti da je nastala u 20. stoljeću! Ona doživljava različite mijene, pretpostavljam, i jednostavno je jako uzbudljivo biti na čelu nečega za što se nadam da je jedan od onih evolucijskih skokova. Ja, budući da sam pionirka na tom području, smatram da moram sama omogućiti vlastito poštovanje, na neki način. Ja sam poput misionara – bez obzira koje pleme posjećujem, na početku uvijek dobivam isti komentar. Previše seksi za SF, previše znanstvenofantastično za pornografiju. Previše biseksualno ili perverzno ili što god kako bi me se moglo smjestiti unutar urednih granica žanra. Ali u tome i jeste stvar. Ne mogu sebi pomoći. Ja postojim kako bih rušila zidove između kategorija.

Moderna riječ u akademskim krugovima za stvari koje egzistiraju između granica jest “interstilski”. SF/F pisci poput Ellen Kushner, Terrija Windlinga i Heinza Insua Fenkla zauzimaju se za bolje interstilsko prihvaćanje u svim umjetnostima i smatram da ono što ja neprestance pokušavam raditi pridonosi njihovim nastojanjima. Ja sebe još ne vidim kao “predvodnicu”, nego se više doživljavam kao nekoga tko trči u prvim redovima čopora. Kad govorimo o rušenju granica, mislim da je ono što razdvaja erotске pisce poput tebe i mene od naših preteča, činjenica da mi stvaramo u doba kada je seksualni identitet postao jako moćna politička sila. A mi smo kameleoni. Oboje pišemo i kao lezbijke, i kao homoseksualci, i biseksualci, i tehnoseksualci.

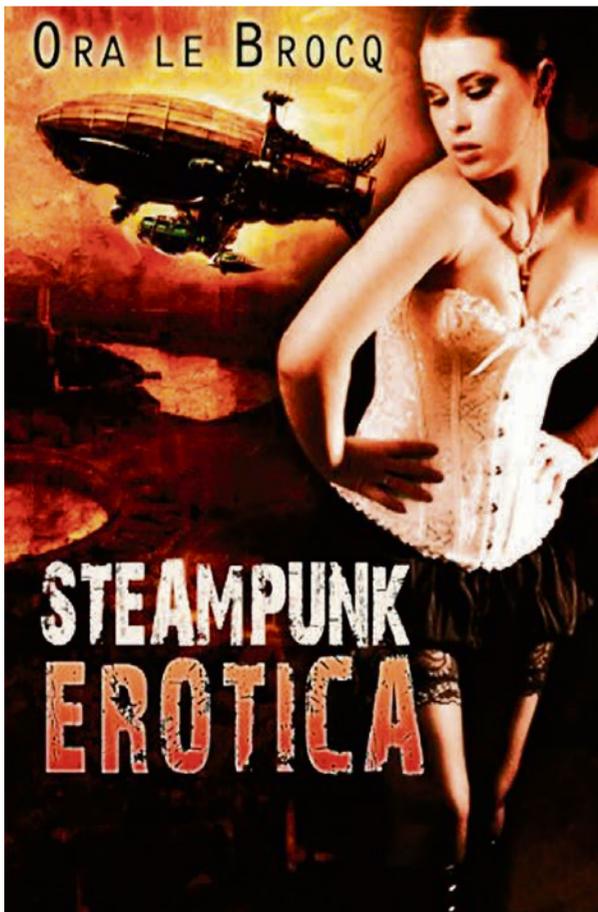
Misliš li da nam to što smo istodobno erotski autori i autori znanstvene fantastike pomaže u tom smislu? Mislim na ostale erotске pisce za koje znam da pišu s različitih seksualnih gledišta i, tako mi svega, većina ih piše i znanstvenu fantastiku. Mary Anne Hohanraj, Thomas Roche itd... što ti misliš? Je li to samo slučajnost? Ili uzrok?

BEZ UBOJITE KONKURENCIJE, ZASAD

M. Christian: Mislim da je manje zadivljujuće da pornografski pisci žele biti pisci znanstvene fantastike – na kraju, čini se kao da svatko želi postati SF pisac, samo pogledaj broj priča u bilo kojoj antologiji znanstvene fantastike u usporedbi s nekom pornografskom knjigom – od toga da se SF pisci tako jako trude sudjelovati u erotskim projektima. Kada bih želio veličati sam sebe, rekao bih da je erotika privlačna piscima iz mnogih “uglednih” žanrova, i to ne samo SF-a, nego i horora, fantasyja, detektivskih priča, krimića itd., zato što pisci iz tih žanrova u erotici prepoznaju ono što manjka području kojim se oni uobičajeno kreću: vibrantnost i uzbuđenje koje pomaže stvaranju cijele jedne književne supkulture.

Danas je jako depresivno ući u knjižaru – policu za policom ispunjavaju knjige koje su stvorila povjerenstva, više nadahnuta skupinama za istraživanje tržišta i uspješnicama nego nekom istinskom ljubavlju prema pripovijedanju. Pornografija se, pak, čini se, drži na toj granici između supkulture i mogućnosti da bude otkrivena (profitabilnosti i rubnog postojanja) tako da se, barem još neko vrijeme, autori i urednici mogu još malo književno zabavljati, nesputani pritiscima marketinga i “karijere”. Dok se netko ne dosjeti da se seks prodaje – ili bi se mogao puno bolje prodavati, to jest, dok to ne uništi svu zabavu.

Mnogi pisci znanstvene fantastike žele podržati erotске pisce, jer su i oni sami počeli na “nižim stubama” književnosti – mnogo su vremena provodili pišući što god su mogli samo kako bi platili stanarinu. Realniji razlog, ujedno i glavni, zašto volim erotiku, ima manje veze s činjenicom da se svi ludo bavljamo poigravajući se unutar žanra koji se sam stvara oko nas, jest taj što – budući da su SF/fantasy/horor romani toliko popularni – konkurencija može biti ubojita. Zauzeti uporište u ostalim žanrovima znači popeti se na vrh ako ne stotina, tada barem desetaka tisuća ostalih pisaca (za to krivim *Zvezdane ratove*). U žanru erotike, zbog njegove infantilnosti i stigme koju još nosi, taj je broj mnogo manji. To ne znači da će se sranje prodavati, nego da odlična priča barem može biti zapažena. Ja također obožavam erotiku zato što ona piscima, koji bi inače jednostavno nestali u moru, omogućuje da rade na razvoju svog umijeća, da steknu nekakvo iskustvo objavljivanja itd. Da nema erotike, sumnjam da bih bio urednik, pisac itd. **E**

S engleskoga prevela Lada Furlan.

Ogledalo, Samir Raguž

U prvoj polovici devedesetih, za tadašnje pedesetogodišnjake, nije bilo nikakve sramote u višesatnom sjedenju na dnevnom odjelu psihijatrije. Ovdje govorimo o propalim direktorima, šefovima i ostalim upravljačkim ljudskim strukturama na malo boljim mjestima u poduzećima, a koji su pogubili poslove u uraganu zvanom privatizacija. Naravno, postoje i oni koji su iz takvih previranja izašli kao pobjednici i vlasnici. Ali i oni su imali vlastite šizofrenije u svojim poduzećima, poreznim ispostavama, oslobođenim strastima ili na najgorem mjestu, onom s kojeg se ne može pobjeći – unutar paničnih polja svijesti samoprogramirane lubanje.

Godinama gomilana, vremenski svojstvena obilježja uspješnih očeva, funkcionara (kako se to birokratski tada imenovalo), manje ili više aktivnih članova zajednice nestajala su preko jedne noći ili jutra. U nekoliko minuta registriranja menadžerskih kredita i papira novih vlasnika brisali su sav njihov minuli rad, a da i ne spominjemo nepregledne lance nabadajućih tračeva uplašениh radnika. Opće nesnalaženje u novim uvjetima poslovanja završili su obijajući pragove doktora, tražeći spas u mirovini. Pošto su fizički uglavnom zdravi, što ne uključuje da su poneki bili i predebeli ili samo usporeni do prvog stupnja pokretne retardacije, unutar urušeni upornim nezdravim životom, morali su se okrenuti onom najmanje istraženom, ali zato i najlakšem izlazu.

Prevariti sustav, izigrati povjerenje bližnjih, izgubiti vlastitu zdravu pamet i zato još dobiti i potvrdu, a s kojom će primati uredno mirovinu do kraja života, najjednostavnije se izvodilo uz ocjenu psihičke nesposobnosti. Prije očekivane dijagnoze imali su obavezu provesti najmanje trideset prijepodneva u dnevnom boravku na drugom katu Klinike za duševno oboljele.

Sjedili su tako jedno jutro, godina nije bila Gospodnja, samo numerička crtica u ekspanziji medijskih događaja, u bolničkoj blagovaonici završavajući doručak. Za stolom, pokrivenim papirnatim stolnjakom, nemarno obučeni, izgledali su kao čopor sijedih vukova koji umjesto pokretačke gladi u čeljustima sada drže plastične šalice mlakog čaja.

Upravo se utišavala rasprava oko problema grupacije Mercedes-Benz. Samo je još na kraju Bećo ustvrdio, i za to pobrao kimanje glava nekolicine, da su i morali upasti u govna zbog tolike elektronike u automobilima. Mislim, nastavio je grlatim poskakivanjem glasa, čemu tolike inovacije. Imali su odličan proizvod, a sad, garantiram, za ovim stolom se većina dvoumi oko Mečke. Ha, jesam li u pravu ili šta? Zašto mijenjati nešto tako blizu savršenstva?

Prostorija, u kojoj su sjedili, bila je dio stare zgrade, još iz austrougarskog doba Vojne Krajine, a prvobitna namjena je oružarnica i skladište municije. Objekt je obnavljan svakih pola stoljeća. Zidovi su bili debeli, a zrak u njemu težak i bolničko-mirišljivo vlažan. Parket na podu star, hrastovi, kao i palisada položena na zidovima do visine metar i pol. Prozori su visoki, široki, dupli i puštali su dovoljno svjetlosti u inače mračno zdanje. Kroz njih su pacijenti gledali devedesete, što je po mišljenju doktora Mijatovića bilo problematično. U ovom velikom dnevnom boravku, svoje ludosti prakticirali su i časnici te njihovi podčinjeni prije dvjestotinjak godina.

Otvorila su se vrata i dva čovjeka, od kojih je jedan medicinar, a drugi možda bolnički majstor, unijela su veliko starinsko ogledalo. Po tipu izrade, i promatrač s naivnim okom, zaključio bi jednu kopiju Bidermeier stila. Okomito ogledalo visoko metar i pol, s nalijepljenom drvenom zadnjicom, u svom podnožju završavalo je u malom ormariću s jednom ladicom i staklenom kliznom stijenkom kraj nje. Zbog starosti i dotrajalosti, ogledalo je ispalo iz svog ležišta i bilo nagnuto unazad, tako ako bi tko htio provjeriti svoj odraz, morao se potpuno približiti. S udaljenosti samo većoj od dohvata ruku, na njemu si vidio jedino strop. Kad su ostavili komad namještaja, ona dvojica su izašli bez izgovorene riječi i zatvorili vrata za sobom.

Svi su ih ispratili pogledom i zatim ga usmjerili na ovaj strani predmet. Dvadeset dana ova grupa bistri i muti teme i strpljivo se dosađuje. Uglavnom čekaju tri sata i nestaju svaki svojim poslom, intimno moleći Boga da više ne sretnu kojeg kolegu s odjela.

Rutina je u ovoj sobi bila pozadinska buka svakog pacijenta u glavi. Uvijek postoji netko tko može pričati bez prestanka, samo brbljati, ali postoji i druga strana, ona iskusnih ignoratora, zalivenih ušiju, koji takvog govornika bez razloga ušutkaju svojom tupom i upornom nezainteresiranošću.

Prvih dana su bili strašljivo ozbiljni i šutljivi, vremenom su lica dobila naslage cinizma kroz koje su pokazivali pokvarene očnjake u poznatom poluosmjehu odobravanja svojih pretpostavki. Poslije dva i pol tjedna i takve reakcije su nestale, ostala je samo dosada kao jedina moguća tema.

Omaleni i široki Šupić je prvi ustao, napravivši nekoliko koraka do ogledala, ogledao se u njemu i ubrzo vratio na svoje mjesto. Bećo, čije su glasnice bile doseguta utopija perpetum mobilea, nabacio je:

- Šta je? Stolaru se nije dopao vlastiti odraz. Težak prizor... znam!

Izletjeli glasovi napadnog smijanja raspršili su se po dnevnom boravku. Čak se i Šupić, onako, uvijek crven u licu cerekao pogođenoj istini.

- Hajde Šupiću, stoji pred ogledalom dvije pune minute i platit ću ti večeru, nastavio je Bećo – mislim, ako ti sebe možeš gledati dvije minute, ja ću te gledati cijelu večer.

Sad se ono najgore u ljudima, sramoćenje drugoga, ozvučilo u gromoglasnom odobravanju izrečene ideje. Isprekidana buka, zbog uzimanja potrebnog zraka za opće krevljenje, nastavila se dok Šupić nije ustao i rekao;

Rita Ackermann: Shaman, 2003.

- Prihvaćam. Ali i ti ćeš poslije mene. Jedino tako!

- Eh, ovakvu ljudinu mogao bih gledati danima – pokazujući valovitim prstima na sebe – možda čak... čekaj, pa mogu svi po dvije minute. Neka bude nešto kao vizualna ispovijed, bez riječi. Oni koji ne uspiju plaćaju janje ili dva, trebat će tri, puno nas je, i dosta vina. Šta kažete? Ovo je prilika za zabavu. Na terapiji? Sjajno, urnebesna prilika. Ipak, moramo šutjeti, sve ostaje u ovoj prostoriji. Ali tko bi se uopće htio hvaliti s bilo kojim događajem na odjelu psihijatrije? Ovdje nije nitko toliko lud? Hahahaha, razumijete, nije nitko lud, hahahaha.

Tišina kao da je sada otjelovila svoje prisustvo i nekako legla, svom težinom svoje neugodnosti, još više, opteretila svjedoke ove nezgodne Bećine rečenice. Sama ideja bila je svima smiješna, ali se nitko nije htio prvi početi smijati. Taj bi valjda po logici nerazumne hrabrosti prvi i završio pred ogledalom. Poslije Šupića moglo bi biti sve lakše, ali i ne mora. Mogao bi se prvi slomiti? Možda drugi? Možda neće biti ni potrebe za trećim čovjekom. Naravno, nitko nije htio priznati svoj strah, sve je bilo nejasno. Može se reći da su svi ulazili u cilj svojih promišljanja zbunjeni.

Ali kako su svi šutjeli, upalio se perpetum mobile i zakrešao:

- Dogovorili smo se. Ovo će biti zabavno, drago mi je da se svi slažete. Hajde Šupiću, stupi pred ISTINU.

Prozvani je ustao i prošetao, kao bez ikakvog razloga, kao narcisoidni dočasnik oko svoje nove žrtve u vojarni, kao da ga se ne tiče, do ogledala. Spuštenih ramena stao pred njega i umirio se. Bećo je povikao.

- Bliže malo, u kadru moraš stajati samo ti.

Pomaknuo se za jedno stopalo i ugledao sebe. Onako crvenog od alkohola, lažljivo mirnog, s natečenom glavom, sjajnih obraza, opuštene vilice u provirujućoj karo košulji ispod crvenog prsluka, u trapericama bez opasača, nogavice se zbog nagnutosti ogledala nisu vidjele. Nije se iznenadio, iako nikada nije mogao definirati sebe, poznavao je dobro ovog čovjeka. On je možda bio najsiromašniji u dnevnom boravku. Nije bio nikakav direktor, šef pa čak ni poslovođa. Samo obični stolar, majstor za stolice u nedavno zatvorenom obrtu za proizvodnju kuhinjskog namještaja. Povukao je neke veze, bolje rečeno, određene ljude za rukav ili neki drugi dio sakoja, jer na ovom odjelu se nije završavalo lako. Čamiti ovdje u očekivanju zlatnog papirića bila je privilegija određenih, ipak danas samo formalnih, elita.

Šupić je znao svoje mjesto u društvu, čak je i sam prilazio puno puta lancu koji su mu namijenili. Tako, ponekad vezan neambicioznošću i u tijesnoj kućici svoje kože, vježbao je svoju jedinu dužnost danas – pokornost.

Prva refleksija prašnjavog ogledala, ona fizička, polako je nestajala. Odraz lica i gornjeg dijela tijela dobijao je sad smisao melankolije, kada duša visi, a tijelo je pridržava. Gledajući u svoje lice, vidio je samo gnijezdo opuštene mesa s jednom kosti, nosom, i dva ptica na umoru, očima. Usta su se smješkala nekim ugašenim žarom davno doživljene sreće, koja je sada izgledala kao prijevara. Splet crta, obrisa, sjena, činili su miran igrokaz na portretu ovog čovjeka, u kronikama životnih stanja dobio bi jednostavno ime - razočarenje.

I dok je svijest pobjegla u mali mozak, oči su ispod čeonog reznja promatrале čovjeka, ali i sebe. Oko je gledalo oko koje gleda. One su krive zašto je Šupić u jednom trenutku vidio samo veliku kukavicu u ogledalu. Dobro, možda se svijest

nije potpuno povukla, možda je ostao pokoji nedavni događaj kojeg mozak još uvijek nije uspio arhivirati. Da, jedna takva svježa rana krvavila je po vidnom polju organa za gledanje.

Nije dovoljno što je vrijeme uzaludno trošio sjedeći u ovoj prostoriji, on je bio zaista vrijedan radnik, nego mu se još i žena razboljela. Patila je od serijskih nesanic i glavobolja. Obišli su sve bliže bolnice i privatne prakse, ali dijagnoze nisu dale nikakav rezultat. Jedan je specijalista savjetovao opsežno snimanje glave, drugi je ismijavao nalaze prvoga i pisao uputnice za psihičke sanatorije, dok je doktorica bez jednog oka, u čiju je imitaciju Šupić nepristojno zurio, tražila neprestano vađenje krvi i analize mokraće. Gubeći novce, vrijeme i strpljenje, a pod stalnim opomenama ženinih nesanic i još jačih glavobolja, odlučili su se na alternativnu medicinu.

Isprobali su na desetke čajeva, masti za kožu, cuclali trave, kupovali bakrene tanjure i stavljali ih pod krevet, nosili orase u džepovima, polagali glave na magnetske jastuke, premještali namještaj poštujući dobrovoljne savjete Reiki susjeda, organizirali seanse priznanja i tako čistili duše, jednostavno i uporno se pokušavajući izliječiti.

Dok su čitali posebnu literaturu namijenjenu parafenomenima, za Šupićevo oko zapeo je jedan članak o Šamanu Bori. Baš tako jednostavno ime, pomisli. U kraćem tekstu bio je opisan način na koji radi i popis izliječenih ljudi, s brojevima telefona, ako je čitalac poželio provjeriti navedeno. Kako uvidajno, opet pomisli. Očaj je jedan od jačih pokretača ljudskog roda i oni odluče nazvati Šamana Boru i najaviti se. U tom trenutku nije mislio. Zvali su, naizmjenice, desetke puta dok jednom ne odgovori duboki glas. Brzo su izmijenili podatke i dogovorili prvi pregled već sutrašnji dan.

Primio ih je u široj prostoriji, punoj nepotrebnih zavjesa i platnenih sjenila, koji su valjda naglašavali jeftini misticizam, mračnoj odaji prigušena kisika i zagušljive atmosfere. Nakon kraćeg upoznavanja Šupić je platio popriličnu svotu i izašao van, ostavljajući ženu i Šamana same. Tretman je trajao oko sat vremena, nikako da svrši, pomisli i nastavi listati neki tjednik star nekoliko mjeseci, iščitavajući uglavnom naslove.

Sastanci su se ponavljali svaki treći dan i ženi je bilo sve bolje i bolje. Već nakon nekoliko dolazaka nesаницe su se pretvorile u hrkanje, a glavobolja u smirujuću tupost.

Ponekad bi Šupić iscjelitelja upitao o terapiji, tijekom oporavka, a nekad bi samo tako stajali, čekajući, dok se žena ne presvuče. Šaman Boro bi mu odgovarao riječima - Očistit ću vašu ženu. Moj visak čuda čini. Ona je puna negativne energije, trebala je doći puno ranije, mislim, kad je bila mlada. Meni bi bilo puno lakše raditi, a i njoj bi to posebno koristilo.

U automobilu, vozeći se kući, primijetio je neki sjaj na ženi, inače blijedo lice sad je bilo ukrašeno s dva rumena obraza, zatvoreni kapci kao da su procvjetali, a na šarenicama očiju bio posut svjetlucavi pelud. Sjedila je uspravno, malo zadignute brade i gledala ispred sebe. Pohvalio je njen dobar izgled, zadovoljan, sretan, pitao je što zapravo Šaman Boro radi. Ona je cvrkutala kako maše rukama, ponekad joj masira gornji dio leđa i prenosi neku čudnu energiju, od koje se, priznala je s uzdahom, osjeća bolje.

I Šupić je imao zdravstvenih problema, njega skoro nikad nije boljela glava, ali su ga boljale kosti, posebno ruke. Cijeli život je držao razne strojeve u rukama, tresao, brusio, uvijao matice i svoje tetive, udarao, ispravljao, natezao i uglavnom isprobao sve moguće položaje neprirodnog držanja ruku.

Jednom, možda je to bilo na desetoj terapiji, čekajući u hodniku i listajući isti onaj tjednik kao i prvi puta, pred sam kraj termina, odlučio je ući u prostoriju i pitati Šamana Boru može li i njemu pomoći. Kad je otvorio vrata, iznutra je povikao muški glas - Ne ulazite u ordinaciju za vrijeme rada!

Ali bilo je kasno, Šupić je već ušao i u polumraku ugledao dva bijela tijela u pokretu. Šaman Boro prilazio je ženi odzad otprilike svake sekunde jednom, zvuk dvije udarajuće, gole kože pljas, pljas, pljas kružno se širio prostorijom oplakujući obale Šupićeve svijesti. On je odmah izletio van, potom se vratio i izderao - Čekam te u autu!

Stojeći pred ogledalom s tom istinom, ogledavajući se u njoj kao u blještavom izlogu, osjećao je poglede, žeravice na leđima ustajalih tijela iza sebe. Tupost, s kojom se družio u ovoj prostoriji, brzo se oštrila uslijed priznanja, srama i u nekoliko sekundi postala sječivo bijesa.

Do prije nekoliko minuta Šupić je mislio zaplakati, ali se nije mogao sjetiti kako se plače. Nije se sjetio ni vrisnuti, verbalno osloboditi tjeskobu u sebi. Terapija je ovdje bila loša, zapravo je nije niti bilo. Jedino mu je preostalo napasti ovaj odraz ispred sebe, ovu ogoljelu kreaturu, nepodnošljivu moć koju ona ima. Napasti je fizički jer drugih argumenata nije imao.

Opalio je nagnuto Bidermeier ogledalo nogom. Taj komad kopije Alt - Wien stila prevalio se i razbio puknuvši na pola, dok se staklo, poput raspršenih kapljica, rasulo u stotine komada.

Kao po naredbi svi su skočili, za stolom nije ostao nitko, i nastavili su gaziti i lomiti, u ludističkom smislu poništavanja

predmeta, ovu opasnu spravu za mučenje. Orgazmično kolo sadizma trajalo je par minuta i ova fizička katarza je završila pobjedničkim spokojem.

Vani je vjetar pojačao, krošnje visokih kestena uzgibale su zrnatu svjetlost i ona je navaljivala u valovima, puneći dnevni boravak jaukom devedesetih.

Kroz mali otvor na zidu, kroz koji su nekad vojnici Vojne Krajine primali sljedovanje municije, doktor Mijatović je još jednom kratko pogledao i zatvorio drveni zasun. Okrenuo se i rekao medicinskoj sestri - Pripremite otpusne papire za sve i recite im da više ne moraju dolaziti. ■

OGLAS

NOVI BROJ U PRODAJI

ČASOPIS ZA KNJIŽEVNOST
ISSN 0352-7654

KVORUM
5/6

Iz sadržaja:

IVICA PRTENJAČA
LUKA BEKAVAC
LORRIE MOORE
SUVREMENO KATALONSKO
PJESNIŠTVO I PROZA
DANIJEL DRAGOJEVIĆ
SPEKULATIVNI REALIZAM
IVAN ŠAMIJA
TEMA: PREČACI
KRITIČKE PRAKSE
QUORUMOV LANČANI REAKTOR

Narudžbe i pretplata: Centar za knjigu,
Petrijnska 51, HR-10000 Zagreb, czk@czk.hr
Ili na: web knjižara: www.meandar.hr
Prodaja Meandarmedia, Petrijnska 51,
HR-10000 Zagreb. prodaja@meandar.hr
Tel. +385 1 4813022, fax +385 1 4813323

2010

Fragment, Ljiljana Filipović

KAKO SE OCIJENJUJE NEKU OSOBU? PET IZ FILOZOFIJE. JEDAN IZ TOLERANCIJE. DVA IZ SAMOZATAJNOSTI. JER SE SMATRA BOLJOM NO ŠTO SU DRUGI? NE. JEDINICA JE ZA ONE KOJI SU POVJEROVALI KARIZMATIČNOM GOVORU I IZVRŠITELJSKI DILITALI POJEDINE NARODE. A NIJE SE RADILO O KOMPJUTROSKOJ IGRI.

Fotošopirali ste se, fejkali ste podatke na društvenoj mreži, to kako živite uzbudljivo ali – moralno. Krivotvorili ste vlastiti život u dnevniku koji je postao *bestseller*. Sve je to bilo lakše nakon što vam je majka zauvijek otišla. Nakon oca. Dulje žive. Pamte. Više vide. Pa što. I poznati *antipsihijatar* Laing dohvatio se hladnog srca vlastite majke tek kad je napustila ovaj svijet. A njega poslije, njegov sin. Ima jedna cijela takva biblioteka, *beauty salon* vlastitih života.

Već ste sasvim ufurali u taj novi pošten i lijep lik, dizajniran prema onome kakvim biste vi možda ipak željeli biti. Trebali biti? Lik bez mračnih tajni i dijelova tijela koji bi se primjetili prije vaše duše. Već ste se profilirali kao stručnjak za gospodarska pitanja, gotovo da nema televizijske emisije bez vas, na naslovnica ste male zemlje češće no Angelina Jolie. Jedino vas malo brine da ne završite kao profesor Rath iz von Sternbergova filma koji se nakon izgubljenog samozadovoljnog dostojanstva vraća katedri za kojom je nekoć predavao. Od koje ga je odvojila i ponizila žudnja za jednom Lolom. Smrt na vjernom objektu njegov je odabrani kraj. Možda i objašnjenje zašto se drži do predmeta više no do ljudi.

— KAKO OCIJENITI ONE KOJI DAJU OCIJENE? SUDE PREMA SEBI? POSTOJI LI NEKA ŠKOLA S KOJOM SE STJEČE DIPLOMA S PRAVOM OCIJENJIVANJA DRUGIH? POSTOJI ZAKON, PODSJEĆA VAS LEGALIST U VAMA. KOJEŠTA TAJ DOPUŠTA. ZAKON. —

PJESNIČKO PITANJE

Kad ono, sretne vas poznanica koju niste vidjeli stoljećima. Pripadala je krugu prijatelja koji su vas izopćili kad je jednom neki, sad vam se čini, nevini preljub bio jači od vas. Ah, raznježeno mislite, kako su to bila bezopasna vremena. Ipak na tren vas stresu nejasna razmišljanja i sjećanja. Kao da vas je u prolazu dotaknuo plavi anđeo. Navodno je film i Hitler često potajice gledao u svom privatnom kinu.

Pita:

– Još pišeš one pjesmice?

Nasmiješite joj se. Nikad ih niste pisali. Taj vam žanr baš ne ide. Ponosni ste na svoj umor koji vam ne dopušta da reagirate drukčije nego pomirljivošću. Ipak, poslije si mislite, kako li joj je to palo napamet. U njezinom sjećanju živite kao pjesničič? Jer nije baš da vam se činilo da vas gleda kao Thomasa Eliota. Potopila vas je u trenu. – A ono... da se moraš sresti sa sobom? – pokušava izroniti dio vas za kojeg volite misliti da je bolji od ostalih. Uči vas kako isplivati ponovno na površinu. Čini vam se da taj doživljaj uvijek izmiče, uvijek vas ono “sobom” iznenadi. Kao da ste fragment. Koji se uvijek iznenadi u susretu s ostalim vašim dijelovima. Pjesničič, konačno se nasmiješite. Pa i Marx je pisao stihove. Nije baš da su ga proslavili. Dobro ste prošli.

Zamislite, umrli ste. Spletom okolnosti nestala su sva vaša djela koja su vas učinila slavnim, omiljenim piscem velikana, koja predvode literaturu vaše nacije. Nekom farsičnom igrom ostala su samo ona kojima pozivate na smrt svakog Židova. Jer eto izdavač je stalno tražio od vas provokaciju, bila vam je potrebna, poslije vas opravdaju, kao priznanje postojanja, a i niste imali čime platiti plin. Da niste bili osloboditelj jezika i da niste znali njime zavesti najveće slobodoumne umove koji su ga vidjeli i kao osloboditelja ironije, da ste recimo samo smetlar, ne biste bili ni u kakvoj povijesti, nego tek rasistička ništarija. No ako velikani cijene autorsku eksplozivnost izričaja u vašem romanu, poštuju vas i oni koji svojim zadatkom smatraju čišćenje rase.

MANIFEST

Kako se ocijenjuje neku osobu? Pet iz filozofije. Jedan iz tolerancije. Dva iz samozatajnosti. Jer se smatra boljom no što su drugi? Ne. Jedinica je za one koji su povjerovali karizmatičnom govoru i izvršiteljski dilitali pojedine narode. A nije se radilo o kompjutorskoj igri.

Ovisi tko ima imenik u ruci. Može i pet iz rasizma. Pet iz literature. Pet za ironiju i provokaciju malograđanskog društva koje vas je osudilo jer niste propovijedali njihovo lažno licemjerje. Ali ako živite među antisemitima teško će prepoznati vašu literarnu ironiju. Njima je to manifest.

Ako nemate pet iz književnosti, onda ste samo rasist. A možda biste ipak više željeli jedan iz literature, a pet iz ljudskih prava? Al' možete vi i jedno i drugo.

Kako ocijeniti one koji daju ocijene? Sude prema sebi? Postoji li neka škola s kojom se stječe diploma s pravom ocijenjivanja drugih? Postoji zakon, podsjeća vas legalist u vama. Koješta taj dopušta. Zakon.

Velika je povlastica da vas život ne dovede u situaciju izbora u kojoj režije ne plaćate zarađujući literarno briljantno huškajući na druge. Da ih netko spali za vas. Je li nemoralnije prodavati tijelo da bi preživio, ili izdati život drugih? U modi je raskrinkravati *trash celebrityje*, likove koji su postali poznati bez razloga. Stručnjaci su za to upravo oni koji su ih izmislili, zarađivali na njihovom narcizmu, poigravali se njihovom maloumnom lakomošću za slavom bez truda. Uništili novinarstvo. Nisu od srama propali u zemlju. Uspješni su u vlastitom *trashu*.

Može li se ocjene iz života samo zbrojiti i podijeliti?

Kako ocijeniti čovjeka koji nije želio da se zna za njegova dobra djela? Onoga koji uspješno sakrio loša? Onoga koji misli da su pločice na trbuhu važnije od moždanih vijuga?

U REDU

Godinama si prebacujete jer niste mogli oprostiti prijatelju koji je odlučio spaliti dnevnik svoje supruge nakon njezine iznenadne smrti. Želio je da njihovu sinu za sjećanje ostavi samo majku iz njihova zajedničkog života, njihova braka, a ne da i sazna da je za nju postojao život i prije toga. Gotovo ste osjetili fizičku bol. *Tekst je živo biće*, patetično ste mu objašnjavali. Memorija. Znaju to oni koji cenzuriraju knjige, brišu poglavlja, slučajno spaljuju knjižnice. Tek kad se radi o *Mein Kampfu* onda se tolerantne ucjenjuje demokracijom i pravom na slobodu čitanja i poznavanja mraka izopačenog uma.

Stojite u pošti u redu. Muškarac ispred vas snima ženu koja na šalteru plaća račune. Obuzet je užitkom moći koju mu pruža vlastiti mobitel. Žena je ponešto jača, razdrljena, donji dio rublja je izmigoljio. Ne smatra da je mora pitati za dopuštenje. Uzima dio njezina života, šalje snimku, prijateljima. To što ste vi svjedok cijelog postupka ništa mu ne znači. Potpuno je nezaštićena, od njegova izrugivanja. Niste dovoljno ni veliki ni snažni da ga zaustavite. Tek ste dio scene s likovima o kojima ništa ne znate.

Fragment, *consider revising*, razmislite o revidiranju, poboljšanju, predlaže vam kompjutorski engleski pravopis kad ga zamolite da vam prekontrolira tekst. Užasnut je kad mu nedostaje dio rečenice. Eliptičnost ga zbunjuje.

Odlučiti se za pravednost, pravedno postupiti, ne znači da se za desetak godina, kad pokleknete pred zahtjevima života nećete pitati o čemu se tu zapravo radilo. Iako ste znali, i još uvijek znate, da je odluka bila ispravna, da niste željeli povrijediti ni sebe ni druge. A ipak pravednost vas je provukla kroz toliko osamljenosti i tuge da ste u jednom trenutku pristali je zaboraviti. Kao i sada u tom redu u pošti. Vaša vas je odluka godinama stavljala na kušnje, mučila tjeskobom. Ne onog trenutka kad ste bili dovoljno hrabri da odlučite i za sebe i za druge. Pokazivala vam je godinama da se niste uspjeli maknuti od nje. Otvarala je provalije ispred vas kao da ste ušli u neku virtualnu igru koja vam stalno dokazuje da joj niste dorasli. Toliko vas je izmučila da su vam se srednjovjekovna mučila činila dječjom igrom. Uzalud ste sami sebi ukazivali da su to vaši izumi, da vam je odluka otvorila vrata slobode ali da vi niste znali izaći. Ponovno vas je nakon jednog decenija stavila pred istu odluku, u isti scenarij, s istim likovima, kao da ste na popravnom ispitu, ali vi više niste imali istu snagu. Prvotnoj odluci ste dali moćna oružja kojima vas je bacila na koljena. Godinama gledate kako se to isto događa drugima i kako misleći da to nitko uistinu ne vidi ne priznaju da ih je vlastita odluka pobijedila. Postoji cijela mala neizgovorena urota poraženih vlastitim ispravnim odlukama. Dovede vas do toga, odluka, da su sva nedostajanja, sve užasne tuge stale pred vas i natjeraju vas da se upitate jeste li ipak krivi što ste se odlučili za ono što smatrate ispravnim, kad već vaša srce stalno želi paktirati s Pascalovom poslovicom u kojoj srce ime svoje razloge zbog kojih vas tiho optužuje i na kraju vas dotjera do stenta. Mislite kako je dobro onima za koje drugi odlučuju i koje mogu optužiti.

PRAVOVALJANA UTOPIJA

Na kraju se odvija drama fragmenta. Moć pogleda. Drugog. Njegova odabira dijela vas. Fragmenti su i ono što znate o sebi. Ostale dijelove često ne zamjećujete. Otkrivaju se drugima. Pokušate ponekad osvijestiti prijatelja, natjerati ga da vidi ono što mu je pred očima. Da čuje ono što mu se govori. Kad gledate kako se dijelici njega spaja s dijelicom osobe za koju znate da će vam jednog dana govoriti kako je manipulatorica a vi mu samo kažete da je plaha, da se plahost štiti, proizvodi nevolje. Veli Leni Riefenstahl da ne vidi zbog čega je ona kriva, pa nije ona bacila neku atomsku bombu. I nije.

Bez obzira što učinili, ostali će vas vidjeti onako kako to oni žele. Pa i oni koji vas vole. Fragment koji odaberu. A vi sebe, onoliko koliko to možete podnijeti. Kao još jedan dokaz za slobodu izbora. Kao odgovor zašto primjećujete samo dio sebe, a ne i cijelinu. Veli Jean Giono: “Da je Céline uistinu vjerovao u ono što je napisao, ubio bi se.” Iluzija o sebi pravovaljana je utopija. Održava na životu. I neprijatelju se javljate kako bi vam potvrdio postojanje. Fragmentizam otvara mogućnosti završetka i različitih tumačenja. Ispisivanja i dopisivanja scenarija, različite pojavnosti fragmentiranog svijeta.

Što se može znati o nekoj osobi? Ono što nam dopušta da znamo? Što sebi dopušta da zna o sebi? Što se naslućuje da se možda događa? Što možda želimo naslućivati? Poput je fragmenta sna kojeg se zaželjela java. Koji se otvara na jednom mjestu zaklanjajući sva ostala. Ali i kad ih se složi nije izvjesno da će dopustiti da se razumije što govori scenarij. Da ćemo htjeti vidjeti sve fragmente sebe. Sebi to dopustiti. Imati za to dovoljno hrabrosti. Možda je i to smisao. O najvažnijim se fragmentima svoga života ne govori. Ne piše. **E**

POTOMAK ARHETIPSKOG NEPRIJATELJA

ROMAN O SUDBINI NIJEMACA U JUGOSLAVIJI NAKON DRUGOG SVJETSKOG RATA VJEROJATNO JE NAJBOLJI U AUTOROVU OPUSU

DARIO GRGIĆ

Negdje oko polovine romana *Zavičaj, zaborav*, posvećenoga autobiografskim i identitetskim traganjima, Bauer uvodi lik naratorova kolege sa studija, koji uz vino i konjak iznosi opservacije o germanofobiji. Georg, kako se taj lik zove, na nekoliko je stranica ispalio svoje stavove: nije mu, na primjer, bilo jasno "kako se netko i danas može zanositi narodnom književnošću, i njezina je vrijednost bila unutar nekog prošlog vremena", to je mitomanija, kao takva je opasna, daje iskričljenu sliku stvarnosti; na koncu o književnosti se ne može govoriti izvan povijesti. A ona nas uči kako smo jako puno naučili upravo

— Zavičaj, zaborav PISAN JE S DRUGE STRANE BARIKADE NEGO, NPR. Bašta, pepeo, I POKAZUJE KAKO IZGLEDA ISTINA PORAŽENOGA I POTISNUTOGA UKLOPLJENA U POBJEDNIČKO RUHO —

od Nijemaca. Sve su radili bolje.

STIGMA BIJELIH OBRVA Bauerov lik kreće s hipotezama: germanofobija se pojavljuje u vrijeme Cezarovih galskih pohoda kada Rimljani dolaze u dodir s nepokornim Germanima, ili možda za vrijeme Nerona Klaudija Drususa, koji je na jedvite jade uspio okupirati germanska područja. Otpor koji su ovi "barbari" pružili, kao i masakr triju rimskih legija, vjerojatno je posijao klicu mržnje iz koje se kasnije rodilo pasionirani negativni stav prema jednom cijelom narodu. Dva su svjetska rata samo utvrdila činjenice; pokrenuvši ih, Nijemci su na sebe navukli stigmatu. Stvari ispod površine, piše dalje Bauer, mnogo su složenije. "Zašto je engleski kralj George V, monarh njemačke krvi i sljednik hanoverske dinastije, promijenio svoje prezime Saxe-Coburg-Gotha u Windsor? Zašto je njemački ovčar u engleskom jeziku najednom prestao biti *German Sheppard* i postao *Alsatian*? Naš Križanić mrzio je Nijemce, a radi se o mržnji koja izvire iz nekritičkog divljenja prema ovom narodu. Radite ispravne utege, kao Nijemci, savjetuje Rusima, gradite kuće kao Nijemci... Križanić upućuje svoju slavensku braću kako Nijemce valja mrziti, ne zato što su neprijatelji od kojih bi prijetila neposredna pogibelj, nego zato što su u svemu bolji..."

Zavičaj, zaborav roman je posvećen povratku naratora svojim korijenima, zapravo, otkrivanju tih korijena, otkrivanju posljedica koje takva vrst porijekla može imati u sredini koja je svoj identitet izgradila upravo na ratovanju

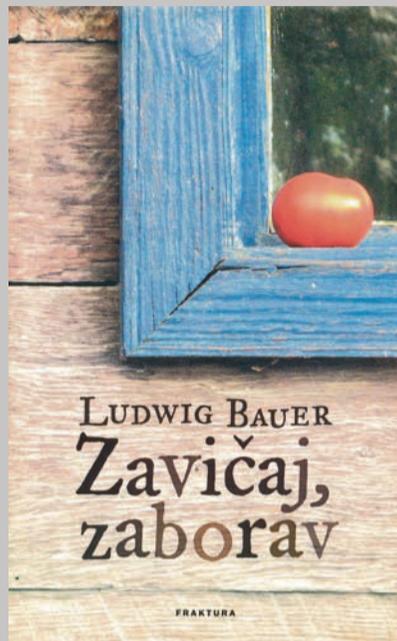
protiv Nijemaca, spoznaji da u tvojim venama teče krv poraženih (a boljih?), i onda pokušajima situiranja u socijalnoj sredini koja te gleda kroz crno-bijelu prizmu jer si potomak arhetipskog neprijatelja. Usvojio ga je ugledni komunistički borac koji živi u braku sa svojom bliskom rođakinjom, koja nakon nekoliko godina počne tonuti u alkohol, ne manjka tu ni seksualnih iskušenja, u školi ga izdaju bijele obrve, ali to je i tako škola kojom rukovodi njegov novi otac, njemački razumije, a ne razumije zašto, i tako dalje. Bauer postupno i vrlo čitko opisuje sudbinu podunavskih Nijemaca, gdje je njegov lik dobro prošao, s obzirom na danas poznate činjenice o egzekucijama i protjerivanjima.

LITERARNI DOSEG I DRUŠTVENO ZNAČENJE

Roman je podijeljen u nekoliko glava, koje su dalje podijeljene na kratke, epizodične prozne cjeline, odnosno vrlo je pregledno "montiran"; negdje sam pročitao u vezi ove knjige epitet "filmičan"; vjerojatno se može tako reći, iz nje bi se mogao složiti film o

drugoj polovini XX. stoljeća u Jugoslaviji i zemljama Istočnog bloka, o načinu na koji se organizirala jedna država i načinu na koji je funkcioniralo jedno društvo. Sudbina njemačkog naroda nakon revolucije je tema koju bi adekvatno obrađenu trebalo potražiti u djelima povjesničara poput Vadimira Geigera, njezino literarno uobličjenje *Zaborav, zavičaj* pisano je po starinski, kao da je Bauer stilom htio popratiti ovo tonjenje u zdenac vremena u kojemu se pisac, kao što je poznato, može i ugušiti poput mačića, ako ne zna gdje i kako. Tema je primjereno bolna, i nije joj trebalo dodatnih sentimentaliziranja – što je Bauer vješto izbjegao, kao da je obiteljskoj tamnoj mrlji kontrapunktirao obilje seksa u koje je, kao u prodavaonicu kolača, upao njegov Ludwig bijelih obrva. Knjiga je to u kojoj se pojavljuju nage žene i posve obnaženi narator! Seks u književnosti pa i seks gdje posvojenik stupa u seksualne kontakte s pomajkom nije odavno zanimljiv, ako nije književno zanimljiv. Bauer ovdje ne istupa od standarda, čak malo previše fuka, nije to dobro za zdravlje, mislim na literarno zdravlje. Staviti u roman spolovilo pa ga zatamniti nije neka strategija: kad si ih već uvlačio u tekst, onda te barjake valja razviti do kraja, a ne gasiti svjetlo... Bez

— STAVITI U ROMAN SPOLOVILO PA GA ZATAMNITI NIJE NEKA STRATEGIJA: KAD SI IH VEĆ UVLAČIO U TEKST, ONDA TE BARJAKE VALJA RAZVITI DO KRAJA, A NE GASITI SVJETLO —

Ludwig Bauer, *Zavičaj, zaborav*; Fraktura, Zaprešić, 2010.

obzira na ovu kopunsku moć našeg naratora koja vrijeda čitateljski testosteron, a to je da skoro svakoj kvočki dode glave, što mu oprašta gorila u nama jer je ovo roman o odrastanju – koja doista kao da je redateljski, a ne spisateljski promišljena – nasuprot razradi teme o pogromaškom tretmanu jedne manjine, što je društveno

itekako zanimljivo, pogotovo u svjetlu moguće činjenice da je i na knjskim traktorskim prikolicama možda neki od mališana već tada imao u sebi upaljenu pjesničku žicu, tako da je lako moguće da Hrvati dobiju literarnu sliku o sebi, bez koje je ona socijalna necjelovita. *Zavičaj, zaborav* pisan je s druge strane barikade nego, npr. *Bašta, pepeo*, i pokazuje kako izgleda istina poraženoga i potisnutoga uklopljena u pobjedničko ruho. Bauer opisujući djetinjstvo inzistira na spoznajama koje mu šapuće tama, njegov junak svoj identitet konstituira bolno i dugotrajno, doslovce pipkajući u mraku. Svjetlost Bauerov lik u drugom dijelu romana potraži na Istoku, odlazi studirati na manje skućena mjesta, s nakanom priširenja horizonata svoje spoznaje. U tadašnjoj Čehoslovačkoj posvuda nalazi tragove svoga naroda. Vjerojatno, unatoč staračkom (u spisateljskom smislu) tretmanu seksa, najbolji Bauerov roman. Knjiga koja uz visok literarni doseg tradicionalnijeg rukopisa, ima i važno društveno značenje. I za kraj: Krlježa je rekao da su mu Englezi uvijek bili uzor. **E**

OGLAS

Nataša Petrinjak

U sredini u množini

Nataša Petrinjak

U sredini u množini

U sredini u množini

O knjizi

Ova je knjiga prijete svega namijenjena svima onima koji se bave proučavanjem kulturoloških fenomena i posebno iz feminističke pozicije (iako ne i jedino!), prateći društvene procese u nizu do sada objavljenih članaka i intervjuva od 2002. do 2009. godine. Centar interesa ove knjige jest društvo u cjelini iako je naglasak više na domaćim temama i "ženskom" u najširem mogućem smislu riječi, što ne isključuje sve one autoričine kolateralne interese koji su vrlo brojni. Nataša Petrinjak kao novinarka od formata, ovdje uspijeva sintetizirati i određeni filozofski i estetski stav, istovremeno ne namećući čitatelju svoj sud kao konačan, već samo kao "jedan od" mogućih. Ova je velika knjiga popraćena predgovorom Predraga Lucića i pogovorom Biljane Kašić koji je identificiraju kao jedan od onih polifonih vjerovjensnika suvremenosti koja nam ne dopušta jednosmjernu i jednodimenzionalnu pogleda, već nas prisiljava na to da se otvorimo stvarnosti kakva jest.

Nataša Petrinjak

U sredini u množini

Biblioteka Dokumenti

cijena: 180,00 kuna

456 stranica, meki uvez

Namijenjeno: kulturalni studiji, ženski studiji, novinarstvo

SKANDINAVSKI BOSANSKI LONAC

PRVI DIO IZNIMNO POPULARNE SERIJE ŠVEDSKE SPISATELJICE NIJE NAROČITO USPIO: ISPUNJEN JE KLIŠEIZIRANIM LIKOVIMA I STEREOTIPNIM SITUACIJAMA, ŽANROVSKI JE NEARTIKULIRAN I KRŠI NEKA OSNOVNA PRAVILA KRIMIĆA

NADA KUJUNDŽIĆ

Nakon nezapamćenog uspjeha Stiega Larssona i njegove *Millenium* trilogije, skandinavskom je krimiću znatno porastao ugled na svjetskoj književnoj sceni. Iako je plodonosna veza Skandinavaca i kriminalističkog žanra uspostavljena još osamdesetih godina prošloga stoljeća sa spisateljsko-bračnim tandemom Maj Sjöwall i Per Wahlöö, tvorcima popularnog serijala o inspektoru Martinu Becku, tek je Larssonu pošlo za rukom svrnuti pozornost šire javnosti na sjever Europe. I doista, posljednjih godina vlada prava pomama za svime što je norveško, švedsko pa čak i islandsko: nanovo se otkrivaju već postojeći autori (BBC je ekranizirao nekoliko romana Henninga Mankella, s Kennethom Branaghom u ulozi inspektora Kurta Wallandera), dok se mlade nade čitateljskoj javnosti predstavlja kao nasljednike Stiega Larssona ili pak kao "kraljice skandinavskog krimića". Jedna od recentnijih pretendentica na potonju laskavu titulu je i Švedanka Camilla Läckberg (r. 1974.), nekoć nezadovoljna ekonomistica, a danas uspješna autorica serije romana o inspektoru Patriku Haedströmu. *Ledena princeza*, objavljena 2003. godine, prvi je naslov iz te serije (nedavno je izašla i sedma knjiga).

— SOCIJALNA TEMATIKA UGLAVNOM OSTAJE NA RAZINI SPOMENA TE NIJE DETALJNIJE RAZRAĐENA, NITI IMA KAKVOG ZNAČAJNIJEG UTJECAJA NA SREDIŠNJI ZAPLET —

SOCIJALNI KONTEKST Glavna junakinja Erica Falk dolazi u rodni gradić Fjällbacku (rodno mjesto i same Läckberg) kako bi sredila roditeljsku ostavštinu i napokon dovršila biografiju Selme Lagerlöf s kojom se muči već dulje vrijeme. No nekoć idiličan ribarski gradić kakav pamti iz djetinjstva sada je top destinacija za bogate (mahom inozemne) turiste koji nekontrolirano kupuju sve raspoložive nekretnine i pretvaraju ih u razmetljive vile. Nakon što je otkriven leš njezine prijateljice iz djetinjstva Alex Wijkner, Erica započinje vlastitu istragu. Je li si Alex doista sama oduzela život, ili je ipak riječ o ubojstvu? I tko bi uopće želio ukloniti ženu koju su, kako se čini, svi voljeli i poštivali? U nastojanju da otkrije što više o tajanstvenoj pokojnici, Ericin se put ukrštava s onime lokalnog policajca Patrika Headströma koji, kako ispada, od malena prema Erici gaji "štenasto obožavanje", štoviše smatra da se "rodio zaljubljen u nju". Dvojac odluči udružiti svoje male sive stanice, no njihov odnos ubrzo nadilazi okvire strogo profesionalnog. Fjällbacku uskoro potresa nova nasilna smrt: ovoga puta žrtva je mjesni neshvaćeni umjetnik i kronični alkoholičar koji je na neki način povezan s Alex. Kao i kod već spomenutog Larssona, svi tragovi upućuju na

lokalne moćnike i mračne tajne iz prošlosti (slučajno ili ne, štošta u *Ledenoj princezi* podsjeća na dobrog starog Stiega: moćna obitelj, seksualno zlostavljanje, nestali član obitelji, maltretirano dijete koje podmeće požar, istraga koja rezultira knjigom...).

Jedno od sada već prepoznatljivih obilježja skandinavskog krimića jest preokupacija autora socijalnim problemima (njemačka književna teorija iznjedrila je i zaseban naziv za ovaj fenomen – *der Soziokrimi*, po naški "socijalni krimić"). Istraga zločina otkriva naličje skandinavskog blagostanja (nešto je trulo u državi Švedskoj / Norveškoj itd.); idilična površina ekonomskog prosperiteta krije niz problema poput nasilja, raspada obitelji, alkoholizma, netrpeljivosti prema strancima i slično. Ni Läckberg ne zazire od osjetljivih pitanja, pa tako *Ledena princeza* u manjoj ili većoj mjeri tematizira društvene probleme poput nasilja nad ženama, alkoholizma, seksualnog zlostavljanja, zanemarivanja djece, mršavih penzija, rada na crno, neučinkovitosti socijalnih službi itd. No čini mi se kako u konačnici socijalna tematika uglavnom ostaje na razini spomena te nije detaljnije razrađena, niti ima kakvog značajnijeg utjecaja na središnji zaplet. Narativna linija koja, primjerice, prati Ericinu sestru Annu, žrtvu obiteljskog nasilja, naprasno se prekida u trenutku kada Anna napokon napušta supruga i doseljava k sestri, a nemam dojam niti da bi roman nešto izgubio u slučaju da se ista u potpunosti eliminira.

HODAJUĆI STEREORIPI

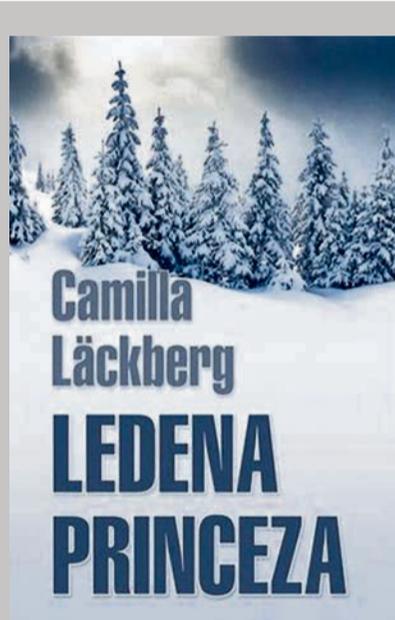
Za razliku od intelektualnih übermenscha poput Holmesa ili Poirota, inspektori Wallander (Mankell), Sejer (Karin Fossum) ili Van Veeteren (Håkan Nesser) daleko su od savršenstva. Uglavnom razvedeni, nesretni i otudeni od vlastitih obitelji, (anti)junaci skandinavskih krimića na meti su svih modernih boljetica, od alkoholizma, stresa i depresije do loših prehrambenih navika i pretilosti. I dok se njezini (usudila bih se reći, daleko umješniji) kolege diče istančanim psihološkim profiliranjem svojih likova koji su mahom usamljeni i isfrustrirani, cinični i poročni te općenito uzevši sve samo ne hvalevrijedni i uzorni građani (zaboravite na pravične istražitelje kao stupove društva, pravične pojedince koji istovremeno i čuvaju i otjelovljuju moralni poredak), čini se kako Läckberg u tom smislu prilično odskače od prosjeka (što ne mora nužno imati pozitivne konotacije). Književni kozmos *Ledena princeze* napučen je hodajućim stereotipima, predvidljivim i ne odveć zanimljivim likovima kakve smo već odavno navikli (da ne kažem, od kakvih smo se već odavno umorili) susretati u popularnim serijama, romanima i (holivudskim) filmovima. Fjällbacka je tako dom i nadmenom policijskom šefu koji si je umislio da je božji dar ženama i ekscentričnoj starici čiji hobiji uključuju beskrajno pečenje kolača

te opsesivno skupljanje vrtnih patuljaka. Tu su i nezaobilazni muž nasilnik i njegova pokorna ženica čiji unutarnji monolozi u kojima samu sebe uvjerava kako s pravom glumi vreću za nabijanje jer, eto, jednostavno "ne zna napraviti stvari kako treba", podsjećaju na *Oprah Show* u najboljem izdanju. Dodajmo tomu i neshvaćenog umjetnika koji tugu utapa u alkoholu i njegovu požrtvovnu, samohranu majku koja se u potpunosti odrekla vlastitog života kako bi se mogla adekvatno skrbiti za sina te nevoljenog posvojenog sina lokalnih moćnika i njegovu atraktivnu, ali praznoglavu suprugu. Ni središnji istražiteljsko-ljubavni par nije pošteđen svoje doze klišeja. Patrik je momak kojega bi

— IAKO NOMINALNO KRIMIĆ, OVAJ BI SE ROMAN PRIJE MOGAO OPISATI KAO NEKA VRST LITERARNOG ČUŠPAJZA KOJI ZORNO POKAZUJE DA PAPIR DOISTA PODNOSI SVE —

pokušaj doima kao puki pucanj u prazno.

ŽANROVSKA MJEŠAVINA Ukoliko ste pri čitanju kriminalističke literature vodeni jedino pitanjem "Tko je ubojica?", tada vam Läckberg možda i neće biti po volji. Narativni je interes, naime, podjednako na strani istrage i romanse na relaciji Erica – Patrik, kao i drugih aspekata Ericinog privatnog života (odnos sa sestrom, prodaja roditeljskog doma, spisateljska karijera i sl.). Autorici očito nije cilj držati vas na rubu sjedala budući da se tok istrage neprestano prekida detaljnim opisima romantičnih večera sa svim njihovim fazama (od odabira odjeće i pripreme hrane, do kušanja vina i valjanja po kauču), obiteljskih problema i rasprava o hokejaškim utakmicama. Dakako da podrobnija karakterizacija likova iziskuje da ih upoznamo i u drugim ulogama osim one detektivske, no je li doista bitno obavijestiti čitatelja koliko je točno Erica iskeširala za svoj novi grudnjak s "geliranom podstavom od čega su grudi prirodno poskakivale"? Iako nominalno krimić, ovaj bi se roman prije mogao opisati kao neka vrst literarnog čušpajza koji zorno pokazuje da papir doista podnosi sve. Uz već spomenuti romantični i kriminalistički diskurz, bosanski lonac zvan *Ledena princeza* sadrži i elemente obiteljske sage, sapunice, *chick lita*, policijskog romana, psihološkog trilera i tko zna čega još. Središnji misterij naposljetku biva razriješen, no mnogo toga u romanu ostaje nedorečenim. Je li se Ericin nasilni šogor doista stoički pomirio s činjenicom da ga je supruga napustila i odvela djecu? Da li je njezin prijatelj Dan uspio pokrpati svoj raspadnuti obiteljski život? Ostaje nam provjeriti kriju li se odgovori u ostalim naslovima iz serije. A što reći o čušpajzu? Nekima je po volji, nekima ne. Ponekad nastaje uslijed svjesnih kulinarskih napora, a ponekad jednostavno tako ispadne. Teško je reći što od toga vrijedi za Läckberg. Možda je u pitanju tek spisateljska nesigurnost (ipak joj je ovo književni prvijenac, a navodno da svaki novi roman premašuje onaj prethodni... živi bili pa vidjeli, odnosno u ovom slučaju čitali), a možda smo svjedoci nastanka sasvim novog i sasvim postmodernog (čak post-postmodernog) žanra. Kako ne bi ispalo da samo sipam drvlje i kamenje na sirotu Camillu, vrijeme je da se ubaci i koja lijepa riječ. Läckberg uspješno dočarava atmosferu snijegom okovanog ribarskog gradića u kojem se svi poznaju i gotovo da je nemoguće išta sakriti. No upravo ono što se godinama uspješno držalo podalje od znatiželjnih pogleda susjeda naposljetku izbija na površinu uz tragične posljedice. Šutnja, kako se ispostavlja, može

Camilla Läckberg, *Ledena princeza*, sa švedskoga preveo Danilo Brozović; V.B.Z., Zagreb, 2011.

svaka majka poželjela za zeta – odgovoran i pouzdan, emotivan i romantičan, a jedino što zapravo želi su brižna supruga i čopor djece (čini se kako se ludo zabavlja dok glumi konjića za Ericine nećake). A Erica... Mislim da je dovoljno reći da o samoj sebi razmišlja kao o Bridget Jones, a u jednom trenutku doslovno ponavlja njezinu čipkaste-tange-ili-bapske-steznik-gaće dilemu (po proporcijama u rangu s onom Hamletovom). Da, ona je samostalna i samosvjesna mlada žena koja zna brinuti o sebi, no istodobno je ovisna o shoppingu i opsjednuta vlastitom težinom. Pretpostavljam kako bi je njezina nemogućnost da odoli "kalorijskim bombama" poput rolica s cimetom te manjak poduzetnosti kad je riječ o tjelovježbi trebale učiniti idealnim identifikacijskim modelom (kao, svi mi znamo kako je to), no bojim se kako se u moru postbridgetjonesovskog *chick lita* taj

— LÄCKBERG USPJEŠNO DOČARAVA ATMOSFERU SNIJEGOM OKOVANOG RIBARSKOG GRADIĆA U KOJEM SE SVI POZNAJU I GOTOVO DA JE NEMOGUĆE IŠTA SAKRITI —

biti itekako destruktivna. Teško se oteti dojamu da Erica Falk predstavlja *alter ego* same autorice. Obje su iz Fjällbacke, obje pišu, a Ericina planirana reforma krimića u mnogočemu odražava nastojanja same Läckberg: “Zanimali su je ljudi, odnosi među njima i njihovi psihološki motivi, što joj se u većini krimića činilo zanemarenim na štetu krvavih ubojstava i stravičnog ugođaja od kojeg se ježi koža. Mrzila je klišeje u žanru; htjela je napisati nešto stvarno. Knjigu koja bi odgovorila zašto je netko u stanju počiniti najteži od svih grijeha – oduzeti život drugome čovjeku”.

ZAOBILAŽENJE PRAVILA Neki krimići svojim čitateljima namjenjuju ulogu pasivnog promatrača kojem ne preostaje drugo do li s udivljenjem upijati istražiteljeve briljantne zaključke i pitati se kako li mu to dovraga uspijeva. Drugi pak pozivaju publiku da i sama upregne svoje sive stanice i zajedno s detektivom pokuša razriješiti slučaj. Ostaje nejasno koja je od tih pozicija predviđena za čitatelja *Ledene princeze*. S jedne strane, autorica nastoji uključiti što više različitih perspektiva u naraciju (pojedini djelovi poglavlja pripovijedani su kroz prizmu različitih likova, tehnika koja podsjeća na još jedan skandinavski superstar, Åkea Edwardsona) i time ponuditi čitaocu što obuhvatniji uvid u opisana zbivanja. No valja biti oprezan: nakon što se

pomamite za ponudenom mrkvom, slijedi neočekivana batina; pripremite se na sustavno uskraćivanje važnih otkrića i podataka relevantnih u istrazi. Primjer (ponešto simplificiran): Patrik nešto pronade, oduševljen je otkrićem i razmišlja o tome kako će to iz korijena promijeniti tijek istrage i zatim

taj isti, još uvijek neidentificirani predmet sprema u džep. O čemu se točno radi ostaje skriveno narednih pedesetak stranica. Postmoderni poigravanje žanrovskim konvencijama je jedna stvar, no netko ovdje ipak ne igra po pravilima. Nagadam kako se radi o pokušaju generiranja napetosti i tjeranju čitatelja da ostane prikovan uz knjigu, no zacijelo postoje i elegantniji načini da se zadrži nečija pažnja. Da stvar bude još bolja (ili gora, kako se uzme), sama Läckberg u svom *online* vodiču za buduće pisce krimića navodi upravo ono pravilo koje sama tako ležerno zaobilazi – “Svi tragovi na koje naiđe detektiv moraju se otkriti čitatelju”.

“Danas više nije dovoljno ostaviti slike u galeriji i nadati se uspjehu. Kao umjetnik moraš se znati pametno promovirati, pokazivati se na otvorenjima izložbi, pohoditi društvene događaje i u svakom pogledu živjeti ‘umjetničkim životom’”, objašnjava Erici vlasnica umjetničke galerije Abstrakt. Čini se kako je Läckberg itekako svjesna te činjenice. Njezina web stranica (www.camillalackberg.com) zoran je primjer je domišljate samopromocije i promišljenog PR-a. Uz standardne sadržaje kao što su autoričina biografija i podaci o romanima, na stranici možete pronaći i

njezin blog domišljatog naslova *My Life As a Crime Writer (Moj život spisateljice kriminalističkih romana)*, malu školu pisanja krimića, kao i mini turističku brošuru gradića Fjällbacke. Tu su i profili glavnih likova iz njezine romaneskne serije koji neodoljivo podsjećaju na osnovnoškolske leksikone koji su (barem u vrijeme kad sam ja grijala školske klupe) neprestano kružili po razredu i sadržavali pitanja poput “Koja ti je najdraža pjesma / film / jelo?”, “Imaš li simpatiju?” i “Što bi htio/htjela biti kad odrasteš?”. Još jedan argument u prilog tezi o sličnosti između Läckberg i njezine literarne heroine – obje obožavaju pjesmu *I Will Survive*.

— VALJA BITI OPREZAN: NAKON ŠTO SE POMAMITE ZA PONUDENOM MRKVOM, SLIJEDI NEOČEKIVANA BATINA; PRIPREMITE SE NA SUSTAVNO USKRAĆIVANJE VAŽNIH OTKRIĆA I PODATAKA RELEVANTNIH U ISTRAZI —

MALA ŠKOLA KRMIĆA Romanizirajući vlastiti životni put od nesretne ekonomistice koja je godinama jurcala za novcem na uštrb vlastitog sna i kreativnih impulsa, do sretne i uspješne spisateljice, Läckberg samu sebe prezentira kao živući dokaz da svatko može živjeti svoj san. Mediji nas svakodnevno uvjeravaju da svatko od nas posjeduje zvjezdani potencijal; bez obzira na to zanima li vas pjevanje, plesanje, kuhanje ili stand-up komedija, na tržištu ima mjesta za svakoga. Dovoljno je samo prijaviti se na odgovarajući *talent show* ili,

u Läckberginu slučaju, upisati adekvatan tečaj. Davno je prohujalo doba kada su umjetnici sloveli kao izuzetni pojedinci koji druguju s Muzama i stvaraju u trenucima kreativnog zanosa. Danas je dovoljno uplatiti tečaj ili kupiti neki od brojnih uradi-sam priručnika. Zašto bi samo oni s urođenim sposobnostima imali pravo glumiti/pjevati/pisati...? Tako je i naša Camilla vjerovala kako je pisanje nešto daleko i nedostižno, sve dok joj brižni suprug nije poklonio tečaj kreativnog pisanja. Tijekom tečaja započela je rad na *Ledenoj princezi*, a ostalo je, što se kaže, povijest.

Kako bi vratila dug društvu i nastavila širiti *self-made (wo)man* ideologiju, Läckberg je na svoju web stranicu velikodušno uključila i takozvanu *Školu krimića (Crime School)* koja se sastoji od ne jednog, ne dva, već sedam jednostavnih koraka koji će vam pomoći da u tren oka postanete nova Agatha Christie ili Mickey Spillaine (mislim da je novih Larssona za sad i više nego dovoljno). Svaki od sedam koraka (vještina, kostur, likovi, dijalozi, okruženje, istraživanje, glavni lik) uključuje pregršt savjeta, vježbe koje će vam pomoći da razvijete svoju spisateljsku percepciju, imaginaciju i vještinu (npr. prislušivanje tuđih razgovora u tramvaju... e pa, kad idući put uhvatite nekoga kako nepozvan sluša vaš razgovor, nemojte odmah planuti. Možda razgovarate s budućim vladarom/icom književnih top ljestvica), kao i popis preporučene literature (npr. *Rječnik forenzičke medicine*). Pa, s obzirom na to da je domaći krimić na relativno niskim granama (uz tek pokoji svijetli izuzetak), navali narode, samo vas klik mišem dijeli od književne slave! **E**

OGLAS

TO HAVE DONE WITH LIFE

vitalism and antivitalism in contemporary philosophy _ zagreb, june 17-19, 2011

Following our symposium on materialism (2009), this year's event on the notion of "life" is the second in an ongoing series:

CONJUNCTURE – A Series of Symposia on 21st Century Philosophy, Politics, and Aesthetics

Organizer: Multimedia Institute, Zagreb

Coordinators: Nathan Brown (UC Davis) & Petar Milat (MaMa)

TO HAVE DONE WITH LIFE?

“Life” is the site of a formidable lacuna. There is no firmly established scientific account of its constitutive properties or the process of its genesis. There is no broad philosophical consensus concerning the determination or extension of its concept. At once the soul of self-evidence and the default of reason, the apparently immeasurable disjunction between the life we live and the life we do not know continues to pose intractable problems for experiment and reflection alike.

While one result of these difficulties has been a number of recent efforts to locate and delineate their scientific and theoretical consequences, another has been a tendency to take the conceptual underdetermination of “life” as an opportunity for its conceptual overextension. Varieties of “vital materialism” prone to describing physical forces in terms of an inherent “life of things” have done little to clarify the problematic nature of the concept, and insofar as “life” functions as an empty signifier concealing an absence of theoretical coherence we might be better to have done with it.

The effort of this three-day symposium will be to think through the problem of “life” and the engagement with relations between science and philosophy such thinking demands. What resources, if any, does the tradition of philosophical vitalism still have to offer in addressing this problem? If “life” is in fact a non-concept, what theoretical determinations might displace it? What are the stakes of the role this signifier has played within the critique of political economy, and how can its conceptual determination within the latter be sharpened? In what sense is “life” an aesthetic problem, and how might art or literature condition our understanding of its parameters?

Between science, philosophy, art, and politics, what remains of the life we do not know what it means to live?

SCHEDULE

June 17 [Friday]

Morning Session

10:00-12:00 **Stephanie Wakefield & Jason Smith**

Afternoon Session

14:00 – 16:00 **Nathan Brown & Alexi Kukuljevic**

Evening Session

18:00 – 20:00 **Evan Calder Williams & Benjamin Noys**

June 18 [Saturday]

Afternoon Session

13:00 – 14:30 **Martin Hägglund**

15:00 – 16:30 **Ray Brassier**

Evening Session

19:00 – 21:00 **Roundtable**

June 19 [Sunday]

Afternoon Session

13:00 – 14:30 **Adrian Johnston**

15:00 – 16:30 **Catherine Malabou**

Evening Session

19:00 – 21:00 **Roundtable**

JEDANAESTOGODIŠNJA DETEKTIVKA

**INOVATIVNOST KRIMIČA SMJEŠTENOG U ARISTOKRATSKO OKRUŽENJE VELIKE
BRITANIJE PEDESETIH UGLAVNOM SE ISCRPLJUJE U ODABIRU NEOBIČNE,
EKSCENTRIČNE DJEVOJČICE ZA GLAVNI LIK I NARATORICU PRIPOVIJESTI**

LEA HORVAT

Pitanje "tko nam to govori?" u krimiću ima posebnu težinu; pomoću informacija (dokaza i indicija) koje taj netko odabire i aranžira čitatelj djelić po djelić rekonstruira zločin i otkriva počinitelja. U krimićima u kojima je naglasak na *whodunit* konceptu često se inzistira na (barem) prividu fair playa: slučaj je prezentiran deklarativno neutralno, pripovijeda ga bilo svjedok radnje (Holmesov pratitelj Watson), bilo suzdržani pripovjedač u trećem licu (zlatno doba britanskoga krimića, P.D. James). Odmaci od te sheme većinom su bili oštro kritizirani: spomenimo samo presedan – *Ubojstvo Rogera Ackroyda* Agathe Christie – u kojem je ubojica ujedno i pripovjedač koji promišljenim balansom između znanja i neznanja u naraciji uspijeva kamuflirati moment ubojstva.

**– ČITATELJ MOŽE BITI
ZADOVOLJAN NEODOLJIVO
ZABAVNOM GALERIJOM
EKSCENTRIČNIH LIKOVA
KOJI BI IPAK ZNATNO
BOLJE FUNKCIONIRALI U
DRUGOM PRIPOVJEDNOM
KONTEKSTU, IZVAN
ŽANROVSKOG OKVIRA
KRIMINALISTIČKOG
ROMANA –**

Kao što spomenuti roman posebno uvjerljivo dokazuje, ni jedan pripovjedni način nije apsolutno objektivan, već ga nužno određuju selekcija informacija i njihova kombinacija. Subjektivnost je najupadljivija u slučaju kad je pripovjedač ujedno i lik; on je tad vremenski i prostorno određen svojom tjelesnošću. Situacija je još škakljivija kad je pripovjedač u prvom licu netko čije je znanje očito ograničeno, poput lika s psihičkim poremećajima ili, u našem slučaju, djeteta. Izvan sfere dječje književnosti dijete koje pripovijeda priču u njoj najčešće sudjeluje primarno kao promatrač koji ne razumije sasvim zbivanja koja ga okružuju; naglasak je na specifičnoj vizuri koja proizvodi začudnost (mitologizirana dječja nevinost koja "vidi stvari onakvima kakve jesu"). Tako je, primjerice, u *Zagovjetnom slučaju psa u noći* Marka Haddona priča posredovana preko autističnog dječaka, a *Hotel Zagorje* Ivane Simić Borožić dječjim očima gleda na Domovinski rat: u oba slučaja dijete-posrednik funkcionira kao dekonstruktor općeprihvaćenog otvarajući nove perspektive.

ČUDO OD DJETETA *Slast na dnu pite* pripovijeda jedanaestogodišnjakinja Flavia de Luce istražujući smrt neznanca kojoj je svjedočila u vlastitome vrtu. Ona je gotovo školska ilustracija wunderkinda – izvrsno poznaje kemiju i u dvorcu ima vlastiti laboratorij naslijeđen od ekscentričnog rođaka, referira se na pozamašan niz tada aktualnih

filmova (riječ je o pedesetim godinama 20. stoljeća), pokazuje zavidno znanje o kanonskoj književnosti, iznosi britke ironične opaske, suvereno vlada latinskim i stručnjakinja je za otrove. Hipertrofiranost glavnog lika ima dva cilja: osim što jamči vjerodostojnost pripovijedanja (nada knađujući pretpostavljeno neznanje o kojem se zaključuje iz njezine dobi), čini lik slikovitim i lako pamtljivim. Legitimacija pripovijedanja konstruirana je racionalističkim analitičkim pristupom koji preslikava empirijske metode kemijskih pokusa na istragu; za Flaviju je zločin samo još jedna kemijska reakcija koju treba opisati, proučiti i razjasniti. Oslanjanje na kemiju i u doslovnom smislu (riječ je o ubojstvu trovanjem) otvara jasnu poveznicu sa Sherlockom Holmesom na čijem selektivnom popisu kompetencija kemija zauzima najvažnije mjesto; Flavia ga i sama spominje, čime se ta veza, doduše pomalo redundantno, i eksplicitno potvrđuje.

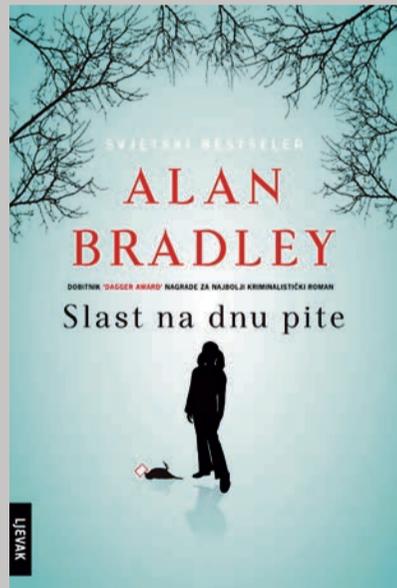
Istovremeno, ekscentričnost glavne junakinje pretvara je u amblem romana, dijelom u duhu analognih strategija prenaprezanja lika (Holmes, Poirot, lord Wimsey) baziranih na površnoj ekscentričnosti, ne inzistirajući pritom na finijem psihološkom nijansiranju likova, ali zauzvrat dajući jasno definiran tip-lik koji u velikoj mjeri nosi djelo i time bitno rasterećuje komponentu

radnje; *tko* preuzima primat od *što*. Sve učestalija pojava likova tinejdžera s mentalnim sklopom formiranog intelektualca (možda najbolji primjer je *Uvod u fiziku katastrofe* Marishe Pessl) i u *Slasti na dnu pite* pronalazi svoj izraz.

DOBRI STARI ARISTOKRATI Iako se likovi kreću u društvenopovijesnom okviru poslijeratnih pedesetih godina kad se Engleska (pre)sporo oporavlja od posljedica Drugog svjetskog rata, ništa od toga nije vidljivo u *Slasti na dnu pite* – kad ne bi bilo referenci na suvremenu filmsku produkciju, čitatelj bi mirne duše roman mogao smjestiti u viktorijansko doba. Flavia i njezine sestre Ophelia i Daphne s ocem žive na ladanju, u georgijanskom zdanju u selu Bishop's Lacey neumoljivo odbijajući sudjelovati u tekovinama suvremenosti. U skladu s očevim strogim pravilom telefon rabe jedino u slučaju prijekne potrebe, Flavia se povlači u svoj arhaični laboratorij, trinaestogodišnja Daphne zabija nos u viktorijanske romane, a sedamnaestogodišnja Ophelia, poput Narcisa, u zrcalo. Njihova imena još su jedan indikator opsesije prošlošću: Flavia sadrži reminiscencije na antički Rim (dinastija Flavijevaca), Ophelia potječe iz *Hamleta*, a Daphne iz grčke mitologije (nimfa u koju je zaljubljen Apolon, na koncu pretvorena u lovor) – uspostavlja se veza s grčkom i rimskom antičkom te s kanonskom književnošću; te su tri stavke ujedno ideološka i vrijednosna osnova njihova fikcionalnog univerzuma.

Aristokratizam je i mehanizam u pozadini ubojstva – sve se vrte oko filatelističke strasti Flavijina oca i događaja u njegovoj prošlosti povezanih s tim otmjenim hobbijem, pri čemu je ključna ekskluzivna Crna od penija, prva britanska poštanska marka, s likom kraljice Viktorije. Elitizam, fetišizam

i zatvorenost kruga filatelista pandan je aristokratskoj izolaciji obitelji de Luce iz suvremenosti te iznova potvrđuje pravo ishodište problema i zagonetke – prošlost koja je neprestano latentno prisutna i u sferi privatnoga u vidu nesretne smrti Flavijine majke koja svako malo ispliva na pripovjednu površinu. Eskapizam aristokrata zaglavljene u prošlim, za njih boljim vremenima tek je mjestimično nasilno narušen brigom za financije (tema propadanja starih obitelji u zdanjima koje je nemoguće održavati). Likovi ekscentrika, poput susjeda Maximilliana Brocka, svjetskog putnika i još svjetskijeg tračera koji pozdravlja Flaviju s "Haroo, mon vieux!", neizostavan su inventar aristokratskog miljea i prirodno se uklapaju u pitoresknu atmosferu definiranu galerijom danas gotovo izumrljivih društvenih tipova.

Alan Bradley, *Slast na dnu pite*, s engleskoga prevela Davorka Čurković; Naklada Ljevak, Zagreb, 2010.

Problem jasnog razdvajanja društvenih klasa (o čemu dovoljno svjedoči ne samo činjenica da nitko ozbiljno ne sumnja na poslugu, već i sam moment postojanja posluge!), ignorantnosti tipične za elitu i pitanje autoriteta u interakciji s policijom koja se automatski svrstava u nižu klasu, permanentni u britanskoj tradiciji kriminalističkoga romana, javljaju se i u ovom romanu. Ipak, ni pošto se ne može govoriti o ozbiljnijoj kritici klasnih odnosa: prije je riječ o dekorativnom

**– LEGITIMACIJA
PRIPOVIJEDANJA
KONSTRUIRANA JE
RACIONALISTIČKIM
ANALITIČKIM PRISTUPOM
KOJI PRESLIKAVA
EMPIRIJSKE METODE
KEMIJSKIH POKUSA NA
ISTRAGU –**

preuzimanju papirnatih aristokrata i njihovih dvoraca iz ropotarnice povijesti u svrhu proizvodnje bajkovitosti.

ČEMU KRIMIČ? Ostavimo li po strani atraktivnost i fabularnu produktivnost Flavijina lika te dekorativnost pozivanja na viktorijansku epohu i usredotočimo li se na žanrovske sastavnice krimića, već je na letimičan pogled jasno da među njima nema ničeg bitno novog i intrigantnog: na djelu je perpetuiranje davno formiranog modela krimića općeprihvaćenog zahvaljujući iznimnoj popularnosti Doyleovih i Christieinih krimića. Od Christie se, osim prepoznatljivog miljea engleskog sela, preuzima uključivanje pjesmica (otud i naslov koji neugodno asocira na ljubiće smještene na američki Jug) koje imaju i funkciju izvlačenja podsvjesnog iz uma istražitelja i pomažu u uklapanju dijelova slagalice. Isto tako, pedantno bilježenje, često rezimiranje dosad istraženog te središnja metoda razgovora s osumnjičenima i ostalima na bilo koji način povezanima sa zločinom ne donose ništa novo. Dakako, bilo je potrebno prilagoditi obrazac istrage djetetu pri čemu je Flavijin glavni problem to što je odrasli svijet ne shvaća ozbiljno, što je ujedno i prednost jer olakšava neprimjetno izvlačenje informacija. Zbog specifičnosti položaja koji ima kao dijete njezine su metode istrage ograničene na kopanje po novinskom arhivu knjižnice i ispitivanje susjeda i obitelji te više podsjećaju na igru detektiva nego na pravi istražni postupak. Istovremeno, ona je bliže ključnim informacijama nego što bi to mogao biti bilo koji profesionalni istražitelj: kopati po obiteljskim tajnama dopušteno je samo insajderima. Moment opasnosti (otmica i zarobljeništvo) raskrinkava Flavijinu tobožnju hladnokrvnost i racionalnost ističući njezinu djetinju, ranjivu i plašljivu stranu. Kompliciran odnos s ocem još je jedan faktor koji odvlači pažnju s kriminalističkog zapleta i usmjerava je na psihoanalitički freudovski kompleks motiva.

Iako se eksperimentiranje sa smještanjem instance pripovjedača krimića u lik djeteta pokazalo prilično plodonosnim, ono nužno povlači i određene nedostatke: smrt i ubojstvo te njihove posljedice morali su biti ublaženi da bi se prilagodili djetetu-pripovjedaču i time se aspekt krimića bitno razvodnio. S druge strane, čitatelj može biti zadovoljan neodoljivo zabavnim galerijom ekscentričnih likova koji bi ipak znatno bolje funkcionirali u drugom pripovjednom kontekstu, izvan žanrovske okvira kriminalističkoga romana. **E**

SABLASTI JOŠ UVIJEK KRUŽE

MRAČNI ROMAN O SRBIJI '93. POVREMENO KAO DA IPAK NAGINJE MANIRISTIČKOJ HIPERTROFIJI SAMOSVRHOVITOGA DISKURZIVNOG EGZIBICIONIZMA; S DRUGE STRANE, NJEGOVA POETIČKA ORIJENTACIJA PROMIŠLJENO I KONZEKVENTNO PROIZLAZI IZ ETIČKE I POLITIČKE

BORIS POSTNIKOV

Srdan Srdić je mladi, tridesetčetverogodišnji srbijanski pisac, urednik regionalnog festivala kratke priče Kikinda Short čije su proze nagradene na nekoliko književnih natječajima i objavljivane u hrvatskoj i srbijanskoj periodici. Roman *Mrtvo polje* njegovo je prvo ukoričenje i zanimljivo je usporediti ga s recentnijim naslovima Srdićevih generacijski bliskih kolegica i kolega iz Hrvatske. Baš poput Vlade Bulića, Maše Kolanovića, Stele Jelinčić, Zorana Lazića ili Ivane Simić Bodrožić – redom autorica i autora u kasnim dvadesetim i ranim tridesetim godinama – i on se retrospektivno obračunava sa sablastima traumatičnih devedesetih; pa opet, nizom postupaka i tematskih odluka ostaje na distanci spram ključnih aktualnih književnih tendencija s ove strane ondašnjega fronta.

ISJEČAK TRAUME Prije svega, Srdić ne pripovijeda u prvom, nego – barem najvećim dijelom romana – u trećem licu; njegova pripovijest, dakle, nije bildungsroman isповједnih nagnuća, koji naknadnom narativnom konstrukcijom uklapa infantilnom perspektivom očuđeno iskustvo ratnih godina u neku, koliko-toliko smislenu i koherentnu životnu priču, što je, u većoj ili manjoj mjeri, karakteristično za sve nabrojane autorice i autore, nego to iskustvo, naprotiv, sabija i koncentrira u samo jedan dan – Ilindan, 2. augusta 1993. – i to samo da bi se pritom upečatljivije i snažnije iscrtala njegova pomaknutost, izglobljenost, fantazmagoričnost. Na sličan je način vremenski uokvirio priču svoga romana *Voda* Aleksandar Novaković, dobitnik prošlogodišnje VBZ-ove nagrade, smjestivši radnju na Vidovdan 1914.; međutim, za razliku od njegovih odviše doslovnih pokušaja romaneskne artikulacije usuda ciklične povijesti, koji bi priču o početku Prvoga svjetskog rata trebali činiti aktualnom, Srdić se čvršće oslanja na modernističke uzore pripovijedanja, mrveći i lomeći narativni tok, prelamajući zbivanja kroz različita očista, provocirajući čitateljsko strpljenje škrtim indicijama – i u svemu tome, iako nigdje eksplicitno ne povezuje 1993. sa sadašnjosti, piše priču koja je itekako relevantna za ovo vrijeme. Relevantna, moglo bi se reći, upravo zato što s njim ne uspostavlja narativnu vezu. U Bulićevom *Putovanju u srce hrvatskoga sna*, recimo, nacionalističke su devedesete priprema za privid potrošačkoga raja tranzicijskoga kapitalizma nultih; u *Hotelu Zagorje* Ivane Simić Bodrožić, s druge strane, naknadno iskustvo pripovjedačice neprestano biva upisivano u njezine reminiscencije prognaničkih godina; kod Srdića, međutim, nema kontinuiteta, postoji samo taj isječak onodobne traume, sirov, grub, mučan, isporučen današnjem čitatelju bez

obzirnih narativnih uokvirivanja i utoliko, naizgled paradoksalno, direktniji u svome upozorenju da nešto od taloga onog mračnog razdoblja opstaje i danas; da živimo, između ostalih, i one političke, društvene i ideološke obrasce koji su omogućili baš takvu 1993.; da sablasti, ukratko, još uvijek kruže.

Čak ni kratka završna epizoda, jedina koja izlazi izvan jednodnevnoga vremenskog okvira, smještena u 2004., ne nudi nikakvo razrješenje, nikakav iskupljujući epilog. S radija dopiru vijesti o novom srpskom ratu, ovog puta s Kosova; spiker onda govori o “mrtvim poljima” na kojima se sahranjuje stoka oboljela od kravljeg ludila, i ta metafora zaokružuje iskustvo o kojem Srdić pripovijeda, a jedini izlaz koji se otvara vodi preko državne granice, što dalje, putem kojim su već krenuli nebrojeni likovi postjugoslavenske proze.

— DRUŠTVO O KOJEM SRDIĆEV ROMAN PRIPOVIJEDA AUTISTIČNO JE, NJEGOVE SU NORME POREMEĆENE, KOMUNIKACIJA REDUCIRANA; OSJEĆAJ KLAUSTROFOBIE NEPOGREŠIVO PRATI ČITANJE *Mrtvog polja* —

POTPUNI PORAZ I NEOPOZIV BIJEG Nije jednostavno reći o čemu se u *Mrtvom polju* radi; ne zbog toga što zbivanja ne bi bilo, nego stoga što pripovijest eskivira logiku zaokružene, pregledne naracije, iznoseći umjesto toga polusuvislji slijed događaja, izvrnut radu raspomamljenog jezika, izmjenama perspektiva i pripovjednih instanci, tehnikama odlaganja... Ako postoji okosnica, ona se sastoji u bijegu dvojice mladića, Paola i Pabla, pred vojnom mobilizacijom, iz Beograda u Kikindu; istodobno, djevojka Zvezdana putuje suprotnim smjerom, a prometna nesreća spaja nju i Paola u neobičnu, kratkotrajnu, strastvenu ljubavnu vezu koja će se neočekivano izvrnuti, sasvim u skladu s patologijom društvenog miljea, u veliki grijeh.

Osim toga, zbiva se još svašta: punk koncerti i žestoki underground performansi, krađe automobila i navijački obračuni, narkomanske seanse i kafanske tuče, švercanje i dilanje... Gradskim rupama, jeftinim birtijama i vrelin asfaltom klatari se sitan polusvijet: šankerice, prostitutke, ovisnici, neonacisti. Godina je hiperinflacije i neimaštine; kroz svakodnevnu borbu za preživljavanje neočekivano prosijavaju slike užasa koji se zbivaju tek nekoliko stotina kilometara zapadno. “Imao sam nešto novca, nekoliko dana nisam nikud izlazio i nisam znao da li i dalje vredi”, govori jedan od likova. “Delovalo je prilično dobro, u

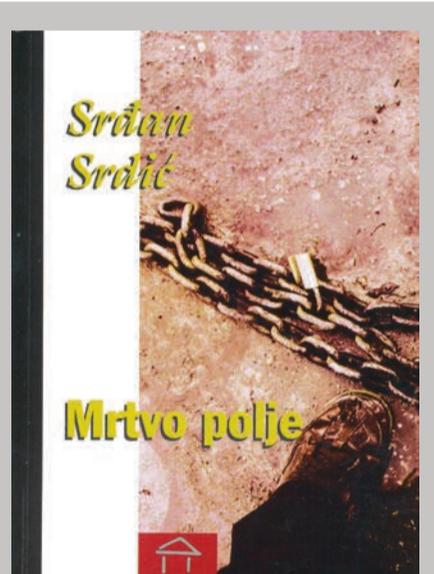
pitanju su bile milijarde, koliko sam uspeo da izbrojim. Prodavnica je mesto na kojem je sve korodiralo. Ja sam tražio paštetu. Jetrenu. Onu u limenkama na kojima je naslikana poklana živina, navodni sastojak specijaliteta kojem sam se unapred rado vao. Ili poklana stoka. Ili deca.”

Cinizam i brutalnost su strategije preživljavanja, parametri dostojanstva srozani su. Kao u slici iz onoga dućana: “Baba se pritala pored aparata za mlevenje kafe. U ruci drži kesicu. Drugom rukom skuplja mrvice samlevene kafe sa stola. Baba puni kesicu. Baba je dovitljiva. Baba zna kako treba. Našla je adekvatno rešenje. Locirala je problem sasvim ispravno. Pedesetak grama nagrade za nepresušni optimizam”.

Društvo o kojem Srdićev roman pripovijeda autistično je, njegove su norme poremećene, komunikacija reducirana; osjećaj klaustrofobije nepogrešivo prati čitanje *Mrtvog polja*. Jedina značenjska ravan na kojoj se, vrlo suptilno, pokušava ostvariti kontakt s “vanjskim svijetom”, intertekstualno je aktiviranje brojnih pop-kulturnih, uglavnom glazbenih i filmskih referenci. Naslovi pjesama i stihovi Trickyja, Nine Inch Nailsa ili Johna Leeja Hookera, evociranje scena iz filmova Davida Lyncha, Abela Ferrare ili Leeja Tamahorija, s jedne strane, gesta su kulturalne legitimacije i s njom povezanoga odmaka od stanja stvari o kojem roman govori; s druge, zanimljiv detalj prevodenja svih citata s engleskoga na srpski jezik u priloženim fusnotama sugerira pokušaj integracije dvaju nepojivih iskustava, pop-kulturnog i onog “stvarnog”, iskustva preživljavanja u Srbiji devedesettreće. Utoliko, signifikantno je da jedini nepreveden citat ostaje onaj sa samoga kraja romana, u posljednjoj fusnoti, citat stiha koji prati Zvezdaninu odluku da 2004. godine konačno i zauvijek otputuje iz Srbije: “Empty shell, Shallow Skull, your fight lost, no other way”. Potpuni poraz i neopoziv bijeg kod Srdića su jedini moguć ishod uzaludnih pojedinačnih borbi protiv sistema koje se vode na mrtvim poljima razorenoga društva.

ANTIHEGEMONISTIČKA POLIFONIJA I dok intertekstualne sonde precizno pozicioniraju tekst romana u odnosu na zbilju kojom se bavi, njegova je struktura, s druge strane, polifonijska. Glasovi likova sudaraju se, odbijaju, prekidaju i miješaju u povremeno teško razmrsive skupne dionice: riječ je o onoj bahtinovskoj ideji polifonije, o “karnevalskom rasturanju hegemonističkog poretka vladajuće kulture”, kako ju je svojevrjemenom opisao Fredric Jameson. Poanta je da antihegemonistički prosede ovdje pritom ne klizi u priručnu *light*-mitologizaciju nekadašnjeg otpora dominantnim strukturama političke i društvene moći, poput one kakvu je, recimo, u svojim romanima razvijao Marko Vidojković. Srdićevi postupci daleko su od takvog i sličnih prozних pohoda recepcijski

utabanim stazama. On je izrazito sklon poetizaciji, koja semantički zgušnjava tekst i traži koncentrirano čitanje, često poseže za nabranjima i gomilanjima, kombinira ih s eliptičnim iskazima, fragmentiranim ekskursima, preskakanjem karika asocijativne ulančanosti. Povremena čitateljska dezorijentacija, čini se, neizbježan je učinak takvih pripovjednih strategija: svijet Srdićeva romana zaljuljan je, nekalkulabilan, teško pronican.

Srdan Srdić, *Mrtvo polje*; Stubovi kulture, Beograd, 2010.

Takvo pismo ne cilja, dakako, na popularnost, a što se kritičke recepcije tiče, ona je Srbiji do sada bila svedena na krajnost. Velika većina Srdićev je roman naprosto ignorirala; manji broj komentatora, redom onih koji otvoreno oponiraju medijski i institucionalno dominantnim strujama valorizacije suvremene književne produkcije svrstala ga je među najbolje naslove prošle godine. Čini se da je najprimjerenija ocjena ipak bila negdje između šutnje i glorifikacije, ali s jasnom tendencijom prema ovoj drugoj. *Mrtvo polje*, naime, povremeno kao da ipak naginje manirističkoj hipertrofiji samosvrhovitoga diskurzivnog egzibicionizma; s druge strane, njegova poetička orijentacija promišljena i konzekventno proizlazi iz etičke i političke, jasno ga distingvirajući od aktualnih prozних tretmana mračne “predtranzicijske” prošlosti. Samosvojan i odgovoran autor, Srdić je, dakle, napisao vrlo upečatljiv debitantski roman, koji poziva na pažljiva i angažirana čitanja. ■

Ekскурzija vedrine, Petar Matović

Ispovest prevarantkinje

iz osvete sam to uradila,
tvoja nemost bila je
plavorešetkasta,
ličio si na tužno podne oličeno
u konjskoj lobanji na
smetlištu...
otišla sam jer si voleo svoju
ljubav prema meni, *ne mene!*,

i kad se to desilo, žuto
staklo neba raspuklo se u
paramparčad,
ostao si u sobi, među zidovima
u sukobu, opustošenim
belinama,
docije si govorio da su te
izvukli hormoni svetlosti,

i sreli smo se opet, pričala
sam da je čovek narušena
paralela,
a ti, na rastanku, pogledao si
u nebo /kao da je to lako/
rekavši:
*Ovoj noći nedostaje malo
mitologije, malo brodoloma.*

Koferi Džima Džarmuša

Vidim sebe kao putnicu, sa
crvenim koferima
u crno-belom filmu, govorila je
postarija devojka
koja već decenijama ne izlazi iz
svog stana.

Moje lice biva uznemireno
peškirimama motelske higijene,
gnojne bubuljice pojave se baš u
prepunim kupeima
kad se ne bih libila biti plen
mladih jastrebova.

Osluškujem melodiju njene
naracije sedeći spram okna
koje osmatra napuštenu
železničku stanicu preko
puta:

Vagoni izvaljeni poput
gmizavaca kraj mrtvih
koloseka.

Gaseći žar-pticu ronhila u boci
julskog piva, u trenu
setim se, a ni sam ne znajući što,
kafanske floskule:
do prestanka nevinosti, žene su
doista genijalna bića.

Without shaving

...metež čaršava...

Mi - u poraznom rumenilu lica
Na suprotnim obodima kreveta

Između rupica roletni izbija zrak
Svetlećih reklama
Drumske pumpe i zaparloženog
motela

Ko dve senke bez tela ćutimo
Jeftin akvarel na zidu
Podlupljene tapete

Niko nije promenio frekvencu
Što izgubila je radio stanicu
I sada slušamo samo tiho
šuštanje

Zrikavci u akustici motela
Prometna vibracija prozora

I ništa se ne dešava između nas
I noć lagano uzmiče
I uzmiču naše senke

Stid gmiže unutar tela
To je pauk u bežanju sa zida

Pismo

(delimično po Remarku)

Početak je aprila, a zima još
uvek traje
u ovim krajevima – mestimični
pokreti snega,
ciklus zavičajnih ptica sveden na
meru strehe.

Neće dugo trajati ova hladnoća,
govorim
kvartalnom nadom. Ekскурzija
vedrine,
to nebo kao da je preneseno iz
neke drugog doba,
iz Lisabonske priče, iz onog
kadra
kad nikako da padne odluka
– sivilo,
ili plavet.

Juče, u povratku s posla, onaj
naš breg
bio je opsednut svetlošću,
Ma, perverzija od sunca, kako ti
bi rekla,
a ista ona suhomrazica koju
prepoznajem
u Hajdelbergu iz tvog mejla.

Ovde led svetluca i bez
mesečine, povremeno
čujem novembar i njegovo lišće.
Kad zašušti,
pomisliš da ti se sudbina
primiče.

Održava me osećanje
privremenosti. Još uvek te
volim.

Žudeći za ženskim pismom

Pokušavam napisati pesmu
kojom bi bila zadovoljna.
Leži u krevetu u tiho osvetlanoj
sobi i ja je posmatram
u polusenkama koje menjaju
položaj u skladu sa
nadimanjem zaves.

Mislim o rečima koje moraju
biti oble i meke, lakše od
hleba,
a punije od sapunskih mehura
da se ne bi raspršile u trenu.
Jezik bi po njima trebalo
bešumno da klizi.

Kao kad sidem niz blagu padinu
asfalta lerom.

U ovom času voleo bih da imam
snagu ženskog pisma.

Čujem žlezde kako pulsiraju
duboko skrivene u
unutrašnjosti njenog tela.
Ona i ja imamo jednog anđela
(ona govori *anžela*), ovisnika
o emocijama.
Osluškuje u tišini moj krvotok
koji ubrzava strujanje da bi
napisao pesmu.
I to sve u snu.

Klauber br. 8

za S. L.

Otvaram vrata, bilo koja,
a predeli unutrašnjosti u trenu
smene se
u Klauber broj osam.

Skriveni od sveta u antiknoj
zgradi Dorćola,
u stanu najmljenom na noć, gde
čuješ vetar
i golubove u trsci koju otkriva
plafon,

tamo je uzmicala pred sobnom
florom:
U mesečnici, ne dodirujem bilje –
uvenuće.

Pitam je šta za nas znači što
osećam
kako menja miris u ciklusu.

Ne znam, govori maznim
šapatom
ta studentica psihologije, *Ne
mudruj...*
*A i pusti to... Hajde... Ljubi me
sad!*

I koja god vrata da otvorim
nakon toga, svestan
prazne transcendencije u tim
unutrašnjostima,
skole me njeni mirisi u širokom
meandriranju.

Provali mesec

What a Little Moonlight Can Do
Billie Holiday

Noću odlazimo u nizine,
izbivamo u šumorede kraj
rečica,
mirisi nas uhode – slaba astma
pora što široko zahvatiše
isparenja danas posle pljuska
nad našim malinjicama.

Kao u holivudskim filmovima
– tjuner prazni akumulaciju
make,
prijem stalno šušti, od zvezdanih
maglina spokojno veju svici:
hijeromantija tela – blesci u
vodi, zaboravljeni narcisi.

Samo napolju to radimo, na
nehotičnim obalicama
Morave,
i adicama Ržava, sinoć uz lunu,
uf, kako je menstruirala!

opertala je oblake nad njegovim
ramenima... *Ma, luda je bila...*

Završio je, obrisao znoj u
nadlaktice, zapalio cigaretu,
ćutao
/sasvim urbano – postkoitalna
depresija/: I tad, sladak je
neoprostivo... Kaže, zablentan u
skorup reke: *Provali mesec!*

Moravski Angel

Svaki je andeo strašan
R. M. Rilke

Sleteo si na obalu reke, kraj
ljubavnika,
zato te i nisu primetili,
Mesec, opažen kao krvav, bio je
hitnut
iza levog ramena žene.

Prvi put videno
I osetio si zavist prema
telesnosti
Iznenadujuće zar ne
A učen si da je telo pošast
Opterećen krivicom prenuo si se
Ništa tu nije bilo jasno

Jer, ko si Ti?

Nisi razumeo zašto je telo
pokora
Zašto je dobro biti andeo
Ako osećaš prizor
A šta ako postaneš čovek
Ako razumeš one koji se mole
Jesi li andeo

Svi portovi su otvoreni

Noć nailazi kao tiha poplava,
usporeno (jeftin trik:
da se razvije navika, spontano
prihvati): tišina,
da si u brdima čuo bi mrava
kako struže nožicama.

A ovde si, gde pometnju unese
munjevita artikulacija
zgloba: *krc/kanje!* - u trenu setiš
se sebe, meso i kost
ozračeno čeljustima katodne
cevi. Danima ovo traje.
Zapatio si nešto maliciozno (crv,
trojanac, virus...?),
i nikako da oporaviš Gejtsovu
šaradu. Kao mali providni
paukovi, raport fajlovi
nepримetno klize po
nevidljivim
nitima. Gle, tvoja intima raskrili
se u totalitetu, naglo
kao narandža u reklamama na
precizne kriške.

Uklonio si se od sveta jednog, u
svet drugi, a opet si
na vetrometini: lišavanje
anonimnosti tek vežba je
hakera početnika, odrađivanje
pripravničkog. I to je
najstrašnije: Kolateralna šteta,
eksperiment, eto šta si!
Ostaje samo da isključiš računar,
spustiš roletne, ako
pogled preleti preko
onesvešćenog monitora

sevnuće
odblesak tvog lika Rableovog
potpisa – konačni rez:
Kao kod onog Grka, o strancu i
neprijatelju u ogledalu.

Hakovanje košmara

Uvek je tako: probudiš se od
sna, i čitav dan
muči te žižak u trbuhu. Potmulu,
iz prikrajka,
latentna neprijatnost tik ispod
pupka.

Ne prolazi, znaš da će trajati,
odjek je negativne percepcije
što postala je navika, i to usud je
koji vlada svetom.

Nisi spreman na orgazam. Ne bi
ga ni prihvatio.

Ovih dana misliš samo o
pravilnim drvoredima breza,
o beloj kori što služi se kao
galantni, uski celofan.
Tako bi voleo da se i horizont
razdvoji, naglo i silovito,
čitav bokor traka vitla nebom –
opazi se:
šta ne postoji iza njega.

*

Živiš iznad gradskog toaleta. Od
prozora,
oborenih poput uvelih latica,
cveta hlor.
Mesečina, bela kao kokain.

Ležeš u postelju, kao u prazninu.

Uglavnom, ne podnosiš ovaj
matrix, a on se razvija,
ovaj put bez bagova. I pre no što
usniš, sa strahom,
pristupaš forumu, kao da si
blizak konačnom rešenju,

ali ono isklizne, svaki put...
Otpočinjše novu temu,
apokrifnu: hakovanje košmara.

PETAR MATOVIĆ

rođen je 1978., živi u Požegi (Srbija). Diplomirao srpsku književnost na Filološkom fakultetu u Beogradu. Piše poeziju i eseje. Objavio dvije knjige poezije, *Kamerni komadi* i *Koferi Džima Džarmuša*. Objavljuje u periodici, zastupljen je u više zbornika i antologija poezije. Pjesme su mu prevedene na njemački, poljski, katalonski i engleski jezik. Dobitnik je Nagrade Trećeg trga za poeziju.

noga filologa

POMPEJI: KRAJ SVIJETA

OTKAPAJUĆI ZASUTI GRAD ARHEOLOZI SU PRONAŠLI PRED GRADSKIM VRATIMA SKAMENJENE OSTANKE STRAŽARA, KOJEGA JE ZATEKLA SMRT NA NJEGOVOM STRAŽARSKOM MJESTU. PEPEO SE SIPAO, SVE VIŠE JE RASTAO NJEGOV SLOJ, OD GLEŽANJA DO KOLJENA, OD KOLJENA DO VRATA; STRAŽAR JE VRŠEĆI SVOJU DUŽNOST OSTAO PREKO SMRTI NA SVOJEMU MJESTU. NI U DANAŠNJOJ KATASTROFI ČOVJECU NE PREOSTAJE NIŠTA DRUGO NEGO OSTATI HRABRO NA TAKVOJ BEZNADNOJ MRTVOJ STRAŽI. DAS IST GRÖSSE, DAS HEISST RASSE HABEN.

NEVEN JOVANOVIĆ

Dio pompejanskih činjenica - dio stvari nadenih u Pompejima - možete u zagrebačkoj Galeriji Klovićevi dvori vidjeti sve do srpnja ove godine. Građe za razmišljanje pri razgledavanju izložbe bit će više nego dovoljno.

Pompeji i nekoliko manjih rimskih gradova zatrpanih za provala Vezuva u godini smrti cara Vespazijana, 79. n. e, postali su u devetnaestom stoljeću nezaobilaznim dijelom opće kulture. Fantastično otkriće antičkoga grada sačuvanog "baš kako je i bio" u onom jednom danu kolovoza (ili studenoga – postoje dvije teorije o datumu erupcije), nešto najbliže putu kroz vrijeme što možemo imati, susret s *pravim pravcatim*

ljudima antike u koloru i sinemaskopu – sve je to stavilo Pompeje i na itinerer "Velike ture", inicijacijskog rituala kulturnih Evropljana 19. st, i pod pero pisaca kao što su Charles Dickens (Pompeje je posjetio 1845) i Mark Twain (tamo je bio 1867). Tridesetdvo-godišnji Twain svoju reportažu (31. poglavlje *Nevinašaca u inozemstvu*, iz 1869) zaključuje jednom dojmljivom slikom; njezin će motiv šezdesetak godina kasnije izroniti na neočekivanom mjestu.

HEROJ I MUČENIK DUŽNOSTI "Ali možda najpoetičniji doprinos Pompeja modernim istraživanjima bio je veličanstven lik jednog rimskog vojnika, u punoj ratnoj spremi; vjeran dužnosti, vjeran ponosnome nazivu vojnika Rima, nadahnut onom nepokolebljivom hrabrošću koja je taj naziv proslavila, on je ostao na svom položaju uz gradsku kapiju, uspravan i nepomičan, sve dok mu neustrašiv duh nije nestao u paklenom bijesu požara oko njega, koji ga je spalio kad ga već nije mogao pokoriti.

Nikad ne čitamo o Pompejima a da ne pomislimo na tog vojnika; ne možemo o Pompejima pisati bez refleksa da tom vojniku odamo spomen kakav zaslužuje. Sjetimo se da je bio vojnik – ne policajac – i divimo mu se. Ostao je jer je bio vojnik – jer mu je ratnički instinkt zabranio bježanje. Doduše, bio bi ostao i da je bio policajac – zato što bi ga katastrofa uhvatila na spavanju."

PROPAST ZAPADA Oswald Spengler (1880-1936) autor je *Propasti Zapada* (1918-1922), jedne od najuspješnijih i najprijepljivijih knjiga nakon konca Prvog svjetskog rata, knjige protiv ideje o povijesti kao nedvosmisljenom napretku. No pompejanski vojnik nalazi se u Spenglerovu *Čovjeku i tehnici*, djelu objavljenom 1931, u jeku Hitlerova uspona u Njemačkoj. Za Spenglera, trijumf tehnike ondje je trijumf Zapada kao "faustovske" kulture. Tehnika nije put do mira, sreće i užitka, već volja za porobljavanjem prirode i drugih – pa i po cijenu pljačkanja planeta, artifičijelnosti života, neumitnoga samouništenja.

"Rodili smo se u ovo doba i moramo hrabro preći put do onoga kraja koji nam je određen. Drugoga nema. Ustrajati na izgubljenom položaju, bez nade, bez spasa, to je obaveza. Ustrajati poput onog rimskoga vojnika čije su kosti nade pred jednom od kapija Pompeja: on je umro jer su ga za provala Vezuva zaboravili opozvati s dužnosti. To je veličina, to je rasa. Ovakav časi kraj jedino je što se čovjeku ne može oduzeti."

Primijetiti ćemo detalj koji je u Twainovoj verziji izostao. Dužnost je i kod Spenglera okosnica – ali kod njega su na vojnika *zaboravili*. Vojnikova žrtva ovdje nije rezultat "ratničkoga instinkta" – već osjećaja dužnosti koji *ustrajava* čak i pred apsurdom. Između Marka Twaina i Oswalda Spenglera stoji Kafka.

MRTVA STRAŽA Prije nekoliko godina Branko Matan upozorio me da se upravo pompejanskog vojnika sjetio zagrebački novinar Josip Horvat, pišući u *Jutarnjem listu*, dvanaestog svibnja 1936, nekrolog Oswaldu Spengleru:

"Spengler je propovjednik pesimizma. A nije sam. Njegovom mišljenju priklonili se najveći duhovi starog Zapada na uviru. Guglielmo Ferrero piše u naše dane svoj

Govor Gluhima, Paul Valéry dolazi skoro do istih zaključaka kao i Spengler. Razvitak svjetskih događaja dokazao je opravdanost toga pesimizma. Spengler je za dva decenija unaprijed osjetio i izrazio beznadnost, koja je danas zahvatila svijet. Preporučuje svijetu povratak k stoicizmu; jedino što čovjek pojedinac može učiniti je da obnovi svoj osjećaj dužnosti. Svoju posljednju raspravu *Čovjek i tehnika* završuje Spengler dovodeći pred oči suvremenoga čovjeka jedan nalaz iz Pompeja. Otkapajući zasuti grad arheolozi su pronašli pred gradskim vratima skamenjene ostanke stražara, kojega je zatekla smrt na njegovom stražarskom mjestu. Pepeo se sipao, sve više je rastao njegov sloj, od gležanja do koljena, od koljena do vrata; stražar je vršeci svoju dužnost ostao preko smrti na svojem mjestu. U današnjoj katastrofi, veli Spengler, čovjeku ne preostaje ništa drugo nego ostati hrabro na svojoj beznadnoj mrtvoj straži."

I Horvat mijenja pojedinosti kad pripričava Spenglera. U novinskom članku iz svibnja 1936. – Hitler je, sjetimo se, već dvije godine njemački diktator – nema niti apsurdnosti zaboravljenoga opoziva, niti inzistiranja na dužnosti (Horvat kaže naprosto "čovjeku ne preostaje ništa drugo") – ali nema ni one rečenice koja danas upravo bode oči: "To je veličina, to je rasa" ("Das ist Größe, das heißt Rasse haben"). Sjetimo se: paket triju Nürnberških zakona, na osnovi kojih su Židovima oduzeta građanska prava i po kojima su kazneno proganjani, donesen je u Reichstagu 15. rujna 1935, osam mjeseci prije Horvatova članka. A kad se već sjećamo, moramo se onda sjetiti i da su se nacisti, fašisti i svi njihovi pomagači svojski potrudili – konclorima, plinskim komorama, maljevima i žicom – opovrgnuti i posljednju Spenglerovu rečenicu, onu o časnom kraju koji se čovjeku ne može oduzeti.

IRONIJA Ironija povijesnoga i znanstvenog napretka u tome je što Spenglerov pompejanski vojnik, koliko danas znamo, nikada nije postojao. Danas znamo da se mjesto gdje je navodno tijelo stražara nađeno u navodnoj stražarnici nalazilo pred tzv. Herkulanejskim vratima, na početku ceste za nekih tri sata hoda udaljen grad koji je također stradao u erupciji. A uz cestu od Pompeja do Herkulaneja, sukladno rimskim običajima, stajalo je nekih tridesetak monumentalnih grobnica; čini se da je ona najbliža zidinama Pompeja, u skladu s "militarističkom romantikom devetnaestoga stoljeća" (kaže njemački arheolog Valentin Kockel), proglašena stražarnicom, da je u njoj pronađen pokojnik proizveden u stražaru. I tako jedan drugi novinski feljton, Dietera Bartetzka iz *Frankfurter Allgemeine Zeitung* (reportaža o izložbi tijela stradalih u Pompejima, 10. prosinca 2004) odrješito ocjenjuje:

"Tko god se relativno pozorna uma zauzastavi pred kosturima ili zgrčenim odljevima tijela mlade obitelji iz Pompeja, roditelja koji su umrli pokušavajući zaštititi djecu, smjesta će shvatiti kakvu je ciničnu besmislicu, krajnje udaljenu od makar instinktivnog poznavanja dostojanstva ili potreba ljudskoga bića, iznio Oswald Spengler 1932, pripričavajući u "Čovjeku i tehnici" mit o pompejanskom stražaru. od 1819. prenosi se mit da je na najvažnijoj kapiji Pompeja nađen legionar koji je, oslonjen na koplje, na položaju stajao do smrti. Spengler je napisao: 'To je istinska veličina; to znači visoka kultura.'"

ISTO, ALI DRUGAČIJE Ako između Marka Twaina i Spenglera stoji Kafka, između Spenglera i *Frankfurter Allgemeine* stoji *Big Brother*. Ciničan sam, dakako, i nepravedan. Podtekst feljtonista FAZ-a (inače autora nekoliko popularnih knjiga o Pompejima) prvenstveno je šest desetljeća denacifikacije (ne spominje Bartetzko uzalud u feljtonu Prima Levija i njegovu pompejansku pjesmu iz *Ad ora incerta*), možda i iskustvo jedanaestog rujna 2001. Ali ne mogu ne primijetiti u sudu feljtonista, ma kako ljudski razumljiv i emocionalno istinit bio, dvoje: pojednostavljivanje i (ono što će filologa uvijek ozbiljno zabrinuti) *izgubljenost u prijevodu*.

Pojednostavljivanje: Bartetzku je jednadžba neproblematična: Spengler = nacisti; glatko je pregaženo ono što je 1936. znao Horvat ("Medutim, kad je Treći Reich postao stvarnost, jedan od prvih njegovih simpatizera koji je morao osjetiti njegov udarac bijaše Oswald Spengler. Vode Trećega Reicha proskribirale Spenglera, uvrstiše u red narodnih 'štetočina'. Jer cijela nauka Spenglerova, cijelo njegovo naziranje protkano je tmurnim pesimizmom. A vode Trećega Reicha dekretirale službeno zabranu svakog pesimizma pa i filozofskoga (...) Spengler, to mu se mora priznati, nije tražio kompromisa s novim oficijelnim naziranjem svoje domovine – povukao se, od osnutka Trećeg Reicha nije izašao nijedan novi njegov spis; dapače ni odgovor na brojne službene i neslužbene Anti-Spenglere"). Za Bartetzka je jedina *dužnost* ona privatna, ona prema obitelji, pa su i jedine emocije one tome primjerene. Ostalo je, valja pretpostaviti, propagandni drek. (I s tim bih se stavom složio, ali jasno vidim kako on guši svaki aktivizam.)

Što se gubljenja u prijevodu tiče, moram priznati da ne znam što je Bartetzko napisao na njemačkom. Znam, međutim, da je u engleskoj verziji njegova feljtona (slobodno dostupnoj na internetskim stranicama FAZ-a) Spengleru pripisano ovo: "That is true greatness; that is what a high culture means." Tu prepoznajem upravo ono "Rasse haben" koje je Josip Horvat 1936. tiho ispustio. Ali diskretno prepjevano.

SODOMA I GOMORA Pompeji, poput čitave antike, postoje na barem dva načina. Postoje kao skup činjenica: ono što je zbilja tamo, ono što zbilja piše. Postoje, međutim, i kao mit: ono što *želimo* vidjeti, što *želimo* misliti. Prejednostavno je mit otpisati, izjednačiti ga s izmišljotinom. Mitovi – bolje: *sukob* mitova i činjenica – upozoravaju nas što *zapravo* mislimo, što *zapravo* želimo. Taj je sukob neka vrsta toplomjera: pokazuje stanje našega zdravlja, locira naše strahove.

Spenglerov citat – "ciničnu besmislicu" – našao sam na internetu u nedavnoj bloggerskoj zabilješci o radnicima nuklearne elektrane Fukušima. Bez ikakvog cinizma. Našao sam također da je nakon uragana Katrina 2004. New Orleans u dijelu tiska proglašen "američkim Pompejima" (uz jasno podsjećanje da je na jednom zidu Pompeja netko napisao "Sodoma i Gomora", da je Pompeje snašla *kazna*). Apriorije tehnologije? Klimatske promjene? Prirodne katastrofe, vulkani? Kraj svijeta? Nije baš daleko od onoga što možete naći u današnjim novinama. Samo dužnosti tamo nema. **E**

PROZAK / NAVRH JEZIKA Godišnji natječaj **ALGORITMA** i **ZAREZA** za neobjavljene prozne i pjesničke rukopise autora do 35 godina starosti

Meteoropat Martin Sremec, Marko Gregur

Kišilo je već sedmi dan bez prestanka i Martinu je bilo dosadno. Počinjao je osjećati zamor od silnih sapunica, nije znao kud bi sa sobom i inače dugi umirovljenički dani sad su se protežali u beskraj. U pola osam prebacio je na prvi program pa odgledao Dnevnik, a kad je zatim odgledao vremensku prognozu koja je i za sljedeća tri dana najavljivala kišu, pomislio je kako će istrunuti u kući. Istrunut će i nitko ga neće naći. Pomislio je na smrt, trulež i dosjetio se kako provesti kišoviti dan bez novaca. Kako se samo prije nije sjetio!

'Ako će i sutra kišiti, idem kod doktora', razmišljao je i u razmišljanju propustio sportske rezultate.

U pola šest zazvonila mu je budilica. Brzo je ustao i otišao do prozora. Kišilo je. Na jedan način to ga je razvedrilo: kako je dugo bilo lijepo vrijeme, tako već dugo nije bio kod doktora. Oblačio se razmišljajući na što će se žaliti. U šest i petnaest izašao je iz kuće. Imao je petnaestak minuta hodanja do bolnice, a zacrtao si je da najkasnije u pola sedam mora biti ispred ordinacije pa je malo požurio noseći štap u ruci umjesto da njime kao obično klopara po pločniku.

Stigao je drugi. To ga je raživciralo. Razmišljao je gdje je mogao uštedjeti koju minutu prilikom spremanja. Prvo mu je na pamet palo pranje zubi, ali je tu pomisao odmah odbacio. Doktorica će mu sigurno reći da otvori usta, zatim će mu reći da ide: aaaa i onda mu u grlo gurnuti onaj štapić.

'Zbog starosti sam spor, nije bilo gubljenja vremena. To su stare kosti.'

To je to! Sjetio se bolesti. Tako mu možda ne gurne štapić u usta. To ga iritira, tjera na kašalj, taj štapić.

'Što vas boli gospodine?' upitala ga je gospođa koja je držala *pole position*.

'Kosti, gospođo. Osjećam užasnu kostobolju!'

'To je od vremena', zaključila je gospođa.

'Da', rekao je Martin zahvalan zbog njezinog razumijevanja.

Nešto prije sedam sestra je otključala vrata. Gospođa, Martin te još šestero drugih ljudi odmah su pohitali čekirati se. Ubacili su zdravstvene iskaznice u malu kutiju koja je stajala na stoliću kraj vrata i udobno se zavalili u stolice. U pola osam čekaonica je bila puna. Nekoliko je ljudi moralo stajati.

'Zato je uvijek bolje doći malo ranije', zavjerenički je došapnuo Martin gospođi koja se prva nacrtala i koja je sad lagano drijemala da nadoknadi izgubljeni san.

'Da.'

'Nikad ne znaš što te čeka na putu.'

'Da', rekla je gospođa i otvorila oči da izvidi situaciju. 'A netko bi se baš mogao dići i ustupiti mjesto onom gospodinu koji ima nogu u gipsu. Kakva nekultura, fuj!'

'On je još mlad', rekao je Martin i uto je iz ordinacije izašla sestra.

Na njihovo iznenađenje otišla je niz hodnik umjesto da uzme iskaznice. Vratila se za deset minuta s kavom za doktoricu i ušla u ordinaciju, a da iskaznice nije udostojala ni najmanjeg pogleda.

'Osam sati, a oni još piju kavu', rekla je gospođa.

'Užas! A mene ubija kostobolja', odgovorio je Martin.

Sestra je uskoro opet izašla i oni su s uzbuđenjem pratili kako joj ruka polazi prema iskaznicama. Uzela ih je i krenula natrag u ordinaciju kad se spotaknula na štaku od onog gospodina s gipsom i na njihov užas ispuštala iz ruke zdravstvene iskaznice koje su se razletjele po podu.

'Evo! To vam je naše zdravstvo! To! Sad će ih sigurno pomiješati i nećemo ulaziti po redu. I nikome ništa!' uzrujavao se Martin.

'Ja se ispričavam', rekao je sestri tip s nogom u gipsu i pružio joj ruku da joj pomogne ustati.

Iskaznice su se doista pomiješale. Kad je sestra izašla van, sljedeći put pročitala je ime s iskaznice i gospođa koja je došla prva, a koja je već ustala i poravnala suknju, ostala je u šoku.

'Što sam vam rekao?' obratio joj se Martin dok je opet sjedala na mjesto, a čovjek s gipsom ulazio u ordinaciju.

'Zar je to pravda?' pitala se gospođa.

Strelec, Pšeničnik, Generalić, Kanižaj, Vošicki, Tišlarov, Dilidajec, jedna trudnica švapskog prezimena, Granić (sigurno sin bivšeg ministra, preko veze), ušli su u ordinaciju i izašli iz nje, a Martin je i dalje sjedio, neprovan, i bjesnio. Ustao je i pokucao na vrata, no doktorica ga je otprašila rekavši mu da će ga pozvati kad dođe na red. Vratio se do stolice i nervozno sjeo. Odmah za njim izašla je sestra i prozvala gospođu.

'Dovidenja', rekla je Martinu kad je odlazila prema ljekarni.

Bilo je već pola dvanaest, a doktorica se još nije vratila s gableca. Martin je razmišljao kako je pogriješio, kako nije trebao ići doktoru. Mogao je nazvati Slavka, ipak su prošla već četiri dana, ionako se ne može vječno ljutiti na njega, i sad bi lijepo igrali šah.

'Da barem nije uzela iskaznice. Pokupio bih svoju i lijepo otišao kući. Čim se doktorica vrati, ulazim unutra po iskaznicu i idem kući', odlučio je.

Tako je i učinio. Čim je doktorica ušla, Martin je krenuo za njom. Nije stigao reći što želi, a doktorica ga je uz iste riječi opet otprašila zatvorivši mu vrata pred nosom. Sjeo je natrag na mjesto i šizio.

Konačno su prozvali njegovo ime. Martinu je tad već bilo svejedno. Nije osjećao ni mrvicu užitka. Sve što je želio bilo je uzeti

iskaznicu i vratiti se kući. Možda nazvati Slavka. Ušao je i nezainteresirano sjeo.

'Što vam je, gospodine Sremec?' zanimalo je doktoricu nakon što ga je pozdravila.

'Ništa. Molim vas dajte mi iskaznicu pa...'

'Kako ništa? Pa nešto vam zacijelo jest? Koji bi ludak pola dana sjedio u čekaonici ako mu nije ništa? Sestro, čujete vi ovo? Ha – ha!'

Došlo mu je da joj odvali šamarčinu.

'Ja sam meteoropat', izvalio je Martin lud od te balave doktorice koju je čekao čitavo jutro, a koja mu se sad još i smije. 'Ali sad mi je bolje. Molim vas, dajte mi iskaznicu pa idem kući.'

Trebalo mu je zraka. Pogodilo ga je što ga je doktorica nazvala ludakom, a sigurno je dvadeset godina stariji od nje. Trebao mu je odmor. Brzo je projurio hodnikom i izašao na ulicu. Vani je sijalo sunce.

'Više nikad ne idem doktoru. Banda nesposobna. Možeš istrunuti čekajući da dođeš na red! Udeš zdrav, a izadeš bolestan', vikao je Martin.

Ljutito je zgužvao recepte za lijekove, bacio ih u kantu i zaputio se kući. **E**

MARKO GREGUR (1982., Koprivnica) studira prvu godinu studija medija i odnosa s javnošću. Kratke priče i poeziju objavljivao je u više od dvadeset zajedničkih zbirki poezije i kratke proze koje su nastale kao rezultati raznih natječajeva, u časopisima *Kaj*, *Poezija*, *Odjek* (Sarajevo), *Knjigomat*, *Avangrad* (Novi sad), *Re*, novinama *Večernji list*, *Vijenac*, *Zarez*. Kratka priča uvrštena mu je u zbirku *Recordstories* (Aquariusrecords, 2011.)

Kosti su spremne, Ivan Zrinušić

Prašina

izgubit će se bez najave
otići će kako je i došlo
usitnjeno i u paketu
kao zalih za dvadesetak sati
dnevno
koliko traje,
prašina potrebna za
trunku čistoće;
oči vide redove pred apotekama
oči vide slomljenu vilicu

ta rupa
blješti i štiti
nabrekla od sebe same
savršeno oružje
nije potrebno mijenjati okvir

svakim korakom
nadire i povlači se
uz pokret koji se može
shvatiti kao utjehu
gutaš je, žvačeš je
svakim korakom

rupa te podsjeća
na sve što nisi

uspio biti
na sve što nisi
pokušao biti
dok misli u mozgu trepere
i lome se
na komadiće samilosti,
sve greške
ti i tvoja linija,
kosti su spremne
da budu uklonjene.

osjećam trenje u čašicama svojih
zglobova
čujem škripu svojih pluća,
jeza izlazi van pa se vraća unutra,
gledamo se kao dva prijatelja.

obilazeći danas visoku
novogradnju
sjetio sam se kako smo naivno
hodali kroz trulež;
nije to ništa posebno, trulež je još
prisutna,
mi još hodamo.

trudili smo se, spajali smo sitna
otkrića
ušli smo unutra i shvatili granicu;
dugo je trajalo pretvaranje,
sada nam rebra napokon
probijaju kožu.

kroz potkošulju joj se naziru
bradavice
otvrdnule od jutarnje hladnoće,
prolazi rukom kroz kosu
prvo lijevom pa desnom,
nekoliko puta.

pijemo kavu, razgovaramo,
gadimo se jedno drugome;
otvara vrata, odmahujem,
izlazi iz stana, zatvara vrata.
nanijevi pjenu za brijanje na lice
pred ogledalom opipavam
karotidu:
taj samoživni, lijeni stvor
još nije siguran ni u što.

Odgovaralo je u pokretu

isključio sam se
nije bilo teško
prolaziti
hodati
slušati
nije bilo teško
isključiti se

vraćen dug ne znači mnogo

i kotači škripe
i boce pucaju
i odijela govore

u pokretu
pokvareni

cvijeće, registarske tablice,
prozori, cigarete, plakati
i informacije, grudi, noge,
ruke, stražnjice; svo zamislivo
nabranjanje.

ovo ime
ovo ime

još jednom mjerim život u
njezinu treptaju
koji je tek
njezin treptaj,
nikakav spektakl

vodi me tamo
gdje ne želim biti
govori mi ono
što želim čuti
koga lažem?
mi smo jedno već godinama
i predugo to traje
u novčanicama
u licima
u izdobljenim pogledima
predugo.

IVAN ZRINUŠIĆ (Osijek, 1981.), dosad objavio *Netko nešto ništa* (Slušaj najglasnije!, 2009.) i *Bilirubin* (Slušaj najglasnije!, 2011.)

– nastavak sa stranice 2

završetka filmske proizvodnje. Popratni dječji program kratkometražnih filmova bez titlova namijenjen najmlađim Animafestovcima rađen je u suradnji s ljubljanskim festivalom animiranih filmova, Animatekom. Animafest će prikazati i serijal *Animirani umovi* (2003.). Radi se o filmovima kratkog metra kojima je redatelj Andy Glynne pokušao dočarati doživljaje ljudi s različitim psihičkim poteškoćama. Ponajbolji majstori animacije animirali su osam intimnih svjedočanstava pojedinaca, a njihove vizualne sekvence pridodale su dubinu i značenje audiointervjuima. Ti animirani dokumentarci namijenjeni su tinejdžerskoj publici, a prikazivani su i nagrađivani diljem svijeta. Projekcije filmova iz Dječjeg programa i Animiranih umova besplatne su. Cartoon d'or prestižna je i jedina isključivo europska nagrada za kratki animirani film. Na Animafestu će u istoimenom programu biti prikazana krema kratkometražne animirane produkcije, pet filmova među kojima je *Krokodil* Kaspara Jancisa, dobitnik nagrade Cartoon d'Or za 2010. godinu, dobitnik Oscara za najbolji kratki animirani film 2010, *Logorama*, koji su režirali François Alaux, Hervé de

Crécy i Ludovic Houplain te *Bijesni čovjek* redateljice Anite Killi, ovjenčan nagradama na festivalima u Annecyju, Ottawi, Aspeni, Melbourneu, San Sebastianu, Chicagu i Clermont-Ferrandu. "Majstori animacije", retrospektivni program 21. Animafesta, posvećen je radovima velikog svjetskog animatora, člana ovogodišnjeg žirija i dobitnika festivalske Nagrade za životno djelo 2002. godine – Paula Dreissena. Rođen u nizozemskom gradu Nijmegenu 1940., jedan je od najuspješnijih umjetnika animacije svoga vremena. Tijekom duge karijere osvojio je desetine nagrada i priznanja za svoje iznimno originalne filmove koji su se prikazivali na festivalima širom svijeta: u Hirošimi, Šangaju, Ottawi, Utrechtu, Stuttgartu i Zagrebu.

Od moskovskoga asfalta do sibirskih šamana

Pod geslom "U Rusiju! U Rusiju!" održat će se putopisno-kulturološka tribina pod naslovom "Rusija - od moskovskoga asfalta do sibirskih šamana" u Književnom klubu Booksa (Martićeva 14d, Zagreb) u četvrtak, 26. svibnja, u 18 sati. Geografsko-kulturološko prostranstvo goleme Rusije obilježilo je i

u mnogočemu inspiriralo jugoslavensku kulturu, no padom SSSR-a 1991. godine splasnula je i hrvatska znatiželja za Rusijom, čija je književna, filmska, kazališna, likovna i ina baština na prijelazu iz 20. u 21. stoljeće u hrvatskom medijskom prostoru pala u zaborav. Kako vidi suvremenu Rusiju noviji naraštaj hrvatskih umjetnika, esejista i znatiželjnih pustolova? Je li putovanje u Rusiju danas nova ideologija ili tek apolitična turistička znatiželja? Mogu li se Hrvati i Rusi sporazumjeti bez engleskoga jezika? Postoji li zajednički slavenski mentalitet i koliko su slične hrvatsko-ruske tranzicijske muke? - samo su neka pitanja na koja će pokušati odgovoriti oni koji su Rusiju upoznali i okusili njezine gorkoslatke draži. Gosti tribine su Zrinka Matijević-Veličan (filmska redateljica, autorica dokumentarnoga filma o putovanju iz Zagreba preko Sibira do Japana), Jerko Bakotin (novinar/putopisac, osvajač nagrade HND-a za najbolju reportažu 2009. godine), Marko Stričević (novinar, bivši dopisnik Jutarnjeg lista iz Moskve) i Damir Žižić (fotograf). Moderatorica tribine je Ivana Peruško (znanstvena novakinja na Katedri za rusku književnost Filozofskoga fakulteta u Zagrebu). Ova tribina predstavlja svojevrsni uvod u prvu međunarodnu konferenciju "Pogled k Rusiji" koja se održava u sklopu projekta godišnjih konferencija koju organiziraju članovi Akademije za politički razvoj, ujedno polaznici Moskovske škole političkih znanosti. Održat će se 27. i

28. svibnja u Zagrebu i dovodi eminentne govornike iz cijele Europe koji će predstaviti trenutnu društveno-političku i ekonomsku situaciju u zemlji te zajedno s hrvatskim sudionicima propitati ne samo kako se iz Hrvatske gleda prema Rusiji, već i kako poboljšati suradnju na svim nivoima. Konferencija je dio dugoročnog projekta koji će svake godine Hrvatskoj predstaviti drugu zemlju koja na globalnoj sceni igra relevantnu ulogu te na taj način omogućiti susret i kvalitetnu raspravu o bitnim društvenim kretanjima izvan uobičajenih tema. **Z**

OGLAS

NA NASLOVNOJ STRANICI: MARIJAN CRTALIĆ NEVIDLJIVI SISAK

"Projekt ima za cilj revitalizaciju sisačke kulturne baštine i položaja radnika. Od jednog od najrazvijenijih gradova u bivšoj SFRJ, Sisak je postao jedan od najsiromašnijih, najzagađenijih i najzapuštenijih gradova u današnjoj Hrvatskoj. Radnici su bez posla, a političari su se naglo obogatili..."

MARIJAN CRTALIĆ rođen je 1968. godine u Sisku. Diplomirao je slikarstvo na ALU u Zagrebu 1992. godine. Multimedijalni je umjetnik i izlagao je na preko 200 samostalnih i skupnih izložbi u zemlji i inozemstvu. Dobio je nekoliko nagrada za svoj rad.

zarež, dvotjednik za kulturna i društvena zbivanja

adresa uredništva
Vodnikova 17, HR-10000 Zagreb,
tel: +385 1 4855 449, 4855 451
fax: +385 1 4813 572
e-mail: zarež@zg.htnet.hr
web: www.zarež.hr

uredništvo prima
pon-pet 10-14h
nakladnik
Druga strana d.o.o.

za nakladnika
Andrea Zlatar
glavni urednik
Boris Postnikov
zamjenici glavnog urednika
Nataša Govedić, Srećko Horvat i Marko Pogačar

izvršni urednik
Nenad Perković

poslovna tajnica
Dijana Cepić

uredništvo
Dario Grgić, Silva Kalčić, Katarina Luketić, Suzana Marjanić, Trpimir Matasović, Jelena Ostojić, Nataša Petrinjak, Srećko Pulig, Zoran Roško i Gioia-Ana Ulrich

dizajn
Ira Payer, Tina Ivezić

lektura
Darko Milošić

prijelom i priprema za tisak
Davor Milašinčić

tisak
Tiskara Zagreb d.o.o.

Tiskanje ovog broja omogućili su:

Ministarstvo kulture Republike Hrvatske
Ured za kulturu Grada Zagreba

WikiLeaks	
BORIS RUŽIĆ	WikiLeaks – katalizator medijske (ne)pismenosti — 5
ANNABEL SYMINGTON	Tajne WikiLeaks — 11
NAOMI WOLF	Poštovani Interpole — 17
UMBERTO ECO	Ne toliko luda "curenja" — 19
JULIAN ASSANGE	Istina će uvijek pobijediti — 23
GEERT LOVINK, PATRICE RIEMENS	Dvanaest teza o WikiLeaksu — 27
JARON LANIER	Opasnosti vladavine štrebera: Slučaj WikiLeaks — 35
.....	
NEIL BOUSFIELD	Hodajuće sjene — 44
.....	
Antinatalisti	
JIM CRAWFORD	Ispovijesti jednog antinatalista — 47
DAVID BENATAR	Bolje je ne postojati — 91
.....	
Darkerice me napaljuju, ali i smiješne su mi	
ULRICH HAARBURSTE	Roman o Royu Orbisonu u celofanu — 105
SAM PINK	I mrgudi trebaju prijatelje — 135

MARIJAN CRTALIĆ, NEVIDLJIVI SISAK